

**«Jag tycker du borde ha blifvit karl; det skulle passat dig
så bra»**

Kjønn og seksualitet i Victoria Benedictssons *Pengar* og Amalie
Skrams *Constance Ring*

Haldis Myrvold

Masteroppgave i nordisk litteratur

Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier

Universitetet i Bergen

Våren 2023

Forord: TAKK!

Å levere inn denne masteroppgaven er både fantastisk og vemodig på samme tid. Fantastisk, fordi dette året har vært preget av mange opp- og nedturer, og det er sykt deilig å endelig få levert denne oppgaven. Vemodig, fordi det markerer slutten på fem fantastiske år jeg aldri ville vært for uten. Uansett er det mange som nå fortjener en takk.

Først og fremst vil jeg takke min veileder Anna Bohlin, en utrolig kunnskapsrik, klok, løsningsorientert og varm person. Takk for alle dine kommentarer og faglige innspill. Takk for at du har gitt meg oppmuntring og motivasjon, og for at du har hatt troen på meg og mitt prosjekt hele veien. Din strukturerte tilnærming til veiledning har passet meg ypperlig, og jeg vil anbefale alle kommende masterlitteraturstudenter å velge deg som veileder.

Takk til min fine gjeng på studiet. Takk for motivering, forståelse og hjelp. Takk for alt det gøy vi har funnet på! Takk for at dere er mine venner <3. Må også rette en takk til alle de andre fine folkene på studiet og på lesesalen – takk for alt hyggelig sosialt samvær, både i lunsjen og ellers.

Takk til mitt fantastiske kor, Culpa, for et hyggelig avbrekk hver onsdag gjennom mange år, og for sykt mye gøy å se fram til i helgene. Koser meg alltid masse med dere!

Sist, men ikke minst. Takk til min fine, snille familie, særlig mamma og pappa, som alltid er der for meg gjennom tykt og tynt. Takk for korrekturlesing av oppgaven. Vil også si takk for at dere gjennom hele oppveksten har oppmuntret meg til å lese litteratur, det har hatt mye å si for mitt valg av retning i livet – en retning jeg er helt sikker på at er den riktige.

Bergen, mai 2023.

Innholdsfortegnelse

1. Innledning	1
1.1 <i>Problemstilling og fremgangsmåte</i>	3
1.2 <i>Benedictssons liv og verk og resepsjonen av Pengar</i>	4
1.3 <i>Skrams liv og verk og resepsjonen av Constance Ring</i>	7
2. Tidligere forskning.....	10
2.1 <i>Victoria Benedictsson og Pengar.....</i>	11
2.1.2 <i>Dobbeltblikk, dobbeltportrett og kvinnene under det moderne gjennombrudd</i>	11
2.1.3 <i>Pål Bjørby om visjonen i Benedictssons forfatterskap</i>	13
2.1.4 <i>Lisbeth Larssons omtolkning av biografi</i>	13
2.1.5 <i>Melodramatiske elementer og det overnaturlige som middel for samfunnskritikk</i>	14
2.2 <i>Amalie Skram og Constance Ring.....</i>	15
2.2.1 <i>Borghild Kranes kvinnepolitiske og psykoanalytiske lesning</i>	15
2.2.2 <i>Irene Engelstads psykoanalytiske og strukturalistiske lesninger</i>	16
2.2.3 <i>Christine Hamm om det melodramatiske og teatraliske i Constance Ring.....</i>	17
2.3 <i>Masteroppgaver om verkene</i>	18
2.4 <i>Oppsummering av posisjonene i tidligere forskning</i>	19
3. Historisk bakgrunn	20
3.1 <i>Det moderne gjennombrudd.....</i>	20
3.2 <i>Sedelighetsdebatten.....</i>	21
3.3 <i>Prostitusjonen</i>	23
3.4 <i>Rita Felski om den prostituerte i 1800-tallets litteratur og kunst</i>	24
3.5 <i>Forfatternes synspunkter.....</i>	25
4. Teori og historisk forskning	26
4.1 <i>Queerteori</i>	26
4.2 <i>Maskulinitetsforskning</i>	29
4.2.1 <i>Raewyn Connell: hegemonisk maskulinitet</i>	29
4.2.2 <i>David Tjeder: «mottyper»</i>	29
4.2.3 <i>Claes Ekenstam: umandighet og homososialitet</i>	31
5. Kjønnsoverskridelse som samfunnskritikk –Victoria Benedictssons Pengar.....	34
5.1 <i>Handlingsreferat, oppbygging og forteller i Pengar.....</i>	34
5.2 <i>Fremstilling av kjønn i romanen</i>	36
5.2.1 <i>Dobbeltblikket på Selma</i>	36
5.2.2 <i>Den heteroseksuelle matrisen</i>	38
5.2.3 <i>Selmas maskulinitet.....</i>	40
5.2.4 <i>Axels femininitet.....</i>	43
5.2.5 <i>Pål Kristersson og Richard: kontrasterende mannlighetstyper</i>	48
5.3 <i>Ekteskap, økonomi og prostitusjon.....</i>	56
5.3.1 <i>Kirkens legitimering av prostitusjon og dobbeltmoral</i>	60

5.4 Avslutning	61
6. Å gå til grunne av dobbeltmoral – Amalie Skrams <i>Constance Ring</i>	63
6.1 Handlingsreferat, oppbygging og forteller	63
6.2 Fremstilling av kvinnelighet i romanen.....	65
6.2.1 Vakre og standhaftige Constance	65
6.2.2 Arbeiderklassekvinnenes kvinnelighet	71
6.3 Den historiske endringen av heteronormativiteten	74
6.4. De mannlige karakterene i romanen	78
6.4.1 Den konservative drankeren Ring	78
6.4.2 Den kyniske forførereren Lorck	82
6.4.3 Den sympatiske, liberale Mejer	88
6.5 Ekteskap og prostitusjon	90
7. Sammenfattende diskusjon	95
7.1 Selma og Constance: litterære søstre.....	95
7.2 Axel: synliggjøring av kvinners situasjon	97
7.3 Ulike seksualnormer for ulike samfunnsklasser? Ikke en god nok forklaring.	97
7.4 En klokkeklar kritikk: Kristerssons og Rings hegemoniske maskulinitet	98
7.5 Å bryte med samtidens mannsideal: drankerne Axel og Ring og forførereren Lorck.....	98
7.6 Finnes idealmannen? Den sympatiske Mejer og talerøret Richard	99
7.7 To av sedelighetsdebattens kjernekonflikter: ekteskap og prostitusjon på agendaen	100
8. Avslutning	102
9. Litteraturliste:	104
Sammendrag	107
Abstract	109
Oppgavens profesjonsrelevans.....	111

1. Innledning

I 1888 stilte Victoria Benedictsson spørsmålet: «Jag är en kvinna. Men jag är författare, är jag inte också en man?» (Sjöblad & Witt-Brattström, 1993, s. 539). Spørsmålet illustrerer hvor vanskelig og uvanlig det var å være kvinne og forfatter på slutten av 1800-tallet i Skandinavia, og at dette yrket først og fremst var forbeholdt menn. At det var krevende å være både kvinne og forfatter i denne perioden, var noe Amalie Skram også fikk erfare. Da forlegger Hegel i Gyldendal i København skulle lese korrektur før debutromanen hennes *Constance Ring* skulle i trykken, forlangte han at hun skulle stryke eller forandre deler av teksten. Skram nektet, og romanen ble i stedet utgitt på forlaget Huseby & Co. i Kristiania der hun selv måtte betale trykkeutgiftene, noe som førte til at hun fikk langvarige økonomiske problemer (Engelstad, 2023). Det var ikke bare vanskelig å være kvinnelig forfatter, men også kvinne generelt på denne tiden, noe som i høyeste grad blir tematisert i de to kvinnelige forfatternes debutromaner, som jeg skal analysere i denne masteroppgaven.

Pengar fra 1885 er Victoria Benedictssons første roman, men hun hadde debutert som forfatter med novellesamlingen *Från Skåne* året før, i 1884. *Constance Ring* er Amalie Skrams debutroman fra samme år, og hun hadde debutert med novellen «Madam Høiers leiefolk» i tidsskriftet *Nyt tidsskrift* i 1882. Både *Pengar* og *Constance Ring* har blitt stående som sentrale verk for 1880-tallets kritiske debatt om kjønn og seksualmoral. Men til tross for at de to romanene ofte nevnes i samme sammenheng finnes det ingen fordypende sammenlignende analyse av verkene. I min masteroppgave skal jeg sammenligne disse to verkene som tematiserer kvinners rolle i hjemmet og i samfunnet, ekteskapet som institusjon, penger og mangelen på det, samt spørsmål om kvinners utdanning og seksualitet. Begge romanene er utviklingsromaner der vi følger hovedpersonene fra ung voksen til voksen, og de har slående mange likheter. De to hovedpersonene, Selma og Constance er fanget i ekteskap de egentlig ikke vil være i, og ingen av dem visste noe om den erotiske siden av ekteskapet før de giftet seg. Noen år inn i ekteskapet innser de begge at det er noe alvorlig galt med ekteskapet som institusjon, og hvordan dette har sammenheng med at kvinner og menn settes opp til helt forskjellige, moralske standarder.

De to verkene tar for seg den seksuelle dobbeltmoralen som var rådende på slutten av 1800-tallet, og var dermed en del av sedelighetsdebatten som foregikk i samme periode i Norden. Forfatterne i Norden leste hverandre på denne tiden, og derfor ble sedelighetsdebatten en

samnordisk debatt. Det var hovedsakelig de norske forfatterne Ibsen og Bjørnson som satte tonen for debatten i de andre nordiske landene, noe de gjorde gjennom å tematisere kvinnefrigjøring og seksuell dobbeltmoral i verkene sine, i tillegg til at de uttalte seg offentlig om temaene. Benedictssons *Pengar* og Amalie Skrams *Constance Ring* er ikke noe unntak. Flere samtidige anmeldelser satt *Pengar* i sammenheng med Ibsens drama *Et dukkehjem* fra 1879, og i *Litteraturens historia i Sverige* ble *Pengar* kalt en «tidstypisk dockhemshistoria» (Larsson, 2008, s. 165). Flere av anmeldelsene, løfter også fram Selma som den litterære søsteren til Nora fra det verdenskjente dramaet (Björk, 2008, s. 128). *Constance Ring* ble imidlertid ikke omtalt med slike lovord, noe jeg straks skal komme tilbake til.

Sedelighetsdebatten var et resultat av det moderne gjennombruddet, som den danske litteraturkritikeren og litteraturforskeren George Brandes startet. Det moderne gjennombruddet var et gjennombrudd for realistisk og naturalistisk litteratur, og litteraturen skulle ha politisk innhold. Sedelighetsdebatten ble altså en naturlig følge av det moderne gjennombruddet, og denne samfunnsomveltende debatten vil være bakteppe for analysen min. Selv om Skram var en norsk forfatter, levde hun mange år i København, og var derfor i høy grad både aktuell i Norge og Danmark. Både Benedictsson og Skram var dermed representanter for det moderne gjennombrudd og 1880-talls litteraturen i Sverige, Norge og Danmark, og var altså en del av den samme litterære debatten. Debatten handlet om forholdene mellom kjønnene, og mer spesifikt om seksuell dobbeltmoral, noe jeg skal komme nærmere inn på i kapitlet om historisk bakgrunn.

Til tross for at forfatterne leste hverandre over landegrensene, kan man ikke regne med at Benedictsson leste *Constance Ring* før *Pengar* gikk i trykken eller omvendt, i og med at bøkene kom ut samme år. Den danske litteraturforskeren Charlotte Jørgensen (1995, s. 85) hevder imidlertid at Benedictsson nok hadde lest Erik Skrams roman *Gertrude Colbjørnsen* fra 1879 da hun skrev *Pengar*, og muligens også utdrag fra *Constance Ring* som ble trykt i tidsskriftet *Tilskueren* desember 1884, men foretar ingen videre sammenligning av de to romanene. Selv om *Pengar* og *Constance Ring* kom ut samme år, tar opp samme problematikk og er en del av en integrert skandinavisk diskusjon, har ikke forskningen utviklet en sammenligning mellom dem. Det finnes imidlertid en omfattende feministisk forskning som tar opp fremstillingen av kvinnefrigjøring i disse forfatterskapene hver for seg (se kapitlet om tidligere forskning). Her finnes det altså likevel fortsatt nye aspekter å utforske når det gjelder fremstillingen av seksualitet, kvinnelighet og mannlighet, noe som

blir tydeligere i sammenligningen mellom de to romanene. Gjennom å undersøke nye aspekter og lese de to romanene mot hverandre, er målet å bidra til å kaste et nytt lys over de to tidstypiske verkene.

Kjønn, seksualitet, seksuell tvang, seksualundervisning og gråsoner i forhold til prostitusjon er aspekter som vi bli belyst i analysen av de to romanene. Dette er temaer som i stor grad også er på agendaen i dagens offentlige diskusjon, noe som i nåtidens kontekst særlig viser seg i debatter om trans-spørsmål, og nyere former for «prostitusjon», ofte nettbasert. Gjennom analysen min, blir det interessant å se hvordan noen av disse temaene kom til uttrykk i litteraturen, og dermed også i samfunnet på slutten av 1800-tallet. Selv om bøkene ikke direkte berører transtematikk, skriver de om kjønn på en måte som ikke nødvendigvis samsvarer med datidens normer for hva som var korrekt kvinnelighet/mannlighet, noe som er spennende for meg å undersøke nærmere.

1.1 Problemstilling og fremgangsmåte

Problemstillingen for prosjektet mitt er: Hvordan forstås kjønn og seksualitet i Victoria Benedictssons *Pengar* og Amalie Skrams *Constance Ring*? Den overordnede problemstillingen skal undersøkes mer spesifikt gjennom forskningsspørsmålene: 1. Hvordan fremstilles kvinnelighet og mannlighet i romanene? og 2. Hvordan diskuteres ekteskap og prostitusjon i romanene? Problemstillingen min skal besvares i ved hjelp av queerteori og historisk forskning om maskulinitet og prostitusjon. Jeg skal blant annet benytte meg av Judith Butlers poststrukturalistiske teori om kjønn og David Tjeder og Claes Ekenstams historiske maskulinitetsforskning. Viktige teoretiske begreper i analysen min er derfor «performativitet», «heteronormativitet», «maskulinitet» og David Tjeders anvendelse av George L. Mosses teoretiske begrep «mottyper», som er en sentral del av hans historiske analyse av maskulinitet.

Fremgangsmåten min er at jeg skal utgå fra en nærlesning av romanene, men jeg vil samtidig lese de utfra en politisk kontekst, altså sedelighetsdebatten. Før jeg skal diskutere tidligere forskning og de teoretiske perspektivene mine nærmere, vil jeg nå gi en presentasjon av de to forfatterne og deres forfatterskap, samt av mottakelsen av *Pengar* og *Constance Ring* i samtiden. Til tross for at jeg ikke skal foreta biografiske lesninger av romanene, er forfatterens liv likevel relevant for å si noe om hva slags vilkår de to som kvinnelige forfattere levde under på denne tiden. Grunnen til at jeg tar opp samtidsresepsjonen allerede i

innledningen, er at det er et interessant bakteppe for analysen min at de to romanene fikk så ulik mottagelse, i lys av at begge ble lest som innlegg i den samme debatten.

Etter at jeg har gjennomgått samtidsresepsjonen, kommer et kapittel om tidligere forskning om de romanene og forfatterskapene til henholdsvis Benedictsson og Skram. Deretter kommer et kapittel om historisk bakgrunn, som tar for seg det moderne gjennombrudd, sedelighetsdebatten og historisk forskning om hvordan prostitusjonen fungerte i de skandinaviske landene. Så kommer teorikapittelet mitt, hvor jeg skal gjøre rede for teorien og forskningen jeg skal bruke i analysen av de to romanene. Deretter kommer analysen av *Pengar*, etterfulgt av analysen av *Constance Ring*. I sistnevnte analysekapittel skal jeg gjennomgående sammenligne romanen med *Pengar*, før jeg avslutningsvis skal ha en sammenfattende diskusjon der jeg trekker linjer og oppsummere funnene mine. Helt til slutt kommer sammendrag av oppgaven, abstract og oppgavens profesjonsrelevans.

1.2 Benedictssons liv og verk og resepsjonen av *Pengar*

Victoria Maria Benedictsson, født Victoria Bruzelius ble født 1850 i Skåne. I en alder av 22 år giftet hun seg med 28 år eldre Christian Benedictsson, postmester i Hörby og enkemann med fem barn. Sammen fikk de to døtre, der den ene døde som spedbarn. Ekteskapet var ulykkelig, men hun ble aldri skilt (Larsson, 2008, s. 60). Hun tok sitt eget liv i København 1888, i en alder av kun 38 år. På dette tidspunktet hadde hun slitt flere år med sykdom, både fysisk og psykisk. Hun hadde også hatt et forhold til litteraturkritiker Georg Brandes, som i senere tid har blitt mye omtalt. Forfatterskapet hennes strekker seg altså bare fra 1884 til 1888, og karrieren ble kort, men omfattende. Selv om hun ble verdsatt som forfatter i sin samtid, vokste forfatterskapet hennes imidlertid i anseelse etter hennes død, og kritikerne har gjerne rangert de posthume utgivelsene høyere enn verkene hun utga selv. Ifølge litteraturviteren Lisbeth Larsson (2008, s. 179) er det novellen «Ur mörkret» som har blitt aller høyest vurdert blant disse utgivelsene. I løpet av karrieren utga hun både romaner, noveller og dramatik.

I tillegg til de nevnte verkene *Från Skåne* (1884) og *Pengar* (1885) ga Benedictsson ut romanen *Fru Marianne* (1887), novellesamlingen *Folkliv och småbrättelser* (1887), samt skuespillene *Final* (1885) og *I telefon* (1887) i sin levetid, der sistnevnte ble skrevet sammen med Axel Lundegård, som jeg straks skal fortelle litt mer om. Mange av verkene hennes ble imidlertid utgitt posthumt, hovedsakelig av Lundegård (Larsson, 2008, s. 173). Dette gjaldt

blant annet romanen *Modern* (1888), novellen «Ur mørkret» (1888) og dramaene *Den bergtagna* (1890) og *Romeos Julia* (1890). Et langt hopp fram i tid, til perioden mellom 1978-1985, ble dagbøkene hennes som bygde på personlige notater, brev, skisser og litterære utkast, kalt *Stora boken I-III* utgitt av Christina Sjöblad (Larsson, 2008, 160-161). Disse dagbøkene har fått mye oppmerksomhet. Benedictsson beskrives ofte som en realistisk forfatter (se f.eks. Lundbo Leyv, 1980; Larsson, 2008), men i studien *Könet som läsanvisning. George Elliot och Victoria Benedictsson i det Svenska 1800-talet – en receptionsstudie*, av Git Claesson Pipping, hevder Pipping (1993, s. 56) at Benedictssons andre roman, *Fru Marianne* kan leses som en naturalistisk utviklingsroman, mye på grunn av dens deterministiske menneskeskildringer i flere av de kvinnelige karakterene. I min senere analyse skal jeg se på om dette også gjelder for *Pengar*.

I begynnelsen av karrieren opererte Benedictsson med flere ulike pseudonymer, før hun i forbindelse med debuten *Från Skåne* fant pseudonymet *Ernst Ahlgren*, som hun beholdt resten av sin karriere (Larsson, 2008, s. 174). Forfatterpseudonymer var svært vanlig i denne perioden, og må forstås som en del av tiden og dens herskende litterære forestillinger (Jørgensen 1995, s. 28). Det har ofte blitt hevdet at mannlige pseudonymer var nødvendige for som kvinne å få tilgang til litterære institusjoner i det 19. århundre, og Benedictsson skrev seg inn i en tradisjon med andre, kjente kvinnelige forfattere verden over (Jørgensen, 1995, s. 27). Larsson (2008, s. 174-175) hevder imidlertid at Ernst Ahlgren ble mer enn et forfatterpseudonym for Benedictsson; Ernst ble hennes alter ego, og den ene halvdel av henne.

For sin debutroman *Pengar* fikk Victoria Benedictsson hovedsakelig gode kritikker. Både de radikale kritikerne og kvinnebevegelsen var begeistret for romanen, som de mente tilhørte den nye kritiske litteraturen som satte kvinnes problemer under debatt (Jørgensen, 1995, s. 89). Litteraturviteren Nina Björk har undersøkt mottagelsen av romanen, og viser til flere avisanmeldelser. I den konservative avisen *Nya Dagligt Allehanda* ble det hevdet at boken hadde en kunstnerisk skarphet, klarhet og konsentrasjon, som satte Ernst Ahlgren i den fremste rekken av de nye, moderne forfattere. Anmelderen fra *Svenska dagbladet* pekte på at boken har en fortrolig, naturlig fremstillingsmåte (Björk, 2008, s. 128). Ifølge Jørgensen (1995, s. 89) var det imidlertid noen konservative kritikere som var litt betenkte angående Selmas skilsmisse, men de kunne likevel tåle den, siden Selma tross alt ikke forlot mannen sin for fetteren Richard. Den litterære diskusjonen ble ikke kun ført i offentligheten, men også

privat. De private debattene sier noe viktig om samtiden, og var betydningsfulle både for forfatterne selv og for de litterære verkene. For eksempel gjelder dette samarbeidet mellom Benedictsson og Axel Lundegård.

Benedictsson og hennes nære venn og samarbeidspartner, Axel Lundegård holdt på med såkalt «kamratkritikk» som fikk stor betydning for dem begge. I Benedictssons dagbøker kan man lese hennes skriftlige reaksjoner på hans muntlige kritikk (Larsson, 2008, s. 118). Det var hovedsakelig i arbeidet med *Pengar* at Lundegård kom med innvendinger. Han kritiserte framfor alt hvordan Selma ble fremstilt, og hevdet at hun led av en unaturlig blyghet og «medfødt pryderi» (Larsson, 2008, s. 119). Dette mente han på bakgrunn av scenen morgenen etter den 16-årige Selmas bryllupsnatt, hvor Selma er i sjokk og vantro over det som har skjedd. Benedictsson var ikke helt enig i kritikken hans, og viste i sin bemerkning til det indirekte i sin realistiske metode, som jeg skal komme mer inn på senere (Lundbo Levy, 1980, s. 141). Mens Lundegård generelt mente at Benedictsson skulle bli mer naturalistisk i sine tekster, gikk Benedictssons kritikk av hans tekster i motsatt retning; hennes innvendinger var mot hans råde stil (Larsson, 2008, s. 120).

Forholdet mellom Lundegård og Benedictsson og denne kameratkritikken, var ikke uproblematisk. Flere ganger brøt de kontakten med hverandre, og Benedictsson beskriver Axel blant annet som kald, arrogant og sta i dagbøkene sine (Larsson, 2008, s. 212). En annen god venn av Benedictsson, Georg Brandes, kom også med innvendinger mot romanen og skrev blant annet at: «Penge er en rent tapper bok, men den ender med et Opgør, og der har nu vært saa mange Opgør mellom Kvinde og Mand i Literaturen, at vi taaler ikke flere» (Brandes, sitert fra Hansson, 2021, s. 62). Man kan anta at dette var vondt for Benedictsson, da Brandes var en høyt respektert kritiker og også hennes nære venn. Allerede i 1885 hadde oppgjøret altså blitt et sentralt tema i litteraturen i den sedelighetsdebatteerende litteraturen, og det blir derfor særlig interessant å undersøke hvordan Benedictsson og Skram skriver om denne tematikken.

Til forskjell fra debutromanen *Pengar*, fikk Benedictssons andre roman *Fru Marianne* fra 1887, en mer lunken mottagelse. Når det gjaldt denne romanen var det Georg Brandes' bror Edvard Brandes, som var nådeløs i tilbakemeldingen sin: «Jeg tror ej at miskjende Bogens gode Sider. Men det er i altfor høj grad en Dame-Roman» (Edvard Brandes, sitert fra Hansson, 2021, s. 63). De radikale oppfattet romanen som et tilbakeslag på grunn av dens

opphøyelse av ekteskapet, mens de konservative satte pris på boken (Jørgensen, 1995, s. 102). *Fru Marianne* ga dermed ikke Benedictsson den anerkjennelsen som forfatter hun hadde håpet på. Hun følte seg misforstått og kritikken gikk hardt inn på henne. Den svenske forskeren i litteraturvitenskap, Maria Hansson, hevder imidlertid at selv om forfatterskapet hennes ble mer verdsatt etter hennes død, ble hun også verdsatt i sin samtid. Dette ble særlig tydelig når hun mottok det høyt hengende forfatterstipendet fra Svenska Akademien i 1888 (Hansson, 2021, s. 63).

1.3 Skrams liv og verk og resepsjonen av *Constance Ring*

Amalie Skram, (født Berthe Amalie Alver) ble født i 1846 i Bergen. I en alder av 18 år giftet hun seg med den ni år eldre skipsføreren Bernt Erik August Müller, og de fikk to sønner sammen. Ekteskapet var svært ulykkelig og tok etter hvert slutt, og i 1884 giftet hun seg med forfatteren Erik Skram (Andersen, 2012, s. 269). Hun flyttet til han i København, og sammen fikk det en datter. Også dette ekteskapet tok slutt, og de skilte seg i 1900. Da Skram døde i 1905, i en alder av 58 år, hadde hun flere år med sykdom og psykiske kriser bak seg. I forbindelse med de psykiske krisene hadde hun også flere runder med innleggelse på psykiatriske institusjoner.

Skram hadde i løpet av sin karriere en omfangsrik produksjon. Debutromanen *Constance Ring* (1885) ble etterfulgt av romanene *Lucie* (1888), *Fru Inés* (1891) og *Forrådt* (1892) (Engelstad, 2023). Disse fire romanene har i ettertid blitt kalt Skrams ekteskapsromaner. Hun skrev også to romaner om psykiske lidelser og innleggelse på psykiatriske institusjoner, *Professor Hieronomus* (1895) og *På St. Jørgen* (1895), som i ettertid har blitt kalt «sinnsykehusromaner» (se f.eks. Engelstad, 1984; Hamm, 2006). Disse bygde på selvbiografisk materiale og skapte en stor debatt om institusjonene der man behandlet pasienter med psykiske lidelser. Hennes mest anerkjente verk er imidlertid bokserien om *Hellemyrsfolket*, med de fire bøkene *Sjur Gabriel* (1887), *To venner* (1887), *S.G. Myre* (1889) og *Avkom* (1889). Dette regnes gjerne som hovedverket i norsk naturalistisk diktetekunst (Andersen, 2012, s. 269). Skram ga også ut et antall novellesamlinger, dramaer og barnefortellinger. Skram har en høy status i norsk litteraturhistorie, og er blant de fremste og mest betydningsfulle forfatterne vi har hatt (Engelstad, 2023).

Til forskjell fra *Pengar* fikk *Constance Ring* hovedsakelig en negativ mottagelse, noe som er interessant i og med at begge ble lest som innlegg i den samme debatten. Både professor i

nordisk litteratur ved Universitetet i Bergen, Christine Hamm, professor ved Universitetet i Oslo, Irene Engelstad og den britiske professoren i litteraturvitenskap, Janet Garton, har alle undersøkt samtidsresepsjonen av *Constance Ring*. Da romanen ble utgitt i 1885 hadde krangelen med forlegger Hegel som jeg nevnte innledningsvis allerede vakt oppsikt, og den fikk mye kritikk for å være grov og upassende, både fra høyre- og venstrepressen, hovedsakelig fra mannlige anmeldere. Blant annet kalte *Aftenposten* romanen «Fru Amalie Skrams bedrøvelige produkt» (sitert fra Garton, 2011, s. 66). Mange anmeldere la også vekt på at de fant Constance-skikkelsen for dramatisk, og at handlingen var for overdrevet. *Dagsposten* slo for eksempel fast at hele romanen var «en eneste stor overdrivelse» (sitert fra Engelstad, 1984, s. 49). I anmeldelsen fra *Morgenbladet* ble det hevdet at boken var virkelighetsfjern, neppe mer realistisk enn Coopers indianerbøker:

«Constance Ring» er ikke en Smule mere virkelighedstro end Fennimore Coopers Romaner med vidunderlige Jægereventyr og de utrolig ædle Indianere [...]. (sitert fra Hamm, 2006, s. 24)¹

Anmeldelsen i *Dagbladet*, skrevet av Irgens Hansen, mente romanen fokuserte for ensidig på kjønnsforholdene, og at Constance var usann overfor seg selv, kokett og sjalu. Dette utløste et brev til avisen fra Erik Skram, som anklaget Hansen for å bedømme boka som en tendensroman (Garton, 2011, s. 66). Tendensromaner er litterære tekster som bevisst søker å formilde sosiale, politiske, moralske eller religiøse synspunkter og oppfatninger (Skei, 2019). Selv har Amalie Skram sagt at hun aldri skrev tendensromaner, hun skrev kun for å skildre mennesker (Krane, 1951, s. 83).

Constance Ring fikk imidlertid også noen få gode kritikker, blant annet fra Arne Garborg som kom med en 15 siders lang anmeldelse i *Nyt tidsskrift*, som Skram ble henrykt over. I anmeldelsen hevdet Garborg at «'Jeg tror aldrig jeg har læst en Bog saa fuld av feil, som paa samme Tid har virket saa kraftigt. Fuld af Feil – og god alligevel'» (Garborg, sitert fra Garton, 2011, s. 67). I likhet med de andre anmelderne var Garborg også oppgitt over Constances livsdugelighet og manglende evne til å gjøre noe som helst. Han mente likevel at forklaringen lå kvinnenens mangelfulle oppdragelse, som gjør at de ikke har evnen til å elske siden de ikke har lært hva det betyr (Garborg, sitert fra Krane 1951, s. 84). I forlengelsen av dette hevdet

¹ Verken Garton, Engelstad eller Hamm nevner navnet på anmelderne i de hittil nevnte anmeldelsene. I referanselisten til Engelstad (1984, s. 233) står det at «anmeldelsene av *Constance Ring* og notisene om romanen er så tallrike at det ikke har noen hensikt å referere til de her.»

han også at «bogen var et indlæg i diskussionen om sædelighed», altså at den var et innlegg i sedelighetsdebatten (Garborg, sitert fra Engelstad, 1984, s. 19).

Selv publiserte anmeldelser fordret privat kommunikasjon, og som svar på anmeldelsen skrev Skram brev til Garborg der hun takket han. Jeg har valgt å ta med et utdrag fra brevet, fordi det viser hvor glad og takknemlig Skram ble over anmeldelsen hans:

Min glede over din anmeldelse er *saa* stor at jeg ikke finder ord for at udtrykke den. Det er af den slags, som gaar med en følelse av sødme over i den daglige tanke. Alt hvad jeg kunde finde av lovord vilde ikke tilfredsstille mig, fordi de var for ringe og for lite betegnende. Det er din *forståelse* som har gjort min sjel saa godt, på samme tid som din vidunderlige klare og elegante form har vært en nydelse for min forstand [...]. (Skrams utheving, Skram, sitert fra Krane, 1951, s. 83-84)²

Skram takker altså Garborg for at han har vist *forståelse* for romanen. Andre forfatterkollegaer var imidlertid ikke like begeistret for romanen, og det var ikke kun i avisenes anmeldelser at romanen ble fordømt. Den store, anerkjente forfatteren Bjørnstjerne Bjørnson kom med sin nådeløse reaksjon på romanen i et brev til Skram:

Kære Amalie Skram, ikke har jeg læst din bok, ej heller Irgens Hansens kritik, ej heller nogen annen [...]. At du gav dig til å skrive en bok har harmet mig; at du fikk lov til at gi den ut af din man, har ærgret og skuffet mig. Men flyter intet af det mælllem ham og dig, så gør vel boken altid såpas af sig, at den vækker en og annen til æftertanke [...]. (Bjørnson, sitert fra Garton, 2011, s. 85)

Selv om Bjørnson hevdet at romanen kunne vekke en og annen ettertanke, kom den relativt kraftige fordømmelsen, som vist i brevet, til tross for at Bjørnson ikke en gang hadde lest romanen, eller kritikken av den. For han var det ille nok at Skrams mann hadde latt henne få lov til å utgi denne kontroversielle romanen. Skram var egentlig en stor beundrer av Bjørnson. De hadde brevvekslet i lang tid, og blant annet hatt åpenhjertige diskusjoner omkring kjønnsmoralen (Garton, 2011, s. 82). Bjørnson hadde også støttet Skram i begynnelsen av karrieren hennes, og de hadde truffet hverandre flere ganger. Likevel endret han mening om henne som forfatter så fort hun hadde utgitt debutromanen. Brevet gjorde Skram svært lei seg og opprørt, og førte til at brevvekslingen mellom dem stoppet i mange år (Garton, 2011, s. 85). Når jeg nå har sett på mottagelsen romanene fikk i samtiden, både i offentlige anmeldelser og i privat kommunikasjon, skal gå dypere inn i romanene, gjennom å presentere tidligere forskning om dem og de to forfatternes forfatterskap ellers.

² Krane (1951, s. 84) viser til at brevet først ble offentliggjort i tidsskriftet *Samtiden* 1932.

2. Tidligere forskning

I dette kapittelet skal jeg ta for meg den tidligere forskningen på Benedictsson og Skram. Det finnes en omfattende forskning på Victoria Benedictssons og Amalie Skrams romaner *Pengar* og *Constance Ring*. Mye av denne forskningen er fra 1970- og 1980-tallet, siden den tidlige feministiske litteraturforskningen var spesielt interessert i 1880-talls litteratur. Det har sammenheng med at forfatterne i denne tidsperioden diskuterte kvinnerollen, seksualitet, økonomi og familie, de samme spørsmålene 1970-tallets kvinnebevegelse var opptatt av. Diskusjonene på 1970-tallet var imidlertid med delvis andre utgangspunkter og med andre mål på agendaen, enn diskusjonene på slutten av 1800-tallet. Det finnes også en del nyere forskning om forfatterskapene. Amalie Skram er en forfatter som stadig fenger norske litteraturstudenter, noe som viser seg ved at det finnes mange nyere masteroppgaver om hennes romaner.

Min egen analyse av romanene kommer til å ta utgangspunkt i den feministiske forskningen for deretter, ved hjelp av blant annet queerteori og forskning om maskulinitet, skyve fokuset mot performativitet, heteronormativitet, mannlighet, kvinnelighet og prostitusjon i relasjon til ekteskapsdebatten. Benedictsson har vært et formål både for svensk forskning, og for mye dansk forskning, særlig i den tidlige feministiske forskningen. Jeg skal vise til arbeidene til Jette Lundbo Levy (1980), Charlotte Jørgensen (1995), Pil Dahlerup (1983), Pål Bjørby (1983), Lisbeth Larsson (2008), Birgitta Johansson Lind (2019) og Maria Hansson (2021). Selv om verket til Lundbo Levy fra 1980 er den eldste monografien om Victoria Benedictsson som jeg har med i denne oppgaven, finnes det også eldre forskning om henne. Denne forskningen tar Lisbeth Larsson for seg i sin studie, der hun går gjennom det som har blitt skrevet om forfatterskapet. Jeg vil dermed nevne noen tidligere biografier om Benedictsson i relasjon til dette verket.

Av tidligere forskning på Amalie Skram og *Constance Ring* skal jeg gjøre rede for noen av arbeidene til Borghild Krane (1951, 1961), Irene Engelstad (1981, 1984) og Christine Hamm (2006), som regnes for å være blant de mest sentrale Skram-forskerne i Norge. Den eldste monografien jeg vil ta for meg, er Borghilds Kranes fra 1951. I likhet med i Benedictssons tilfelle, finnes det også eldre forskning enn dette om Amalie Skram, for eksempel Antonie Tibergs biografi fra 1910, som går for å være den første biografien om Skram (Se. f.eks. Hamm, 2006, s.11). Jeg har likevel valgt å ikke ta for meg denne, siden det finnes så mange andre som har gjort dette. Det har også kommet flere nyere masteroppgaver om de to

romanene, og jeg vil kort nevne Tuva Ottensens oppgave om *Pengar* fra 2012, og Stine Halvorsens og Janne Prytz Skårdalsmos oppgaver om *Constance Ring* fra henholdsvis 2019 og 2021.

2.1 Victoria Benedictsson og *Pengar*

2.1.2 Dobbeltblikk, dobbeltportrett og kvinnene under det moderne gjennombrudd

Den danske feministen og litteraturforskeren Jette Lundbo Levy (1940 - 2012) var en svært kjent forsker innen den tidlige feministiske, nordiske litteraturforskningen. Hun var interessert i kvinneperspektivet i litteraturen til Victoria Benedictsson, og det sentrale verket *Dobbeltblikket: om at beskrive kvinder: ideologi og æstetik i Victoria Benedictssons forfatterskab* fra 1980, handler om hvordan man skal forstå Benedictssons beskrivelse av kvinner. Dette verket blir referert til i mange senere studier av Benedictsson, og særlig «dobbeltblikk»-begrepet til Lundbo Levy har blitt mye brukt i senere forskning.

Dobbeltblikket er ifølge Lundbo Levy til stede på flere nivåer i Benedictssons liv og forfatterskap. Hun hevder at Benedictsson bruker et blikk utenfra og et blikk innenfra i beskrivelsen av de kvinnelige karakterene sine. Blikket utenfra er en mannlig iakttagers objektiverende blikk, mens blikket innenfra er Benedictssons egne kvinnelige erfaring og oppfattelsesmåte (Lundbo Levy, 1980, s. 129). Årsaken til dette finner Lundbo Levy dels i Benedictssons egen oppfatning om at hennes forfatter-jeg, Ernst, var maskulint, dels i at Levy selv i tråd med 1970-tallets kvinnebevegelse forutsetter en autentisk kvinnelighet og spesifikk kvinnelig stemme i litteraturen.

I *Pengar* knyttes det doble blikket blant annet til forholdet mellom fortelleren og hovedpersonen Selma, som jeg skal komme tilbake til i analysedelen. Det er imidlertid ikke alle som er enige med Lundbo Levys analyse av Benedictsson. Ifølge danske Charlotte Jørgensen i *Ernst og Victoria: et dobbeltportræt af Victoria Benedictsson* fra 1995 er dobbeltblikket Lundbo Levys eget. 15 år etter Levys studie, hadde nemlig den feministiske teorien endret seg, og Jørgensen mener at Lundbo Levy på forfatterens vegne konstruerer det utopiske kvinnebildet som kvalifiserer henne som opprører (Jørgensen, 1995, s. 22). Ifølge henne tar Lundbo Levy og de andre feministene på 70-tallet feil når de hevder at dobbeltheten er et produkt av det patriarkalske samfunnet Benedictsson levde i (Jørgensen, 1995, s. 25-26). Dette har sammenheng med at med den nye feminismen som Jørgensen på dette tidspunktet

tilhørte, mente at det ikke finnes noen autentisk kvinnelighet eller en spesifikk kvinnelig stemme, slik som de tidligere feministene hevdet. Jørgensen (1995, s. 25) mener likevel at dobbeltheten var en del av Victoria Benedictssons karakter, men på en annen måte. Som tittelen på studien antyder hun at Victoria Benedictsson hadde to personer inni seg, nemlig den desperat forelskede kvinnen Victoria og den maskuline forfatterinstansen Ernst. Denne splittelsen er ifølge henne, verken en psykologisk fortelse eller en spesifikk kvinnelig erfaring. Det dreier seg om en spaltning i personligheten, som hviler på undertrykkelsen av det erotiske (Jørgensen, 1995, s. 27).

Det Jørgensen og Lundbo Levy imidlertid har til felles, er at de setter klare likhetstegn mellom Benedictssons fortellinger og hennes eget privatliv. Lundbo Levy (1980, s. 139) mener at *Pengar* er en kombinasjon av Victoria Benedictssons egne kunnskap om kvinners samfunnsmessige muligheter, de manglende utdannelsesmulighetene og om seksualiteten som økonomisk verdi. Jørgensen (1995, s. 83) hevder at en biografisk lesning av romanen er berettiget, fordi romanens tolkning ligger tett opp mot forfatterens personlige historie. Til tross for at man skulle tro at historisk-biografiske lesninger ikke lenger var vanlig på 80- og 90-tallet, illustrerer dette at litteraturvitenskapelige paradigmer går i bølger.

I motsetning til Lundbo Levy og Jørgensen som utforsker Victoria Benedictsson og tar henne og verkene hennes på alvor, har Pil Dahlerup omtrent ikke nevnt Benedictsson i avhandlingen sin *Det moderne gennembrudds kvinder* fra 1983. Dette, til tross for at hun var blant gjennombruddsårenes mest sentrale kvinnelige forfattere. Tittelen på avhandlingen henspiller på Georg Brandes' kjente verk *Det moderne gennembrudds Mænd* fra 1883, akkurat hundre år tidligere. Utgangspunktet for avhandlingen var at Dahlerup var forbannet over og nysgjerrig på, hvordan man kunne beskrive en hel periodes litteratur uten å ta hensyn til de kvinnelige forfatterne (Dahlerup, 1983, s. 9-11). Dette gjaldt særlig fordi mange kvinnelige forfattere debuterte i denne perioden og var svært så fremgangsrike.

Til tross for Dahlerups gode intensjoner med avhandlingen, nevnes omtrent ikke Victoria Benedictsson i den, og der hvor hun faktisk omtales, handler det mest om forholdet hennes til George Brandes, ikke om verkene hennes: «Victoria Benedictsson er eksempel på en kvindelig forfatter – en generation før Agnes Henningsen – som også gikk ind i et seksuelt forhold til 'sin' kritiker og gikk i stykker på det» (Dahlerup, 1983, s. 117). Etter mitt syn er dette en reduksjonistisk fremstilling av den interessante og banebrytende forfatteren Benedictsson. Skram får imidlertid større plass i avhandlingen enn Benedictsson. Likevel

bruker Dahlerup mye av plassen til å skrive om Skrams rolle som mor, og også hennes relasjon til litteraturkritiker George Brandes (Dahlerup 1983, s. 42, s. 96).

2.1.3 Pål Bjørby om visjonen i Benedictssons forfatterskap

Samme år som Dahlerup kom med sin avhandling, utga Pål Bjørby som nå er Emertius ved Universitetet i Bergen og forlagsredaktør, sin doktoravhandling *The Study of a Vision in the Authorship of Victoria Benedictsson*, ved Universitetet i Minnesota. I denne avhandlingen studerer Bjørby det han mener er visjonen i Benedictssons forfatterskap, eksemplifisert gjennom verkene hennes. I relasjon til *Pengar* analyserer han Selmas forhold til flere av de mannlige karakterene i romanen; Axel, Pål Kristersson og Richard. Et poeng hos Bjørby er at Selma i flere av disse forholdene er på utkikk etter en «kamrat», og at det er en grunn til at hun bruker akkurat det ordet (Bjørby, 1983, s. 150). Han skriver også mye om Benedictssons holdning i sedelighetsdebatten, noe som er relevant for min analyse. Bjørbys analyse blir særlig viktig i min egen analyse av de mannlige karakterene i romanen.

2.1.4 Lisbeth Larssons omtolkning av biografi

Mange år senere, i 2008, kom litteraturviteren Lisbeth Larsson ut med *Hennes döda kropp – Victoria Benedictssons arkiv og författarskap*. Benedictssons voldsomme død har vært et formål for forskningens interesse helt siden begynnelsen, og Larsson viser hvordan hele forfatterskapet har blitt lest og tolket med utgangspunkt i selvmordet. Dette gjør hun ved å ta for seg hvordan Benedictssons liv og verk leses og blir beskrevet i moderne litteraturhistorie (Larsson, 2008, s. 8). Gjennom studien viser hun hvordan årsaksforklaringene til selvmordet har forandret seg drastisk i biografiene gjennom årene.

I studien kommer det fram at selv de første biografiene om Benedictsson pekte på årsaksforklaringene fysisk sykdom, psykisk instabilitet, dårlig selvtillit, fattigdom og ensomhet til hvorfor hun tok selvmord (Larsson, 2008, s. 50). Den ulykkelige kjærlighetshistorien med Georg Brandes fikk først gjennomslagskraft som årsak til selvmordet da den ble omtalt i Fredrik Bööks bok *Victoria Benedictsson och Georg Brandes* fra 1949, til tross for at informasjonen var langt fra ny (Larsson, 2008, s. 51). Med den feministiske litteraturkritikken og -forskningen som vokste fram på 1970-tallet, kom det flere nyere biografier om Victoria Benedictsson (Larsson, 2008, s. 77). Flere kvinnelige forfattere, som Jenny Ljunghill og Margareta Sjögren, kom i denne perioden med anklager mot det patriarkalske samfunnet og det de mente var en patriarkalsk tolkningstradisjon. For å ta

avstand fra denne tolkningstradisjonen, vender de blikket mot Victoria Benedictsson selv, i stedet for mot hennes forhold og elskere, i biografiene sine (Larsson, 2008, s. 78-79). Den feministiske litteraturkritikken -og forskningen la også større vekt på de posthume utgivelsene i enda større grad enn tidligere. I litteraturhistoriene fra slutten av 1900-tallet har interessen for Victoria Benedictssons forfatterskap imidlertid forskjøvet seg til de private dokumentene, og det er gjennomgående Benedictssons dagbøker som løftes fram når man beskriver hennes forfatterskap (Larsson, 2008, s. 160-161).

2.1.5 Melodramatiske elementer og det overnaturlige som middel for samfunnskritikk

11 år senere, i 2019, utga den svenske universitetslektoren Birgitta Johansson Lind studien *Som en vildfågel i et bur. Identitet, kärlek, frihet och melodramatiska inslag i Alfhild Agrells, Victoria Benedictssons og Anne Charlotte Lefflers 1880-talsdramatik*. Her viser hun hvordan disse tre kvinnelige forfatterne bruker melodramatiske innslag i sin dramatik for å skildre erfaringene til borgerskapets kvinner, og for å formulere kritikk mot sin tids rådende kjønnsnormer (Johansson Lind, 2019, s. 19). Selv om hele studien handler om dramatik, er det likevel interessant å se hvordan Benedictsson, som pleier å anses for å skrive realistisk, også brukte melodramatiske trekk i verkene sine, som et middel i formulering av samfunnskritikken. Johansson Lind skriver også mye om den samtidige litterære debatten, og hun er en av forskerne som i detalj har studert hvordan det svenske 1880-tallet gikk i dialog med Ibsen. Derfor er hennes studie relevant for meg i masteroppgaven.

Det seneste bidraget til forskningen om Benedictsson jeg har med, er Maria Hansson studie *Osynliga band – folketro som medel for social kritik i Victoria Benedictssons, Anne Charlotte Lefflers og Selma Lagerlöfs författarskap* fra 2021. I studien undersøker hun hvordan disse kvinnelige forfatterne som skrev realistisk litteratur under det moderne gjennombruddet, også hadde med overnaturlige elementer fra nordisk folketro i verkene sine (Hansson, 2021, s. 13). På lignende måte som Johansson Lind, viser hun altså hvordan trekk som vanligvis assosieres med romantikk, også gjenfinnes i realistisk litteratur med politisk innhold. I relasjon til *Pengar* studerer hun hvordan det overnaturlige dyret, lindormen, konfronteres med et kvinnelig samfunnsproblem, noe jeg skal komme tilbake til i analysen. Studien til Hansson er også relevant for meg fordi den beskriver hvordan samfunnet så ut på slutten av 1800-tallet, hvordan vilkårene til de kvinnelige forfatterne var, og hvordan spørsmål om likestilling kom til uttrykk.

2.2 Amalie Skram og *Constance Ring*

Helt siden Amalie Skram ga ut sin debutroman *Constance Ring* i 1885 har romanen, og ikke minst hovedkarakteren Constance, vært gjenstand for grundig analyse og tolkning av ulike anmeldere og litteraturforskere. Forskningen på Amalie Skrams romaner, viser tydelig hvordan litteraturforskningen har vært preget av ulike lese måter. Den formen for lesing som var mest gjeldene i Skrams egen samtid og en stund framover, var den historisk-biografiske der man ser sammenheng mellom forfatteres verk og livene deres. På 1970-tallet, med feminismens inntog, ble det vanligere med feministiske lesninger, selv om dette også fantes før. De psykoanalytiske lesningene kom derimot på banen på 1980-tallet. For å avgrense har jeg valgt å ta utgangspunkt i forskningen til litteraturforskerne Borghild Krane, Irene Engelstad, og Christine Hamm, da disse er blant de mest sentrale og anerkjente Skram-forskerne vi har i Norge, og siden deres studier er relevante for meg. Mens Krane på 1950 og 1960-tallet, både gjør historisk-biografiske, kvinnepolitiske og psykoanalytiske lesninger av romanen, gjør Engelstad på 1980-tallet psykoanalytiske lesninger og strukturalistisk tekstanalyse i tråd med det litteraturvitenskapelige paradigmeskiftet. Mange år senere, i 2006, beveger Christine Hamm seg bort fra disse lesningene, og leser *Constance Ring* og de andre ekteskapsromanene til Skram som variasjoner over den ukjente kvinnens melodrama.

2.2.1 Borghild Kranes kvinnepolitiske og psykoanalytiske lesning

Allerede i 1951 kom forfatteren, psykiateren og litteraturforskeren Borghild Krane (1906-1997) med studien *Amalie Skram og kvinnens problem*. Som tittelen antyder, tar hun i denne boken særlig for seg kvinneperspektivet i Skrams diktning, til tross for at 1951 var tidlig for kvinneperspektivet i litteraturforskningen. På bakgrunn av anmeldelser Skram har fått der hun blir karakterisert for å være «mandig», stiller Krane spørsmålet: «Var hun først og fremst mandig og modig, eller var hun i grunnen kvinnelig og øm? – for det er få forfattere som har stilt manns og kvinnens vesen opp mot hverandre i den grad som hun» (Krane, 1951, s. 7). Videre ser Krane i denne studien en tydelig sammenheng mellom Skrams liv og diktning. Hun hevder i studien at i Skrams «skildringer av kvinneskikkelser og kvinneskjebner møter vi stadig vekk hennes egne problemer, hennes egne situasjoner og følelser [...] derfor ble Constance, Ines og alle de andre – slik som de ble» (Krane, 1951, s. 66). Krane tar også i bruk psykoanalytiske innsikter for å tolke Constance, blant annet ved å se Constances problemer i lys av forholdet hennes til moren og i relasjon til hvordan barndommen hennes var. I boken blir det også spekulert i hva Amalie Skram egentlig ville med romanen:

Hvis den var et innlegg imot «manns-moralen» og for kvinnes frigjøring – så var Constance lite egnet som heltinne. Hun var så uformuende på alle måter, så lite sympatisk, det fikk så lite vekt det hun hadde å beklage seg over for hun hadde jo så stor skyld selv. (Krane, 1951, s. 83)

Krane mener altså at romanen *ikke* er noe tydelig innlegg for kvinnefrigjøring eller mot datidens seksualmoral. 10 år senere, i 1961, kom hun ut med studien *Amalie Skrams diktning: Tema og variasjoner*, hvor hun peker på noe av det samme: «Constance er så lite av en heltinne, hennes skjebne blir en personlig vanskjebne, men ingen entydig anklage mot tiden eller samfunnet» (Krane, 1961, s. 60). Constance er for Krane en hjelpeløs karakter, og romanen mangler en klar tendens og agenda. Også i denne studien tolker Krane romanen selvbiografisk, noe hun mener Skram selv kan ta skylden for (Krane, 1961, s. 60).

2.2.2 Irene Engelstads psykoanalytiske og strukturalistiske lesninger

Irene Engelstads studier omtrent 20 år senere, viderefører Kranes psykoanalytiske lesninger.³ I studien *Amalie Skram om seg selv* fra 1981, søker hun «å formidle et bilde av personen, forfatteren og dikteren Amalie Skram» (Engelstads utheving, Engelstad, 1981, s. 7). Her hevder Engelstad at Skram «med sine åpenhjertige skildringer av sosiale og psykologiske forhold gir både de offentlige litterære dokumentene og de private brevsamlingene innsikt i seksuelle og følelsesmessige forhold som ofte har vært omgitt av tabuer eller løgn» (Engelstad, 1981, s. 12). I studien undersøker Engelstad også Constances, de andre karakterene til Skram og Skrams eget forhold til kjærlighet og seksualitet:

Av brevet til Garborg går det fram at Amalie Skram tenker seg seksuelle drifter og følelser som noe nedarvet. Manglende sanselighet blir redusert til en biologisk skavank, en mangel. [...]. Uten unntak skildrer hun arbeiderklassens kvinner som sanselige. De tilhører den «lykkelige sorten». (Engelstad, 1981, 79-80)

Dette blir relevant for meg i min analyse av både Constances og arbeiderklassekvinnens måte å «fremføre» kjønn på. Tre år senere, i 1984 kom Engelstad ut med doktorgradsavhandlingen sin *Sammenbrudd og gjennombrudd: Amalie Skrams romaner om ekteskap og sinnssykdom*. I avhandlingen hevder Engelstad at det ikke vil være tilstrekkelig å analysere handlingsstruktur og tematisk struktur i Amalie Skrams verk «men at en også må ta med en analyse av romanpersonene som psykologiske skikkelser» (Engelstad, 1984, s. 37). I likhet med Krane, har Engelstad også et kvinneperspektiv i denne studien, og hun forklarer

³ Dette løftes også fram hos Hamm (2006, s. 13).

figurenes psykiske lidelser på bakgrunn av den historiske situasjonen kvinnen befinner i seg på Skrams tid (Engelstad, 1984, s. 46; Hamm, 2006, s. 14). Til forskjell fra studien fra 1981, benytter hun seg av en strukturalistisk tekstanalyse i avhandlingen, slik den har blitt utformet av A.J. Greimas i 1966 (Engelstad, 1984, s. 29). I tråd med det litteraturvitenskapelige paradigmeskiftet er det ikke like mye fokus på parallellen mellom Skrams liv og diktning hos Engelstad som hos Krane.

I avhandlingen kaller Engelstad (1984, s. 14) Skrams fire ekteskapsromaner for «sammenbruddsromaner», fordi de beskriver et tragisk univers og en tragisk bevissthet kommer til uttrykk. Hun ser det tragiske universet i sammenheng med romanenes naturalistiske holdning. Engelstad knytter seg til den franske forfatterens Zolas forståelse av naturalisme, hvor faktorene arv og miljø spiller en stor rolle, men hevder samtidig at Skram ikke kunne nøye seg med de naturalistiske årsaksforklaringene (Engelstad, 1984, s. 28). Til forskjell fra Krane, som synes det var uklart hva Skram ville med *Constance Ring*, er Engelstad mer sikker på Skrams hensikt, og hevder i avhandlingen at *Constance Ring* «for første gang i norsk litteratur gir en åpen skildring av kvinnelig seksualitet og en krass kritikk av den seksuelle dobbeltmoralen i samfunnet» (Engelstad, 1984, s. 49).

I tillegg til å kritisere den seksuelle dobbeltmoralen, hevder Engelstad at Skram også formulerer en skarp kritikk mot det borgerlige ekteskapet som institusjon, på bakgrunn av at Constance i romanen uttrykker at det å leve i ekteskap ikke skiller seg noe særlig fra den prostituertes situasjon (Engelstad, 1984, s. 66). Jeg kommer til å bygge videre på Engelstads avhandling i min egen analyse, både i analysen av de mannlige karakterene, og i relasjon til forskningsspørsmålet mitt om hvordan ekteskap og prostitusjon diskuteres i romanen.

2.2.3 Christine Hamm om det melodramatiske og teatraliske i *Constance Ring*

Over 20 år senere, i 2006 kom professor i nordisk litteratur ved Universitetet i Bergen, Christine Hamm ut med studien *Medlidenhet og melodrama – Amalie Skrams romaner om ekteskap*, som tar utgangspunkt i doktorgradsavhandlingen hennes med nesten samme navn; *Medlidenhet og melodrama. Amalie Skrams litteraturkritikk og ekteskapsromaner* fra 2001. I studien leser Hamm Skrams ekteskapsromaner som variasjoner over den ukjente kvinnens melodrama. Hamm (2006, s. 24) hevder at det nettopp er det teatraliske og overdrevne ved *Constance Ring* som gjorde at mange av samtidens lesere og anmeldere, hovedsakelig menn,

fant Constance-skikkelsen for dramatisk, og dermed anså romanen som en eneste stor overdrivelse.

Hamm legger ikke skjul på at det selvbiografiske materialet i Amalie Skrams verk er en viktig del av hennes litteratur, men krever samtidig «å få lese Skram i første rekke som en stor forfatter» (Hamm, 2006, s. 50-51). Denne holdningen er i tråd med den generelle holdningen i samfunnet på denne tiden om forholdet mellom forfatteres liv og verk. Hun hevder også at i hvert tilfelle hvor Skrams kjønn er brukt som evalueringsgrunnlag i lesning av hennes litterære tekster, skygger det for en seriøs forståelse av hennes verk (Hamm, 2006, s. 51). Videre uttrykker hun skepsis til psykoanalytiske lesninger generelt, og har derfor innvendinger mot de psykoanalytiske tolkningene gjort av Krane: «Krane forklarer Constances vanskeligheter slik hun ville forklart dem hvis hun hadde sett de samme problemene hos en av sine medmennesker [...]. Krane aksepterer Constance som levende» (Hamm, 2006, s. 40).

I tråd med teorier utviklet av litteraturviteren Peter Brooks som utviklet forståelsen av det melodramatiske og daglispråksfilosofen Stanley Cavell foreslår Hamm (2006, s. 159) å innlemme det melodramatiske i begrepet om Skrams naturalisme. Her skiller hun seg fra Engelstad, som har en mer tradisjonell oppfatning av romanen som naturalistisk. I relasjon til hovedpersonen Constance hevder Hamm at:

I fortolkningstradisjonen forklares leserens manglende medlidenhet enten med at romanen ikke er naturalistisk nok [...] eller med at den er altfor naturalistisk. Denne usikkerheten om Skrams naturalisme leder meg til å tro at den tradisjonelle oppfatningen av naturalisme, slik den ble utarbeidet på bakgrunn av Zolas programmatisk skrifter, ikke kan gi en forklaring på Constance-skikkelsen. (Hamm, 2006, s. 24)

I forlengelsen av dette argumenterer Hamm for at *Constance Ring* eksemplarisk viser at det teatraliske er et avgjørende element i Skrams naturalisme (Hamm, 2006, s. 81). Studien tar også opp ulike aspekter ved ekteskap og prostitusjon, og er derfor relevant for min masteroppgave.

2.3 Masteroppgaver om verkene

Det finnes også flere nyere masteroppgaver som tar for seg de to romanene jeg skriver om. I Tuva Ottesens masteroppgave *Victoria Benedictssons Pengar på ny* fra 2012, leser Ottesen

også *Pengar* i lys av den seksualpolitiske debatten, og analyserer noen av de mannlige karakterene i romanen (Ottesen, 2012, s. 8, s. 35). Likevel stopper likheten mellom oppgavene våre der. I analysen av de mannlige karakterene bruker hun ikke den samme historiske forskningen eller teoretiske begrepene som meg, og en stor del av oppgaven hennes dreier seg om å undersøke kunstens funksjon i romanen. Hun hevder nemlig at kunsten har en spesiell funksjon i *Pengar* ved at den binder romanen sammen, og at vi blir kjent med Selma gjennom hennes tilnærming til kunst (Ottesen, 2012, s. 70).

De siste årene har det blitt skrevet flere masteroppgaver om *Constance Ring*, blant annet *Kjærlighet, seksualitet og penger: en sammenligning av Amalie Skrams roman Constance Ring (1885) og skuespillet Gjæld (1885)* av Stine Halvorsen fra 2019, og «Jeg tror det stikker noe i at jeg bare er en kvinne» - en komparativ analyse av hvordan kvinnerollen fremstilles i *Amalie Skrams brevvekslinger (1880-1900)* og i *Constance Ring (1885)* av Janne Prytz Skårdalsmo fra 2021. Selv om Halvorsen også diskuterer ekteskap og dobbeltmoral i *Constance Ring*, er hovedfokuset hennes på tematiske lesninger og analyse av form og struktur både i *Constance Ring* og skuespillet *Gjæld* (Halvorsen, 2019, s. 37, s. 68, s. 76). En likhet til Skårdalsmos oppgave, er at hun også fokuserer på kvinnerollen i *Constance Ring*, men hun gjør dette gjennom å sammenligne kvinnerollen i romanen med Amalie Skrams selvframstilling i brevene. Til forskjell fra meg tar hun utgangspunkt i Gilbert og Gubars teoretiske perspektiver på kvinnelige forfattere og kvinnelige litterære karakterer i analysen av *Constance* (Skårdalsmo, 2021, s. 34). Min masteroppgave der jeg sammenligner framstillingen av kjønn og seksualitet i *Pengar* og *Constance Ring* gjennom å bruke queerteori og historisk forskning om maskulinitet, vil derfor tilføre et nytt perspektiv på de to verkene.

2.4 Oppsummering av posisjonene i tidligere forskning

Som dette kapitlet har viser, finnes det flere ulike posisjoner i forskningen på *Pengar* og *Constance Ring*, og mange ulike lesninger av de to romanene. De to forfatterskapene preges blant annet av historisk-biografiske, feministiske, og psykoanalytiske lesemåter. Selv om jeg tar utgangspunkt i feministisk forskning i min lesning, blir mitt bidrag til forskningen tydelig gjennom at jeg anvender queerteori og historisk forskning om maskulinitet og prostitusjon i lesningen av romanene, noe jeg skal gjøre rede for i teorikapitlet mitt. Men før dette, skal jeg gi litt mer informasjon perioden bøkene er skrevet i, altså det moderne gjennombrudd og den påfølgende sedelighetsdebatten som foregikk i Skandinavia denne perioden.

3. Historisk bakgrunn

3.1 Det moderne gjennombrudd

Da Georg Brandes holdt forelesningsrekken «Hovedstrømninger i det 19. aarhundredes Litteratur» 3. november 1871 ved Københavns universitet, kom han med det berømte sitatet: «Det, at en Litteratur i vore dager lever, viser sig i, at den sætter Problemer under Debat». Ifølge den danske litteraturprofessoren Hans Hertel (2004, s. 60) regnes denne datoen som en av dansk litteraturhistories flaggdager. Litteraturhistoriker Per Thomas Andersen (2012, s. 205-206) peker på at nesten alle litteraturhistoriske fremstillinger knytter denne forelesningsrekken til starten på det moderne gjennombrudd i Skandinavia, som hovedsakelig vil si gjennombruddet for den realistiske og naturalistiske litteraturen. Som eksempler på temaer man kan debattere i litteraturen nevner Brandes blant annet ekteskapet, religionen, og forholdet mellom kjønnene. Videre deklamerte Brandes: «At en Litteratur Intet sætter under Debat er det samme som, at den er ifærd med at tabe al Betydning» (Hertel, 2004, s. 64). Hensikten med innledningsforelesningen var for Brandes altså like mye å si sin mening om den samtidige danske litteraturen, som han mente var på vei mot feil kurs (Andersen, 2012, s. 205).

Hertel (2004, s. 19) hevder at de fleste historiske fremstillinger bruker «det moderne gjennombrudd» som en betegnelse på den generelle samfunnsmessige utviklingen fra 1870 til 1900. Han peker på at det moderne gjennombrudd imidlertid må forstås som noe mer omfattende enn en litterær bølge med et nytt formspråk. Gjennombruddet kan også knyttes til blant annet industrialisering, urbanisering, sekularisering og politisk organisering; «Det overordnede ved gjennombruddet er modernitetserfaringen» (Hertel, 2004, s. 42). Det er imidlertid ikke alle som er enige i at «det moderne gjennombrudd» er en gitt periodebetegnelse. Allerede 14 år før Hertels studie, hevdet den norske litteraturforskeren Asbjørn Aarseth at man ikke ser noe gjennombrudd til noe radikalt annerledes enn tidligere, og hvert fall ikke til noe vi i dag kan kalle «moderne» (Aarseth, 1990, s. 120). Han peker på at man heller «finner en kontinuitet fra tidligere deler av det 19. århundre» (Aarseth, 1990, s. 120). Videre hevder han at den såkalte «realistiske» skrivemåten neppe er mer «realistisk» enn tidligere, og at det er en tendens blant forskere i de estetiske fagene å gjøre skiftninger mer avgjørende enn de egentlig var (Aarseth, 1990, s. 121). Til tross for at det altså finnes en kritisk debatt om begrepet, er «det moderne gjennombrudd» likevel et etablert begrep i de nordiske landenes litteraturhistoriske fremstillinger.

Ramaskriket som fulgte etter forelesningsrekken førte til at Brandes ble en del av «kulturkampen», der han ble et symbol på radikalt frisinns og ateisme (Hertel, 2004, s. 23). Det var først i ettertid at denne radikale kulturbevegelsen fikk navnet «det moderne gjennombrudd» etter tittelen på Brandes' bok, *Det moderne gjennembruds Mænd* fra 1883 (Andersen, 2012, s. 206). I motsetning til hva tittelen boken antyder, var det også mange kvinnelige forfattere under det moderne gjennombrudd som var svært fremgangsrike, deriblant Victoria Benedictsson og Amalie Skram, som nevnt i kapittelet om tidligere forskning. Man kan si at sedelighetsdebatten var en effekt av det moderne gjennombruddet, og dreier seg om et av temaene Brandes mente man kunne debattere i litteraturen; forholdet mellom kjønnene. Denne debatten skal jeg nå komme inn på.

3.2 Sedelighetsdebatten

At skjønnlitteraturen ble en arena for samtidskritikk, som var det Brandes argumenterte for, blir tydelig med sedelighetsdebatten som pågikk fra siste halvdel av 1800-tallet i Skandinavia. Mer konkret handlet sedelighetsdebatten om moral generelt og dobbeltmoral spesielt, i forbindelse med seksualitet (Hansson, 2021, s. 45). Litteraturen var på denne tiden den mest sentrale arenaen for disse diskusjonene. Sedelighetsspørsmålene som ble debattert i litteraturen, var spørsmål om ekteskap og seksualitet. I sin studie av svenske, kvinnelige, 1880-talls forfatteres dramatikk peker Birgitta Johansson Lind (2019, s. 17) på hvordan Bjørnsons og Ibsens dramatikk ble toneangivende selv for svensk sedelighetsdebatt. Debatten ble innledet med Bjørnsons drama *En hanske* fra 1883, som handler om den unge kvinnen Svava som nettopp har inngått en forlovelse med Alf og er svært forelsket og lykkelig. Lykken opphører imidlertid når hun får vite at Alf tidligere har hatt et forhold til en gift kvinne, og instinktivt føler hun vemmelse og avsky overfor forloveden. Alf har ingen forståelse for Svavas følelser, men når han blir spurt om han ville hatt tillitt til en kvinne med en lignende fortid, svarer han at det ikke hadde kommet på tale. Fra dette verket oppstod begrepet «hanskemoral», som ble spredt over hele Norden, og som handler om at det burde være samme krav for menn og kvinner til seksuell avholdenhet før ekteskapet (Bredsdorff, 1974, s. 79).

Den danske litteraturforskeren Elias Bredsdorff påpeker i sin studie av den nordiske sedelighetsdebatten fra 1974, at når konservative kritikere i 1870 og 1880-årene ville angripe eller mistenkeliggjøre det moderne gjennombrudds forfattere, var det to standardtyper av anklager man rettet mot dem; de var ateister og de var tilhengere av fri kjærlighet (Bredsdorff,

1974, s. 27). Men det var slett ikke alle forfatterne som var ateister eller tilhengere av fri kjærlighet. Når det dreide seg om å gi retningslinjer for hva som skulle avløse dobbeltmoralen og hvordan man skulle komme prostitusjonen til livs, var det forskjellige synspunkter, selv innen kvinnebevegelsen. Burde kvinner ha samme rett som menn til forbindelser før ekteskapet, eller skulle menn også være seksuelt avholdne før ekteskapet?

I sin doktoravhandling om den svenske 1880-talls litteraturen, har den svenske litteraturviteren David Gedin kartlagt de ulike posisjonene i sedelighetsdebatten i en svensk kontekst, som han mener kan deles opp i tre, og denne kartleggingen har relevans for hele den nordiske debatten. Den første gruppen kaller han den «naturalistiska», med August Strindberg og Gustaf af Geijerstam i spissen. Disse argumenterte for (mannlig) seksuell utfoldelse, og var kritiske til det etablerte samfunnssynet på sedelighet. De ville oppnå generelle forandringer når det gjaldt spørsmål om verdier og idealer, noe som vil si at de argumenterte for «fri kjærlighet», altså at både kvinner og menn kunne ha seksuelle forbindelser uten kirkens velsignelse (Gedin, 2004, s. 87). Den andre gruppen kaller han «likhetsidealisterna», organisert i Fredrika-Bremerförbundet som i prinsipp aksepterte den offisielle moralen, men som mente at den også burde etterleves. Dette skulle man oppnå gjennom moralsk opprustning og ved å styrke kvinners stilling. Den siste gruppen var en gruppe av konservative mannlige debattanter som utgikk fra den offisielle moralen, men som samtidig aksepterte at ulike normer gjaldt for menn og kvinner, og mente at mannen skulle få leve ut sin seksualitet (Gedin, 2004, s. 87).

Selv om Gedins kartlegging er nyttig, er den ikke uttømmende. Til tross for at den organiserte kvinnebevegelsen hovedsakelig stilte seg kritisk til seksualliberale forslag, opponerte mange radikale kvinner mot dette, og erotikken ble et vannskille for dem som engasjerte seg i kvinnefrigjørings spørsmål. Det var mye uenighet selv innen den organiserte kvinnebevegelsen, og da lederen i *Norsk kvinnesaksforening*, Ragna Nielsen, i 1887-88 tilsluttet seg «hanskemoralen», førte dette til en så stor splittelse i organisasjonen, at Nielsen en tid gikk av som leder (Lønnå, 2021). At den organiserte kvinnebevegelsen hovedsakelig stilte seg kritiske til seksualliberale forslag, hadde sammenheng med at prevensjon ennå ikke var utbredt, til og med ulovlig, samtidig som graviditet utenfor ekteskapet en sosial katastrofe på den tiden. For mange gikk frigjøringen derfor heller gjennom økonomisk likestilling (Jørgensen, 1995, s. 84).

Dermed var flere kvinnesaksforeninger skeptiske når de kvinnelige gjennombruddsforfatterne fremstilte kvinner med seksuelle drifter i litteraturen. Et eksempel er da svenske Stella Kleve (pseudonym for Mathilda Malling) ga ut novellen «Pyrrhussegrarar», som fremstiller en kvinnes tilbakeholdne begjær som en direkte årsak til at hun får tuberkulose og dør. I dette tilfellet var kvinnebevegelsen, og særlig Fredrika-Bremer-förbundet svært opprørt (Bredsdorff, 1974, s. 160). De mente at slik litteratur ødela saken deres, som bygde på at kvinner var moralsk overlegne menn, og derfor burde få stemmerett.

3.3 Prostitusjonen

Sedelighetsdebatten og den øvrige debatten om seksuell dobbeltmoral hadde spesielt bakgrunn i den utbredte prostitusjonen. I 1880 hadde man i København, en by med kun 235 000 innbyggere, rundt 43 statsautoriserte bordeller, og tilsvarende tall fantes for de andre skandinaviske hovedstedene (Bredsdorff, 1974, s. 13). Det finnes historisk forskning om prostitusjonen i de skandinaviske landene på slutten av 1800-tallet, blant annet Yvonne Svanströms kapittel «Offentliga kvinnor i offentliga rum: Prostitutionens reglementering i 1800-talets Stockholm» i studien *Kvinnor på gränsen til medborgarskap – genus, politik och offentlighet 1800-1950* fra 2001. Her undersøker Svanström det svenske reglementeringssystemet for å kontrollere prostituerte kvinner, i relasjon til det europeiske. Dette gjør hun ved beskrive utviklingen i tre ulike perioder; fra begynnelsen til midten av 1800-tallet, fra 1847-1870-tallet, og fra 1880-tallet til 1918. Ifølge Svanström (2001, s. 52) begynte prostitusjonen i Stockholm å bli regulert i 1847, noe som hadde sammenheng med den store forekomsten av kjønnsykdommer, særlig syfilis, blant menn. Reglementeringen innebar imidlertid blant annet en innskrenking av de prostituerte kvinnes bevegelsesfrihet. De fikk forbud om å holde til på visse adresser, de hadde portforbud fra kl. 23 på kvelden, noen typer klær ble forbudt osv. (Svanström, 2001, s. 55).

Gedin (2004, s. 84) hevder at det at prostitusjon var så vanlig på denne tiden, ble betraktet som et resultat av både mennenes ustilte drifter og kvinners økonomiske og sosiale utsatthet. Mens de prostituerte måtte til legeundersøkelser to ganger i uken for å hindre spredning av sykdommer, ble ikke mennene som besøkte bordellene kontrollert i det hele tatt og risikerte derfor å smitte sine fruer med kjønnsykdommer (Hansson, 2021, s. 46). Mot slutten av 1800-tallet begynte protestene mot den reglementerte prostitusjonen over hele i Europa. Man vendte seg mot dobbeltmoralen og at menns seksualitet ble utøvd på kvinnes bekostning, og dette

ble heftig debattert både i offentligheten og i litteraturen. Selv om prostitusjonen var så tilstedeværende i byen og samfunnet, peker Svanström (2001, s. 48) på at Mary Wollstonecraft allerede i 1792 anså ekteskapet for en institusjonalisert måte å selge sine kropper på, som for kvinner dreide seg om å få beskyttelse, og bli forsørget. Denne forståelsen av ekteskap er sentral i begge romanene mine, og er noe jeg kommer tilbake til i analysen.

3.4 Rita Felski om den prostituerte i 1800-tallets litteratur og kunst

I *The Gender of Modernity* fra 1995 problematiserer Rita Felski modernitetsteorier i et kjønnsperspektiv, i tillegg til at hun undersøker den prostituertes status i 1800-tallets litteratur og kunst. Som utgangspunkt for studien stiller Felski (1995, s. 10) spørsmålene «hvordan vil forståelsen vår av modernitet endres hvis vi i stedet for å ta den mannlige opplevelsen som utgangspunkt, ser på tekster skrevet av eller om kvinner?» og «Hva hvis kvinnelige fenomener, som ofte tillegges marginal status, heller blir gitt sentral betydning i analysen av modernitetens kultur?» Eksempelene til Felski er ikke fra Skandinavisk litteratur, men hun studerer blant annet *Madame Bovary* av Gustave Flaubert fra 1856 som kan tenkes å ha vært en inspirasjonskilde for Amalie Skram da hun skrev *Constance Ring*. Dette er fordi verkene slutter med samme scene: en kvinne som tar selvmord på grunn av et ulykkelig ekteskap. I romanene forekommer prostitusjon som et sentralt aspekt i diskusjon om ekteskap og Felskis studie vil kunne belyse denne diskusjonen i et internasjonalt perspektiv.

Felski (1995, s. 19) hevder at den prostituerte av noen ble sett på som en eksemplifisering av handelens tyranni, mens hun av andre ble sett på som en representasjon av den farlige kvinnelige seksualiteten, satt i sammenheng med smitte, sykdom og sammenbruddet av sosiale hierarkier i den moderne byen. Som utsatt for den økende statlige reguleringen, dokumentasjonen og overvåkingen, var den prostituerte en synlig påminnelse på oppløsningen av seksualiteten fra familiære og samfunnsmessige bånd (Felski, 1995, s. 19). Den prostituerte blir framfor alt den kapitalistiske modernitetens symbol; hun er både selger av sin kropp, samtidig som hun selv er den varen hun selger. Den prostituerte er dermed en figur som krystalliserer den ambivalente responsen til kapitalisme og teknologi som gjennomsyret 1800-tallets-kultur (Felski, 1995, s. 20).

3.5 Forfatterens synspunkter

Som nevnt var litteraturen på denne tiden den mest sentrale arenaen for diskusjonene om kvinnefrigjøring. *Pengar* og *Constance Ring* er eksempler på dette, og ble lest som innlegg i sedelighetsdebatten. Derfor skal jeg nå si noe kort om de to forfatterens synspunkter i debatten, da dette vil være relevant for den senere analysen min. Både Benedictssons og Skrams holdning i debatten er eksempel på hvordan posisjonene ikke så lett lar seg oppdele i noen få lag.

Når det gjelder Victoria Benedictssons posisjonering i den samtidige sedelighetsdebatten peker Lundbo Levy (1980, s. 50) på at hennes holdning verken er entydig eller sammenhengende; hun karakteriseres både som radikal og konservativ. I forlengelsen av dette var hun uinteressert i å ta stilling til sedelighetsdebattens dikotome oppdeling der promiskuitet ble satt opp mot avholdenhet, og mannlighet mot kvinnelighet. Derfor nektet hun stort sett å ytre seg i den offentlige debatten angående seksualpolitiske diskusjoner, ekteskaps spørsmål og kvinnesak, og i et avisinnlegg understreker hun viktigheten av forfatteres autonomi (Lundbo Levy, 1980, s. 63). I forlengelsen av dette hevder Larsson (2008, s. 164 -165) at Benedictsson ikke hadde noe til overs for samtidens utopiske eller dystopiske forestillinger om kvinner, som blant annet kom til uttrykk hos Ibsen og mange andre forfattere på den tiden. Hennes løsning på kvinnespørsmålene var innen de samfunnsmessige rammene, og hennes heltinner var ikke like storslagne som andre heltinner fra det sene 1800-tallet (Larsson, 2008, s. 165). Jørgensen (1995, s. 84) peker på at Benedictsson i likhet med store deler av kvinnebevegelsen, var imot en seksuell frigjøring av kvinnene. På tross av egne dårlige erfaringer, anså hun ekteskapet som den beste livsformen. Likevel hadde hun mye imot institusjonen slik hun mente den hadde utviklet seg; en transaksjon mellom kropp og forsørgelse. Dette viser hun gjennom romanen *Pengar*, som i likhet med *Constance Ring* fremmer et syn om at det borgerlige ekteskapet er det samme som prostitusjon.

Engelstad (1981, s. 77) peker på at Amalie Skram ikke har et konsekvent syn når det gjelder kvinnelig seksualitet, noe som blant annet kommer til uttrykk i et udatert brev til Arne Garborg fra 1885. I brevet uttrykker Skram en tankegang om seksuelle drifter som noe nedarvet. For henne blir manglende sanselighet redusert til en biologisk mangel. I forlengelsen av dette ser Skram altså kvinnelig seksualitet i et klasseperspektiv. Uten unntak skildrer hun arbeiderklassens kvinner som sanselige, til forskjell fra borgerskapets kvinner (Engelstad, 1981, s. 80). I *Constance Ring* kommer dette til uttrykk i motsetningen mellom de

erotiske og seksuelt aktive kvinner fra arbeiderklassen, og de «uerotiske», «rene» kvinnene fra embetsstanden og borgerskapet (Engelstad, 1984, s. 73). Likevel utgjør ikke denne dikotomien hele bildet av den kvinnelige seksualiteten i *Constance Ring*.

For å oppsummere skulle litteraturen ha politisk innhold i perioden Benedictsson og Skram utga sine debutromaner. Sedelighetsdebatten ble en effekt dette, noe som hadde sammenheng med den utbredte prostitusjonen i samfunnet og den seksuelle dobbeltmoralen. Hvordan Benedictsson og Skram tok opp denne tematikken i sine debutromaner, skal jeg komme tilbake til i analysekapitlene mine.

4. Teori og historisk forskning

4.1 Queerteori

For å svare på min problemstilling om hvordan kjønn og seksualitet forstås i *Pengar* og *Constance Ring*, skal jeg bruke queerteori. Queerteori kan forstås som flere ulike perspektiver på kultur, samfunn og identitet, og er ikke noen enhetlig teori (Ambjörnsson, 2006, s. 51). Kjønnforskner Fanny Ambjörnsson hevder i sin innføringsbok *Vad är queer?* at queerteori begynte å ta form i den akademiske verdenen rundt 1990, omtrent samtidig som queer-bevegelsen fikk fotfeste i USA. Man ønsket et forskningsfelt som tok for seg seksualiteten i samfunnet, satte spørsmålsteget ved hva seksualitet egentlig er, og hvordan synet på den har forandret seg historisk (Ambjörnsson 2006, s. 35). For å forstå hvordan queerteori erobret den internasjonale akademiske verden er det viktig å understreke slektskapet teorien har med tidligere forskningstradisjoner, med koblinger til både homoseksualitetsforskning (lesbian and gay studies) og (lesbisk) feministisk forskning (Ambjörnson, 2006, s. 39).

Siden queerteori har som mål å forstyrre og bryte opp etablerte kategorier, bør den ikke selv være lett å definere. Sammenfattet kan man si at queerteori er et samlingsnavn på ulike kritisk granskende perspektiv på seksualitet (Ambjörnsson, 2006, s. 37). Med teorien ville man undersøke hvordan seksuelle normer oppstår, fungerer og opprettholdes. Først og fremst var det den normerte heteroseksualiteten man ville sette under lupen. Queerteori ønsker å problematisere heteroseksualiteten som norm, noe som gjør heteronormativitet til et sentralt begrep i teorien. Heteronormativitet blir av Ambjörnsson definert som:

De institusjoner, lagar, strukturer, relationer og handlingar som oppretthåller heteroseksualiteten som något enhetlig, naturleg og allomfattande – alltså det som bidrar til att en viss sorts heterosexuelt liv framstår som det mest  tr v rda og naturlige s ttet att leva. (Ambjörnsson, 2006, s. 52)

Begrepet heteronormativitet viser alls  til at man ikke vil ta heteroseksualiteten for gitt. Ingen av romanene tar opp homoseksualitet, men gransker derimot inngående heteroseksuelle normer, alls  hvordan heteronormativiteten opprettholdes, og det er her queerteori blir et viktig verktøy. I relasjon til analysen min har heteronormativitet også sammenheng med hva som produserer mannlighet og kvinnelighet i karakterene i *Pengar* og *Constance Ring*. I forlengelsen av dette kan queerteori belyse spørsmål om kjønnsambivalens, noe som er til stede i flere av karakterene i begge romanene. I 1998 kom litteraturprofessor, professor i kj nnsstudier og forfatter Judith Halberstam (nå Jack Halberstam), som er kjent for sitt arbeid med transtematikk, ut med den queerteoretiske studien *Female masculinity*. I denne studien undersøker Halberstam hva som utgjør maskulinitet i individet og samfunnet, og hvordan kvinnelig maskulinitet har blitt ignorert, både i akademia og i samfunnet ellers. I dag er transsp rsm l i vinden, og Halberstams studie er et tidlig eksempel på diskusjonen omkring disse temaene. Denne studien vil bli nyttig for meg i min analyse av Selmas maskulinitet.

En sentral teoretiker innen dagens feministiske teori og queerteori er Judith Butler. Selv om Butler har hentet inspirasjon fra eldre feministisk teori, som Simone de Beauvoir, vender hun seg imot 1970-talls- feminismen og kvinnebevegelsens forståelse av kjønn. Den tidlige kvinnebevegelsen og feministene har ifølge Butler (2006, s. 7) et essensialistisk syn på kvinnen, da de mener det finnes noe iboende kvinnelig. Butler kritiserer oppdelingen i biologisk og sosialt kjønn (på engelsk *sex* og *gender*), og med boken *Gender Trouble* fra 1990 ønsker hun å oppheve dette skillet.⁴ Ifølge Butler er kjønn alltid sosialt kjønn, og biologisk kjønn eksisterer ikke i lys av at vi alltid forstår være kropper gjennom forestillinger om sosialt kjønn (Butler, 2006, s. 9). Hun mener alls  ikke at kroppen ikke finnes, eller at fysiske kjennetegn forsvinner om man ikke tenker på dem, men at våre tolkninger av kropper er et utslag av den heteroseksuelle matrisen. Dette representerer en poststrukturalistisk forståelse av kjønn, noe som innebærer at vi blir kjønnet gjennom å inntre i språket, som definerer hva mannlighet og kvinnelighet er.

⁴ Jeg siterer fra 2. utgave fra 2006.

Butler er særlig kjent for begrepet «performativitet» i relasjon til kjønn. I artikkelen «Performative acts and gender constitution: an essay in phenomenology and feminist theory» fra samme år som *Gender Trouble*, diskuterer hun lignende spørsmål, og viser hvordan kjønnshandlingene har likheter med teaterkontekster:

Gender reality is performative, which means, quite simply, that it is real only to the extent that it is performed. It seems fair to say that certain kinds of acts are usually interpreted as expressive of a gender core or identity, and that these acts either conform to an expected gender identity or contest that expectation in some way. (Butler, 1990, s. 278-279)

Kjønn er altså ikke noe man er, men noe man gjør. Følelsen av å være gutt eller jente, oppstår fordi man velger å handle på spesifikke måter, og lar vær å handle på andre måter. Våre biologiske kjønn oppstår som en følge av denne performativiteten. Forestillingen om kroppens kjønn blir altså til gjennom repeterende handlinger, og dersom man endrer kjønnshandlingene, endrer man også (sosialt) kjønn. Dette bygger hun videre på i *Gender trouble*:

Does being a female constitute a “natural fact” or a cultural performance, or is it “naturalness” constituted through discursively constrained performative acts that produce the body through and within the categories of sex? (Butler, 2006, s. xxxi)

Det å være kvinne eller mann handler altså om bestemte måter å repetere spesifikke iscenesettelser på, og gjennom disse iscenesettelsene siteres konvensjonelle måter å opptre som kjønn på. Dersom man praktiserer kjønn sitt «feil», kan man ifølge Butler (1990, s. 279) få både direkte og indirekte straff for det.

Selv om performativitetsbegrepet ofte knyttes til Butler, er det egentlig skapt av filosofen J.L Austin i *How to Do Things with Words* fra 1955/1962. Her diskuterer Austin hvordan språk ikke kun avspeiler en eksisterende virkelighet, men heller bør betraktes som en aktiv handling som skaper vårt bilde av virkeligheten (Ambjörnsson, 2006, s. 136). Butler bygger videre på dette, og et vesentlig poeng hos henne er at kjønnsidentitet er en diskursiv effekt. Språket er altså en viktig del av hvordan kjønn er konstruert, gjennom språklige maktdiskurser. Butlers teori er dermed særlig anvendbar i relasjon til skjønnlitteratur, ettersom kjønn bokstavelig talt skrives i litteraturen. I analysen skal jeg se nærmere på hvordan karakterene i *Pengar og Constance Ring* «gjør» kjønn.

4.2 Maskulinitetsforskning

Det er mange interessante mannlige karakterer både i *Pengar* og i *Constance Ring*, som uttrykker sin mannlighet svært ulikt. De mannlige karakterene har tidligere ikke blitt viet like stor oppmerksomhet som de kvinnelige karakterene, men disse er like viktige for hvordan samfunnskritikken formuleres som de kvinnelige karakterene. Derfor skal jeg undersøke de mannlige karakterene nærmere i min masteroppgave, ved hjelp av Raewyn Connells, David Tjeders og Claes Ekenstams maskulinitetsforskning.

4.2.1 Raewyn Connell: hegemonisk maskulinitet

I 1995 utga sosiologen Raewyn Connell den banebrytende studien *Masculinities*, som regnes som et sentralt bidrag til maskulinitetsforskningen. Det er definisjonene av Connells ulike maskulinitetsbegreper som er relevant for min analyse, og det er derfor kun det jeg vil belyse her. I studien lanserer Connell teorien om hegemonisk maskulinitet, som defineres som «en kjønnspraksis som på et gitt tidspunkt inneholder det aksepterte svaret på spørsmålet om patriarkatets legitimitet, og som garanterer menn en dominerende posisjon, og kvinner en underordnet posisjon» (Connell, 1995, s. 77). Connell (1995, s. 77) legger imidlertid også vekt på at hegemoni er en historisk foranderlig størrelse som også varierer geografisk. I studien gjør Connell rede for fire ulike maskuliniteter; hegemonisk, delaktig, underordnet og marginalisert. I analysekapitlene mine skal jeg analysere mannlige karakterer som innehar disse ulike formene for maskulinitet. Mens delaktig maskulinitet viser til de mennene som mottar fordelene av patriarkatet uten å ha en sterk posisjon av maskulin dominans, refererer underordnet maskulinitet til de som blir utestengte fra den hegemoniske maskuliniteten (Connell, 1995, s. 78-79). Selv om Connell bruker homofile menn som eksempel på dette, understrekes det at heteroseksuelle menn også kan innta denne posisjonen, slik som er tilfellet for Axel i *Pengar*, og som jeg skal komme tilbake til i analysekapitlet mitt.

4.2.2 David Tjeder: «mottyper»

I sin doktoravhandling *The Power of Character: Middle-class Masculinities, 1800-1900* fra 2003 undersøker den svenske historikeren og kjønnsforskeren David Tjeder hvordan menn, maskulinitet og mannlighet har forandret seg i Skandinavia i denne tidsperioden. Dette gjør han ved å undersøke rådgivingslitteratur, memoarer og biografier, og hovedsakelig ser han på tekster skrevet av menn. Gjennom hele 1800-tallet var det mange forfattere som produserte

rådgivningstekster, ment for middelklassen. Disse tekstene fokuserte på hvordan menn skulle være, og forfatterne av disse tekstene er det Tjeder kaller for «moralistene» (Tjeder, 2003, s. 24). Tjeder (2003, s. 26-27) hevder at moralistene var de som skapte og reproduserte middelklassens verdenssyn. I likhet med Butler og Connell mener Tjeder at det ikke finnes noe som er evig mannlig, men at det er en kulturell konstruksjon som varierer ut ifra hvilket samfunn man lever i.

Til forskjell fra Connells strukturalistiske modell, arbeider Tjeder i stedet med begrepet «mottyper», et begrep han har lånt fra maskulinitetsteoretikeren George L. Mosse. Mottyper refererer til de som ble ekskludert fra makten, og der maskuliniteten ble satt spørsmålsteget ved. Distinksjonen mellom mannligheten og mottypene ble brukt til å legitimere og styrke den normative maskuliniteten (Tjeder, 2003, s. 21- 22). Jeg anvender Connells strukturalistiske modell og begrepet «mottyper» på litt ulike måter i oppgaven, og det er Tjeders historiske eksempler som er veiledende for min analyse. Grunnen til at jeg har valgt Tjeder og ikke opphavsmannen til begrepet George L. Mosse er at Tjeders analyse er i en skandinavisk kontekst, mens Mosse undersøker 1800-tallets Tyskland. Sentrale spørsmål i Tjeders studie er hvilke menn som ble ansett å mangle mannlighet og hva som var deres karakteristikk, og gjennom å undersøke mottypene fremtrer datidens idealmannlighet.

I avhandlingen undersøker Tjeder også hvordan forholdet mellom moralisme, begjær, og karakter var på 1800-tallet. På 1800-tallet ble begjær forstått som en upersonlig, truende kraft som fantes i både menn og kvinner (Tjeder, 2003, s. 40). En ekte mann skulle være rustet for å stå imot, disiplinere og kontrollere begjæret. Å ha kontroll var også knyttet til makt; i tillegg til å få makt over egne impulser ville man også kunne få makt over andre. Kontroll over begjæret var et genuint uttrykk for karakter. Karakter var antonymet til begjær og synonymet til moralske prinsipper, men akkurat hva karakter betydde, ble sjelden diskutert i detalj (Tjeder, 2003, s. 57). Til tross for dette hevde Tjeder (2003, s. 96) at moralistene ikke hadde tro på at menn kunne holde tilbake sitt begjær.

Selv om kvinner kunne ha karakter, var konseptet hovedsakelig reservert for menn. Karakter var et vesentlig konsept gjennom hele århundret, og ble beskrevet i både positive og negative termer (Tjeder, 2003, s. 58). Moralister brukte mer energi på hva mangel på karakter betydde og kunne føre til, enn å beskrive hva det positive ved karakter var. Menn som kunne ha blitt vellykkete middeklassemenn, men som ikke klarte å kontrollere sitt begjær, ble kritisert, og sett på som falne menn (Tjeder, 2003, s. 65). Disse ble dermed mottyper, og eksempler på

slike menn var «drankere» og «gamblere». Omtrent rundt 1830-tallet gikk drikking og gambling fra å være noe man drev med, til å bli en identitet; drankeren og gambleren. Konsekvensene av dette var at fokuset skiftet fra oppførsel til karakter; dårlige vaner som drikking og gambling truet nå hele mannens karakter (Tjeder, 2003, s. 75).

Tjeder (2003, s. 94) hevder imidlertid at Mosse sin teori ikke åpner for muligheten at unge menn hadde andre idealer enn moralistene. Han viser til at flere forfattere skriver om hvordan drikking og gambling i visse kretser ble ansett som maskulint, og hvordan disse mottypene dermed også lokket ungdommen (Tjeder, 2003 s. 90). Moralistene mente at ekte menn burde vende hjem etter en hard dags arbeid, være edru og ha begjæret under kontroll. Drankere og gamblere brukte gjerne penger som skulle vært brukt på hjemmet på helt andre ting, noe som undergravde deres posisjoner som patriarker. Disse ble altså ansett for å være umandige når de bukket under for begjæret sitt og ble sammenlignet med idealet; menn med karakter (Tjeder, 2003, s. 91- 93).

En annen mottype Tjeder viser til i sin studie er «forføreren», som er den mottypen som forandret seg mest i løpet av 1800-tallet. Et stykke ut i århundret økte antall kritiske stemmer mot forføreren. Man synes ikke lenger menns seksualitet var uproblematisk, eller at deres utroskap var bedre enn kvinners. Menn som for eksempel gjorde kvinner gravide uten å ta ansvar ble fordømt, og moralistene ville at også menn skulle være avholdne før ekteskapet. På 1880- og 1890-tallet ble forføreren brukt som en mottype til ekte mannlighet, i kritikk av den seksuelle dobbeltmoralen. Forføreren ble ansett som den som fikk kvinner til å falle, og i verste fall måtte bli prostituerte (Tjeder, 2003, s. 238). Dette gjaldt kvinner som var både moralske og uskyldige. En ekte mann skulle i stedet ta kvinners følelser i betraktning, og avstå fra begjæret. I stedet for å se kvinner som selvstendige subjekter, så forføreren kvinnen kun som et objekt for sin lyst. Ideer om både mannlig og kvinnelig selvkontroll var et avgjørende tema i håndbøker om seksualitet i løpet av hele 1800-tallet, men dette hadde hovedsakelig blitt diskutert homososialt. Mot slutten av 1800-tallet skrev moralistene heller om konsekvensene menns seksuelle behov kunne ha for kvinner (Tjeder, 2003, s. 241).

4.2.3 Claes Ekenstam: umandighet og homososialitet

I studien *Män i Norden – manlighet og modernitet 1840-1940* fra 2006 undersøker flere forfattere koblingen mellom mannlighet og modernisering fra et nordisk perspektiv. I kapittelet «Män, manlighet och omanlighet» hevder den svenske idéhistorikeren Claes

Ekenstam (2006, s. 28-29) at Connells teori om hegemonisk maskulinitet har fått en hegemonisk posisjon innen mannsforskningen, noe som blokkerer forståelsen av andre viktige sammenhenger. I likhet med Tjeder ser Ekenstam på Mosses mottypebegrep, men han argumenterer for et tredje begrepsapparat, nemlig distinksjonen mellom mannlighet og umandighet. Ekenstam (2006, s. 33-34) mener at nemlig at umandighet er en vesentlig komponent for definisjonen og opprettholdelsen av mannlighet, og derfor undersøker han dette begrepet i sin studie. På samme måte som mannlighet har blitt konstruert sosialt og kulturelt, har forestillinger om umandighet blitt skapt og variert gjennom historien (Ekenstam, 2006, s. 33). Hierarkiseringen mellom ulike typer mannligheter, har gjort at mange menn har blitt maktesløse i forhold til grupper av mer mektige og velstående menn. Hva som gjennom historien har vært ansett som umandig, kan kaste et nytt lys over ulike kulturelle konstruksjoner av mannlighet gjennom historien (Ekenstam, 2006, s. 42).

Mannlighet blir ofte definert i forhold til kvinnelighet, gjerne på en kontrasterende måte, men også i forhold til det som ikke er mannlig hos andre menn (Ekenstam, 2006, s. 33). Ekenstam (2006, s. 44) påpeker at maskulinitet i høy grad kan sidestilles med en *homososial* orientering og aktivitet; menn har stadig vurdert, bedømt og betraktet hverandre i forhold til andre menn. Dette gjelder særlig fra og med et mer tydelig mannsbegrep ble utviklet med det moderne samfunnets framvekst. Flere forskere har understreket at motivet til disse mennenes homososiale orientering ligger i maktaspektet. Ettersom menn har en dominerende posisjon i forhold til kvinner, søker de primært bekreftelse hos hverandre. Slike homososiale forbindelser kan styrke og bekrefte en gruppes privilegier og skape en følelse av fellesskap (Ekenstam, 2006, s. 44). Å undersøke homososiale forbindelser, blir viktig i min analyse av de ulike blikkene på og vurderingen av de ulike mannlighetstypene i romanene.

5. Kjønnsoverskridelse som samfunnskritikk –Victoria Benedictssons *Pengar*

Samfunnskritikken i Victoria Benedictssons *Pengar* (1885) er eksplisitt, blant annet i avslutningens oppgjør mellom Selma og hennes mann, men den finnes også underbygd gjennom selve fremstillingen av kjønn. I analysen av *Pengar* skal jeg derfor undersøke hvordan kjønn fremstilles, ved å se på hvordan hovedkarakteren Selma og hennes venn Axel «gjør» kjønn, og jeg kan allerede nå avsløre at begge disse karakterene er tydelig preget av kjønnsambivalens.⁵ Jeg skal også analysere hvordan mannligheten fremstilles i noen av de andre, mannlige karakterene i romanen; Selmas mann Pål Kristersson og hennes fetter Richard. Disse karakterene representerer to vidt forskjellige mannlighetstyper, noe som blir interessant for meg å studere nærmere i relasjon til romanens diskusjon om kvinnefrigjøring. Til slutt skal jeg undersøke hvordan ekteskap og prostitusjon blir diskutert i romanen. Dette skal jeg gjøre ved hjelp av tidligere forskning og mitt teoretiske rammeverk; queerteori, og historisk forskning om maskulinitet og prostitusjon. Innledningsvis vil jeg gi et kort handlingsreferat av romanen, samt si noe om hvordan den er bygd opp og fortellerperspektivet.

5.1 Handlingsreferat, oppbygging og forteller i *Pengar*

I *Pengar* treffer vi 16 år gamle Selma Berg som bor i en liten by sammen med onkelen sin, Pastor Berg og tanten. Selma er ingen typisk skjønnhet, men beskrives tvert imot som en barnslig «halvvuxen pojke» (VB, 1885, s. 2) i starten av romanen. Hennes store drøm er å gå på kunsthøgskole i Stockholm, og hun får med Axel Möller som hun blir «kamrat» med, på denne drømmen. Dette vil imidlertid ikke onkelen gå med på, og manipulert av familien, ender Selma i stedet opp med å gifte seg med den mye eldre godseieren Pål Kristersson.⁶ Som en ung og naiv jente aner hun egentlig ikke hva et ekteskap innebærer, og hun er i sjokk etter bryllupsnatten.

Resten av ekteskapet blir heller ikke som hun hadde forestilt seg. I løpet av årene forstår hun alt som er feil med ekteskapet og inngåelsen av det, og hvordan dette henger sammen med de rådende strukturene i samfunnet. I en samtale med fetteren Richard gir hun uttrykk for det hun

⁵ I analysen bruker jeg både «gjør» og «fremfører» kjønn når jeg refererer til Butlers performativitetsbegrep.

⁶ Jeg referer til Selmas mann som «Kristersson», men i romanen blir han også ofte referert til som Patronen/Patron Kristersson, noe som vises i sitatene mine.

mener, og Richard går enda lenger enn Selma i sitt syn på den seksualpolitiske debatten. Han mener blant annet at kvinner bør få seksualundervisning, siden de tross alt skal føde barn. Selma og Richard er gjensidig tiltrukket av hverandre, men innleder aldri noen kjærlighetsrelasjon, blant annet fordi Selma tenker at vennskapet og maktbalansen mellom dem da vil endres for alltid.

Det er likevel ikke før Selma og Kristersson er på en tur til Stockholm, at Selma forteller at hun har tenkt å forlate han, og konfronterer han om hvorfor det er riktig. Et løfte gitt av et umyndig barn bør ikke være bindende som voksen kvinne, og et ekteskap uten kjærlighet er ikke noe bedre enn prostitusjon, hevder Selma. Kristersson forklarer henne at hun kommer til å leve et liv i fattigdom og totalt avskåret fra samfunnet, hvis hun velger å gå fra han. Et lite øyeblikk vurderer Selma å ta sitt eget liv, men så kommer hun på at hun kan spørre fetteren Richard om hjelp. Planen hennes er å få han til å hjelpe henne med å komme inn på en gymnastikkutdanning i Tyskland. Hun velger altså å leve videre til tross for at hun innser at det nye livet som enslig kvinne vil by på vanskeligheter.

Pengar er en utviklingsroman der vi følger hovedkarakteren Selma fra ungdom til voksen kvinne. Romanen er delt inn i tre deler. I den første delen, fra kapittel 1-5, er Selma 16 år og går fra å bo hjemme på prestegården med onkelen og tanten sin, til å gifte seg med godseieren Pål Kristersson. Handlingen hopper så «mer än två år» (VB, 1885, s. 158), og i den andre delen, fra kapittel 6-7 er Selma 19 år, og først hjemme på herregården til Kristersson, før hun reiser til faren som er syk. Handlingen gjør enda et hopp, og i den tredje delen, fra kapittel 8-9, er Selma 23 år og har først besøk av fetteren Richard og hans kone Elvira, før hun og Kristersson reiser til Stockholm, blant annet for å gå på Nasjonalmuseet. Til slutt skjer den endelige konfrontasjonen på hotellrommet deres i Stockholm, der Selma forteller Kristersson at hun skal forlate han.

Fortelleren i romanen er allvitende og har full innsikt i tankene og følelsene til alle personene det fortelles om. Den veksler mellom et internt og eksternt perspektiv, noe som vil si at vi både er inne i tankene til karakterene, men også ser dem utenfra. Det er mye bruk av fri indirekte diskurs, som betyr at det er uklart om det er fortelleren eller karakteren som er ansvarlig for ytringen/tanken (Gullestad, 2018, s. 62). At man ser karakterene både innenfra og utenfra, og at det er bruk av fri indirekte diskurs, blir relevant for min analyse når jeg straks skal diskutere blikket på hovedkarakteren Selma. I løpet av romanen trer fortelleren

mer og mer tilbake, og i det siste kapittelet er det nesten en dramatisk fremstilling, med hovedsakelig dialog og sceneanvisninger.

5.2 Fremstilling av kjønn i romanen

5.2.1 Dobbelblikket på Selma

Selma er en jente som ikke nødvendigvis følger samfunnets normer, men heller går sine egne veier. Det er tydelig allerede fra begynnelsen av romanen, når hun går nedover den lille byens eneste gate:

Med händerna nedstuckkna i fickorna på sin frånvuxna paletot, kom en ung flicka gående framåt gatan. Hon såg glad och hurtig ut: gången hade icke en stadsdams trippande behag, snarare en halfvuxens pojkes slängande fasoner. (VB, 1885, s. 2)⁷

Fortellerens beskrivelse av Selma er at hun absolutt ikke spaserer som en by-jente, men mer som en halv voksen gutt. Hun har på seg en kåpe hun har vokst ut av, og både klesstilen, kroppen og gangen til Selma minner altså om en gutt. Litt senere skal jeg diskutere Selmas maskulinitet, men først skal jeg løfte fram blikket som beskriver Selma utenfra.

Jette Lundbo Levy har undersøkt Benedictssons fremstilling av kvinner, og i studien *Dobbelblikket* fra 1980 hevder hun at Benedictsson bruker et blikk utenfra og et blikk innenfra i beskrivelsen av de kvinnelige karakterene sine. Men blikket utenfra er en mannlig iakttagers objektiviserende blikk, er blikket innenfra Benedictssons egne kvinnelige erfaring og oppfattelsesmåte (Lundbo Levy, 1980, s. 129). Lundbo Levys analyse har fått stor gjennomslagskraft, men også kritikk, noe jeg straks skal komme tilbake til. I sin analyse av Benedictsson leser Lundbo Levy Benedictssons selvbiografiske notater og brev parallelt med hennes fiktive verk for på den måten å karakterisere forfatteren selv og hennes tid. Hun diskuterer også muligheten for en spesiell «kvinnelig» estetikk (Lundbo Levy, 1980, s. 138; Björk, 2008, s. 177). Jeg skal ikke ta stilling til de biografiske lesningene, og jeg er heller ikke interessert i å undersøke en spesifikk kvinnelig estetikk. Derimot er jeg interessert i hvordan romanens samfunnskritikk og fremstillingen av kjønn kan formuleres i mellomrommet og glidningene mellom Selmas indre perspektiv, fortellerens utenfrablikk og de andre romankarakterene, ikke minst de kvinnelige karakterenes, utenfrablikk.

⁷ Gjennom hele oppgave bruker jeg initialene til Victoria Benedictsson, VB, og originalutgaven av romanen når jeg siteterer fra *Pengar*.

Min tolkning er at det doble blikket i *Pengar* særlig knytter seg til forholdet mellom fortelleren og hovedpersonen Selma. Dobbeltblikket kommer til uttrykk allerede i det nevnte avsnittet i begynnelsen av romanen. Ved at fortelleren beskriver Selma, som er en jente, som en «halfvvuxen pojke», avslører den seg for leseren, og dobbeltblikket blir tydelig. Fortelleren mener at Selma ikke er «kvinnelig» nok til å bli omtalt som en kvinne. Mens forrige eksempel gjaldt fortellerens blikk utenfra, er det også andre karakterer i romanen som ser Selma utenfra og er kritiske, og ikke kun mannlige betraktere. Når tanten til Selma, Fru Berg kaster et blikk på Selma under en middag hjemme på Prestegården, er hun nådeløs i sin beskrivelse av henne:

Hur kunde folk se någonting vackert på den tösen! Hon var ju ful som stryk. Och til och med hennes egen Richard... hade han inte varit intresserad af henne! [...]. Modersstoltheten kände sig ordentligt sårad af hans brist på smak. I dag såg hon minsann så blek och rödögd ut, som om hon suttit öfver i tio nätter [...]. Och hvilka stora händer (VB, 1885, s. 64)

Perspektivet er først Fru Berg sitt med nærmest indre monolog, men senere øker fortellerens distanse til karakteren, og det blir uklart om det dreier seg om fri indirekte diskurs. Det er altså usikkert om dette kun representerer tantens, eller også fortellerens mening. Beskrivelsen gir uansett leseren inntrykk av at Selma er skikkelig stygg, fordi hun har store hender, blek og rød hud, og det ikke ser ut som hun har sovet på flere dager. Tanten, som altså er Richards mor, vet at Richard har vært interessert i henne, og synes er Selma så stygg at hun er såret over sønnens mangel på smak. Hun er altså ikke lei seg for at Selma er hans kusine eller mindre verdt, men fordi hun mener han har dårlig smak. Som vi ser, er det en kvinnelig karakter som fordømmer Selma her. Min analyse skiller seg altså fra Lundbo Levys, da jeg ikke identifiserer fortelleren med et spesifikt mannlige blikk, eller Selmas indre blikk som en spesifikk kvinnelig erfaring. I min anvendelse av begrepet, viser jeg heller hvordan dobbeltheten brukes for å formulere en samfunnskritikk, noe jeg nå skal komme inn på.

Lundbo Levy (1980 s. 149) hevder at dobbeltblikket på Selma medfører en overflødig vurdering av henne som ligner en dom, og som eksempel på dette løfter hun fram scenen rett etter Selma sier til familien at hun heller vil reise hjem med dem til prestegården, enn å bli værende i sin manns hjem når bryllupsdagene er over. Dette kommer ikke på tale av familien, noe Selma blir veldig lei seg av:

Det naiva barnet var försvunnet, ärligheten borta, och i dess plats stodo sjelfuppehållelsedrift och förställning; - nu var qvinnan färdig. Lärjungen hade gått förbi sin mästare. (VB, 1885, s. 157).

Når fortelleren hevder at Selma har gått fra å være et naivt barn til å bli en kvinne, tolker jeg det i likhet med Lundbo Levy, at fortelleren her kaster en dom over Selma. Men mens Lundbo Levy mener at det er det patriarkalske blikket som dømmer karakteren Selma, mener jeg at dommen handler om at barnet, altså Selma, må vokse opp slik at hun passer inn i samfunnets normer for kvinnelighet.

Charlotte Jørgensen (1995, s. 22) mener i likhet med Lundbo-Levy at en biografisk lesning av romanen er berettiget, men er uenig med Lundbo Levy i at det finnes en spesifikk kvinnelig stemme i litteraturen, og at dobbeltheten er et produkt av det patriarkalske samfunnet Benedictsson levde i. Litteraturforskeren mener i stedet at den er et uttrykk for en spaltning i personlighet mellom den feminine Victoria og den maskuline forfatterinstansen Ernst (Jørgensen, 1995, s. 27). I relasjon til *Pengar* hevder hun at Ernsts mentale utnyttelse av Victoria i romanen har blitt til en kvinnelig undertrykkelseshistorie i indignasjonslitteraturens ånd (Jørgensen 1995, s. 89). Mens Victoria er offer for forfatterjeget Ernst, er Selma derimot et offer for mennene omkring henne. Jeg vil ikke foreta en biografisk lesning av romanen, men heller undersøke hvordan kjønn blir fremstilt, og sette dette inn i en samtdiskontekst, noe jeg nå skal komme nærmere inn på.

5.2.2 Den heteroseksuelle matrisen

Selv om Selma er en jente som ikke nødvendigvis følger samfunnets krav og forventninger til hvordan jenter skal være, blir hun likevel i en alder av 16 år, mot sin vilje, presset og manipulert inn i et ekteskap med den 28 år eldre Pål Kristersson. På denne tiden var slike «barneekteskap» og aldersforskjeller en del av den heteroseksuelle malen. Til tross for at dette var vanligere på denne tiden, fremstilles aldersforskjellen likevel som frastøtende for Selma og settes i motsetning til hennes attraksjon til den jevnaldrende fetteren Richard. Selmas første reaksjon når onkelen spør om hun kunne tenke seg å gifte seg med Kristersson er: «'Åh – han er så tjock, och så liknar han en rakad gris [...]. Ja, och så är han ju precis lika gammal med pappa.'» (VB, 1885, s. 79). Selma synes altså Kristersson ligner en gris, og synes det er veldig rart å gifte seg med som er like gammel som faren sin. Aldersforskjellen oppleves altså som et hinder av Selma, selv om hennes onkel og tante samt brudgommen selv, ikke mener at dette er noe problem.

I kontrast til dette blir Selma kjempeglad når hun tror hun hører skrittene til Richard mens hun venter på et rom for seg selv før bryllupet med Kristersson: «I gårngen derute hördes steg, - bestämdt var det Richards! Hon rusade til dörren och öppnade den på glänt. Bara så att hon kunde lyssna, inte så att hon syntes. ‘Richard’» (VB, 1885, s. 124). Selma kjenner altså Richard så godt at hun tror hun kan kjenne han igjen på hvordan han høres ut når han går. Hun løper til døren av glede, noe som kan tolkes som at hun lengter etter han.

Fremstillingen av ekteskapet mellom Selma, som bare er et barn, og den mye eldre Kristersson, viser hvor sterkt det heteronormative ekteskapsidealet var på slutten av 1800-tallet. Den heteroseksuelle matrisen har imidlertid forandret seg over tid, og i dag er 28 års aldersforskjell på grensen til hva som oppfattes som heteronormativt. Dette har sammenheng med at heteronormativitet ikke kun handler om at seksuelle relasjoner forventes å være heteroseksuelle, men også om hvilken type av heteroseksuelle relasjoner som oppfattes som normale (Ambjörnsson, 2008, s. 87). I romanen opprettholdes heteronormativiteten også gjennom de andre heteronormative relasjonene i romanen; Pastor Berg og Fru Berg og etter hvert Richard og hans kone Elvira. Når Selma forlater Kristersson på slutten av romanen, bryter hun med datidens heteronormative forventninger i samfunnet. Jeg vil hevde at dette ikke kommer som noe sjokk på leseren, siden det helt fra starten av romanen er tydelig at Selma er en jente som ikke nødvendigvis følger samfunnets normer. Likevel er romanen på dette tidspunktet slutt, og vi får ikke vite hvordan de rundt reagerer på at Selma bryter ut av det strenge, heteronormative ekteskapsidealet. Dette er helt annerledes i Skrams roman, noe jeg skal komme tilbake til i mitt neste analysekapittel.

I ekteskapet får ikke Selma jobbe eller ta utdanning, og må være hjemmeværende. Dette var vanlig for mange kvinner fra borgerskapet i denne tiden, og romanen viser hvordan kvinner måtte være gift med en mann for å bli forsørget. Dette tydeliggjøres gjennom at familien til Selma planlegger hvordan de skal få henne til å gifte seg med Kristersson, ikke at hun skal få ta utdanning og bli selvstendig. Dette ble det satt fokus på i sedelighetsdebatten, hvor spørsmål om kvinners utdanning og arbeid kom på agendaen. Hansson (2021, s. 39) hevder at det fantes en oppfatning om at unge kvinner som uansett ikke skulle arbeide, ikke trengte utdanning, noe som ble begrunnet med at kunnskap er en form for makt som ikke skal tilbys kvinner. I forlengelsen av dette ble utdanning til og med sett på som et hinder for kvinner som ønsket å gifte seg.

Videre produserer heteronormativitet mannlighet og kvinnelighet i karakterene i *Pengar*. For å bryte ut av den heteronormative strukturen, mener Butler (1990, s. 278) at man må repetere kjønnshandlingene på en annen måte, altså gjøre kjønn annerledes. Dette er tilfellet for hovedkarakteren Selma og vennen hennes Axel Möller, og en motvekt til heteronormativiteten i romanen er kjønnsambivalensen som er tydelig til stede hos begge karakterene. I det følgende skal jeg derfor undersøke Selmas maskulinitet og Axels femininitet.

5.2.3 Selmas maskulinitet

Jeg har allerede slått fast at Selma i starten av romanen blir beskrevet som en «halvfvuxen pojke» av fortelleren. Når Patron Kristersson tenker på Selma som han har sett og blitt betatt av under et tidligere besøk på Prestegården, kommer hennes maskuline trekk enda tydeligere fram:

Hög var hon till växt, med breda axlar, långa armar og stora händer. Figuren var ej utvuxen; det fans någonting halffärdig och omaka i hela den beniga, kraftfulla gestalten. Men det gjorde ingenting – ingenting – barn eller ej: hon måste bli hans! (VB, 1885, s. 89)

Denne beskrivelsen av Selma viser at hun har store hender, brede skuldre og lange armer, og ligner mer på beskrivelsen av en mann enn av en typisk kvinne. Det kommer også tydelig fram at Selma er et barn siden figuren ikke er «utvuxen» og «halffärdig och omaka». Selma er altså fortsatt i puberteten, og har derfor ikke en ferdig utvokst kvinnekropp. Til tross for at Selma ikke oppfyller de kvinnelige skjønnhetsidealene, og både ligner en mann og et barn, er Kristersson likevel fast bestemt på at han skal ha henne. Denne blandingen av barn og mann går også igjen i Skrams roman, noe jeg kommer tilbake til i neste analysekapittel.

I starten av romanen, i en alder av 16 år, kan Selma altså karakteriseres som en «tomboy» eller «guttejente» på norsk. Ifølge Halberstam (1998, s. 5) innebærer dette en forlenget periode i barndommen hvor man er maskulin, noe som er vanlig for mange jenter. Det å være «tomboy» blir gjerne akseptert så lenge barnet er før puberteten, men så snart puberteten inntreffer, blir normene for hva som er korrekt kjønnsuttrykk sterkere. Ut fra den ovennevnte beskrivelsen, er det tydelig at Selma ikke er ferdig med puberteten, og at hun er en «tomboy». Halberstam (1998, s. 6) peker imidlertid på at det å være en «tomboy» ikke bare representerer en motstand mot voksen femininitet, men også mot voksenlivet i seg selv. Dette er tilfellet for

Selma. Hun har en barnslig naivitet i seg, og har absolutt ikke lyst å gifte seg og dermed gå inn i voksenlivet. At barnet har en frihet som begrenses når man vokser opp til kvinne er et tema som går igjen i dramatikken til flere kvinnelige forfattere på 1880-tallet, noe Johansson Lind tar opp i sin studie, og hun trekker fram Anne Charlotte Lefflers *Elfan* og *En räddande engel* som eksempler (Johansson Lind, 2019, s. 135).

Det kommer fram at Selma verken er eller har lyst til å være noe typisk «konemateriale». Når Kristersson er på besøk på prestegården for å diskutere giftermålet, prøver hun å overbevise han om at hun ikke vil være en god hustru, og at han derfor ikke bør gifte seg med henne. I den forbindelse ramser hun opp flere ting hun mener er dårlige kvaliteter ved seg selv:

«Först så afskyr jag att laga mat, och det är ett stort fel.» [...]. «Så är jag häftig.» [...]. «Men så är jag ett yrväder [...] och så är jag en slarfva, och så är jag näsvis, och så går jag ur och i folk med stora träskor. Och tror du mig inte, så fråga bara faster.» (VB, 1885, s. 105)

Ved at hun ikke kan fordra å lage mat, er «häftig» og «yrväder», altså en intens og livlig person, en «slarfva», slurvete, og «näsvis», er det tydelig at Selma ikke har de interessene og kvalitetene man i samtiden så på som feminine eller «kvinnelige». Her angis normer for kvinnelighet gjennom at motsatsen beskrives, og Selma identifiserer seg med denne motsatsen. En ytterligere norm for kvinnelighet i samtiden hun bryter med er at hun som nevnt ikke har lyst til å gifte seg:

«— Se jag hade ju egentligen tänkt att aldrig gifta mig», tillade hon förtroligare. «Jag hade alltid trott att jag skulde taga mig fram på egen hand. [...] «Jag ville mycket hellre bli någonting än gifta mig!» utropade hon, skrämmd af hans stereotypa leende. (VB, 1885, s. 100)

Kristersson reagerer på denne uttalelsen med å spørre hva hun egentlig vil, og Selma svarer at hun vil bli maler. Drømmen hennes er å gå på kunsthøyskole i Stockholm, en drøm som kunne ha vært realistisk, i og med at det fantes en «fruntimmers avdeling» på en kunsthøyskole i Stockholm allerede på 1860-tallet (konstakademien.se). Selmas onkel, Pastor Berg, kan sies å være kirkens representant i romanen. Han er også «kyrkoherde», altså den presten som leder hele sognet. Dermed er han ikke bare kirkens mann, men også en kirkens mann med makt. Onkelen gir ikke Selma tillatelse til hennes ønskede utdanning, med den begrunnelse at de ikke har råd til det. Selma vet imidlertid at hun har en arv fra moren sin, som hun foreslår at hun kan få forskudd på, slik at hun kan betale utdanningen sin selv. Onkelen lover å sende brev og spørre faren om dette, noe han aldri gjør. Når Selma senere spør om utfallet av brevet,

lyver onkelen og sier at faren stiller seg kritisk til hennes utdanningsplaner. Hun blir altså både presset og manipulert til å gifte seg med Kristersson. Til tross for at Selma faktisk har penger, blir pengene til Kristersson likevel en stor del av grunnen til hvorfor hun gifter seg med han. At penger har stor betydning for inngåelsen av ekteskap, gjelder i aller høyeste grad også i Skrams roman, noe jeg skal komme tilbake til i neste analysekapittel.

Selv om Selmas maskulinitet er mindre framtrædende når hun blir eldre, har hun fortsatt noe maskulint ved seg når hun er voksen. Dette vises når hun er 23 år gammel og har besøk av Richard og hans kone Elvira på herregården, og hun og Elvira har en samtale på soverommet. Elvira, som beundrer Selma, sier at: «Jag tycker du borde ha blifvit karl; det skulle passat dig så bra» (VB, 1885, s. 229). Til dette svarer Selma: «Ja, behagligare skulle det varit, med det är väl det bästa som sker. Jag kan nog gå an som fruntimmer med: alla skola inte vara som stöpta i samma form» (VB, 1885, s. 230). Selma innrømmer altså at et liv som mann hadde vært mer behagelig, men tenker samtidig at det burde være rom for at alle jenter ikke er helt like. I lys av det Butler hevder om at kjønn er performativt, er det på bakgrunn av Elviras uttalelse om at Selma hadde passet bra som mann, tydelig at hun heller ikke fremfører kjønn i samsvar med normer for korrekt kvinnelighet som voksen.

Når det gjelder kvinnelighet skrives Selma og Richards kone Elvira fram som tydelige motsatser. Mens Selma fremstilles som robust og sterk, fremstilles Elvira som skjør og uskyldig. I beskrivelsen av Elvira er det ingenting som ligner på beskrivelsen av Selma: «Doktorinnan satt framför spegeln och kammade sig. Hon var liten och blond, såg bra ut och hade någon benägenhet för korpulens» (VB, 1885, s. 228). Elvira skildres altså som feminin, liten og blond, men med en tendens til overvekt. Selma sier at hun synes Elvira er vakker:

«Vet du hvad! – det är grufligt roligt att se på fruntimmer – nota bene: vackra fruntimmer», utbrast hon muntert i det hon slog med ridspöet mot spetsen af sin sko.

«Så du pratar, du är ju sjelf ett fruntimmer!»

Selma skrattade till.

«Ja visst är jag det, men hos mig fins ingenting af det der mjuka – det der som gör att man tycker sig kunna linda er om fingret.» (VB, 1885, s. 229)

Selma identifiserer altså kvinnelighet med det myke, og det myke med noe bøyelig som man kan vikle rundt fingeren, altså noe som ikke har en fast form, men som kan manipuleres. I forlengelsen av dette, kommer det fram i samtalen at Elvira gjør alt hun kan for å tilfredsstille Richard sine behov. Hun bøyer seg etter hans vilje, og Richard har henne rundt lillefingeren. Selma oppfordrer Elvira til å ikke bry seg så mye om hva han ønsker. På bakgrunn av

utseendet hennes og ved at hun er en selvoppofrende kone, kan man si at Elvira i motsetning til Selma fremfører kjønn i samsvar med normer for korrekt kvinnelighet, ifølge romanen. Selma identifiserer altså samfunnets forståelse av normer for kvinnelighet med Elvira, mens hun oppfatter seg selv som mannlig ifølge samfunnets normer. Romanens kritikk av dette, og et viktig poeng, er imidlertid at Selmas selvstendighet, som altså kodes som mannlig i romanen, også må kunne oppfattes som kvinnelig.

Elvira beundrer også Selma der hun står på rommet i sin ridedrakt:

I den svarta ridträkten, som satt stramt åt både lif och armar, såg hon längre ut än vanligt [...]. Egentligen var hon ful [...]. Men de kloka, djupt liggande ögonen försonade allt; det var en präktig typ. (VB, 1885, s. 231)

Her har vi igjen et kvinnelig utenfrablikk på Selma, men et helt annet enn tantens i begynnelsen i romanen. Selv om hun tenker at Selma egentlig skal være stygg, synes Elvira hun er nydelig, mye på grunn av de kloke øynene hennes. Det er altså tydelig at Selma og Elvira beundrer hverandres utseende og ulike måter å være kvinne på.

5.2.4 Axels femininitet

Axel trer inn i romanen gjennom fortellerens utførlige beskrivelse av hans utseende. Dette skjer når Selma helt i begynnelsen av romanen har spasert ned til bygda, og går inn på butikken der han jobber:

Han såg ganska godt ut. Det blonda håret var vågigt, glänsande som silke och alldeles tillbakastruket. Hyn var qvinligt ljus och det kunde aldrig finnas ett par ögon mer blå än hans [...]. Det fans ingenting käckt, ingenting manligt hos honom; han liknade en af dessa plantor, som af brist på ljus få hvita blad i stället för gröna. (VB, 1885, s. 2-3)

Axel blir altså omtalt som 'qvinligt ljus', og det hevdes at det ikke finnes noe mannlig ved han. Han beskrives også som en ganske svak, kanskje til og med sykelig person. Dette er fordi han sammenlignes med en død plante som får hvite blader i stedet for grønne. Denne sammenligningen med en plante kan knyttes til naturalismens vitenskapelige menneskesyn, som også blir gjeldende i Skrams roman, og som derfor skal diskuteres mer inngående i neste analysekapittel. Beskrivelsen slår uansett fast at Axel ikke oppfyller kriteriene for hva som i samtiden ble sett på som det typiske mannsidealet. Når Selma begynner å snakke med Axel inne på butikken hevder fortelleren at: «Till och med Selma Bergs pojkfasoner blefvo något dämpade, när hon talade med honom» (VB, 1885, s. 3). Siden det understrekes at *til og med*

Selma Bergs guttefasonger ble dempet bare av å snakke med Axel, er det tydelig at Axel er mer feminin enn Selma. De kontrasteres altså mot hverandre gjennom at de bytter kjønnskarakteristikk.

Axels situasjon i romanen forklares med utgangspunkt i arv og miljø. Han er generelt veldig misfornøyd med livet sitt, og det kommer fram at han har hatt en vanskelig oppvekst med en krevende mor:

Afstängningen från världen, i förening med moderns hårdhet, hade från barndomen kommit hans viljekraft att krympa ihop till en dvärgkropp, medan fantasien växt ut, så att den kunnat fylla en jättes hufvud. Han var en av dessa naturer, som tro sig skapade att lida, endast för det de fått förmågan att gifva sig hän i en stämning. (VB, 1885, s. 11)

Han ser på seg selv som en som er «skapt» til å lide, og den naturalistiske estetikken får altså stor betydning for presentasjonen av Axel. Han anser skjebnen sin for å være forutbestemt, noe som representerer en deterministisk tankegang. I lys av det Git Claesson Pipping (1993, s. 57) hevder om at det er flere deterministiske trekk og menneskeskildringer i *Fru Marianne*, ser man at dette også gjelder for karakteren Axel i *Pengar*. Determinismen får sin ytterste konsekvens når Axel dør, ikke mange år senere. Fortelleren hevder også at Axel har lite viljestyrke, men mye fantasi, noe jeg nå skal komme nærmere inn på.

At Axel har lite pågangsmot og viljestyrke, kommer fram i en samtale mellom han og Selma hvor han beklager han seg over livssituasjonen sin:

«Man har gjort mig orätt», började han. «jag är ingenting, jag kan ingenting, och allt hvad jag tar mig till blir fusk. Inte ens sill och salt kan jag sälja ordentlig... jag kan inte prata för min vara. Det är mig vedervärdigt alltihop. Nu är jag led på det.»
«Men hvarför blir ni då ingenting annat?»
«Mor vil inte.» (VB, 1885, s. 21)

Han klandrer moren for sin miserable tilværelse, men klarer ikke å stå opp for seg selv overfor moren eller familien. Selma utfordrer han ved å påpeke at han til forskjell fra henne er myndig, og derfor kan gjøre som han vil, for eksempel reise bort. Axel mener imidlertid at det ikke kunne vært verre om han var bundet på hender og føtter. I lys av at fortelleren hevder at Axels viljestyrke har krympet fordi han har blitt avskåret fra verden, altså gjennom miljøet, utgjør dette en tydelig likhet til kvinners forhold i samfunnet på den tiden. Slik jeg tolker det, synliggjør feminiseringen av Axel kvinnenens situasjon, og er dermed en del av romanens samfunnskritikk.

Til tross for sin vanskelige livssituasjon og at han er en som er skapt til å lide, har Axel mye fantasi og betrakter seg selv som et uoppdaget kunstnergeni:

Han fantiserade.

Det var en sällsam kontrast mellan det inspirerade ansigtsuttrycket och det eländiga mischmasch han utförde. En målare, som endast sett honom, skulle ha blifvit förtjust; en musiker som hört, skulle bringats til förtviflan. Man kunde icke höra någonting bedröfligare än detta hjälplösa famlande efter något, som han aldrig kunde få tag i, dessa ansatser till välkända melodier, som icke fingo komma fram. (VB, 1885, s. 32)

Axel mener altså at han både er en stor maler og musiker, men som ingen får oppleve fordi forholdene ikke legger til rette for det. Han blir heller ikke noen stor kunstner, ettersom han ikke får utvikle sine indre gaver. Igjen ser vi en likhet til kvinners situasjon i samfunnet; man får ikke utnyttet sitt potensiale fordi samfunnet ikke tillater det. Tjeder (2003, s. 147) peker på at poeten var et ideal i romantikken, og sto over andre menn, det var han som avslørte menneskets guddommelige natur. Den romantiske poeten kunne være androgyn, noe som dermed representerer et helt annerledes mannlig ideal, et ideal som hadde en stor påvirkning på mange menn. Axel passer rett inn i dette idealet. Selv om dette romantiske idealet sto sterkt på starten av 1800-tallet, fant det imidlertid aldri veien til moralistenes diskurs. Likevel viser dette at idealet om den ryddige, flittige og nyttige borgeren, som jeg straks skal diskutere mer, også ble utfordret (Tjeder, 2003, s. 148)

Den livstrøtte Axel får et håp av optimisme når Selma deler kunstnerdrømmen sin med han, og sier at de kan bli kamerater: «Tänk om ni också blefve målare, om vi blefve kamrater!» (VB, 1885, s. 23). Han blir smigret over at Selma vil være vennen hans: «[H]enne till kamrat! [...]. Henne til kamrat, och frihet...frihet!» (Benedictssons utheving, VB, 1885, s. 24). Å bli kjent med Selma gjør altså at Axel går fra å føle seg fanget, til å få et håp om frihet. Det er ikke tilfeldig at Selma bruker ordet «kamrat» når hun snakker med Axel, og vil at han skal bli hennes venn (Bjørby, 1983, s. 150). Bjørby (1983, s. 85) hevder blant annet at dette viser til Selmas ønske om platoniske, ikke- seksuelle relasjoner. Jeg uenig med Bjørby i at dette indikerer Selmas ønske om platoniske relasjoner, men med Axel er hun imidlertid kun på utkikk etter vennskap, noe jeg tolker har sammenheng med at han er så feminin. Selma begjærer nemlig en som er mye mer maskulin, noe jeg skal komme tilbake til senere. I romanen representerer nemlig Axel noe helt annet enn en partner for Selma; hans hovedfunksjon er å synliggjøre kvinners situasjon i samfunnet.

Det er ingen tvil om at Axels maskulinitet blir satt spørsmålstegn ved, i og med at han fremstilles om en passiv, svak, feminin og lite mannlig karakter. Ekenstam (2006, s. 44) hevder at maskulinitet i høy grad kan sidestilles med homososial orientering, altså at man bedømmes og betraktes i forhold til andre menn. Axel er imidlertid ikke en del av dette homososiale fellesskapet, da han er mer orientert mot Selma enn mot mennene. Sammenlignet med Pål Kristersson, Richard og de andre mennene i bygda, er han maktesløs og har en underordnet posisjon. Dette tydeliggjøres særlig når jeg snart skal analysere mannligheten til Selmas mann Kristersson og hennes fetter Richard. Man kan dermed, i lys av Connells terminologi, si at han inntar en posisjon av underordnet maskulinitet. Som jeg tidligere har vært inne på, viser dette til de som blir utestengt fra den hegemoniske maskuliniteten (Connell, 1995, s. 78).

Et ytterligere element som gjør at Axel bryter med datidens normer for mannlighet er at han har store problemer med alkohol. Han kan karakteriseres som Tjeders mottype «drankeren». Mottypene referer til de som ble ekskludert fra makten, og der maskuliniteten ble satt spørsmålstegn ved (Tjeder, 2003, s. 21- 22). Som tidligere nevnt har Tjeder lånt begrepet av maskulinitetsteoretiker Mosse, og han bruker det flittig i sin historiske analyse av maskulinitet. Unge menn delte imidlertid ikke nødvendigvis moralistenes oppfatning av hva idealmannligheten innebar. Blant mange ble det oppfattet som mannlig å drikke, men det fantes det en grense for hvor mye man kunne drikke og fortsatt beholde sin maskulinitet, og derav ble drankeren regnet som en mottype (Tjeder, 2003, s. 90-94). Dette er et ambivalent aspekt av maskulinitet som også får stor betydning for samfunnskritikken i Skrams roman.

Alkoholismen aktualiseres særlig i Selmas bryllup, der Axel blir så full at Richard må ta en alvorsprat med han. Som vi ser i den følgende samtalen mellom dem, stilles Richard tydelig opp som en kontrast til Axel. Richard er den maskuline, voksne og ansvarlige, mens Axel er den feminine, svake og uansvarlige:

«Axel, nu låter du bli att dricka mer» Richards sätt var alltid så der tvärhugget, men i qväll var det värre enn vanligt.

«När man är på bröllop, skall man släcka törsten», svarade Axel med sin tunna röst och ett litet skratt [...].

«Med din kropps-konstitution lät jag allt bli, jag med», sade kandidaten. (VB, 1885, s. 135-136)

Her ser vi at både Axels kropp, oppførsel og stemme, med en liten latter, feminiseres. I løpet av samtalen, viser det seg at Richard vet noe om Axel som gjør Axel forskrekket:

«Jag vet mycket väl at du känner till bakvägen på Slätticke-krogen. Du ser jag är väl underrättad.»

Den andre ryckte till så häftigt, att Richard lugnande måste lägga sin hand på hans arm.

«När blef du min förmyndare?»

«Jag är inte din förmyndare, men jag är läkare.» (VB, 1885, s. 136)

Richard markerer altså sin maktposisjon over Axel. Han er lege, men også tydelig mer maskulin, noe som innebærer en sosial makt. Det viser seg at Axel har store alkoholproblemer, og Richard er bekymret for helsen hans i forbindelse med det. I lys av det Tjeder (2003, s. 42) hevder om at ekte menn med karakter skulle være edru eller praktisere måtehold med alkohol, er Axel ikke en mann med karakter ifølge de 1800-tallskildene Tjeder har analysert.

Bekymringen til Richard er berettiget, og det går ikke bra med Axel. Bryllupet til Selma er siste gang vi møter han i romanen, og han dør ikke mange år etterpå. Hans død kommer imidlertid først fram i en samtale mellom Selma og Richard når de sammen er på besøk hos Selmas syke far:

«På Axel Möller kunde man just se hvad det blir till med den der romantiken» [...].

«hade han varit som en menniska, så kunde man helt enkelt sagt: du dricker, du är ett svin, låt bli det der'. Men nu trodde han sig vara ett misskändt snille, en skald, en konstnär. [...]. Och ändå kunde han varit en präktig pojke, om han inte varit förkollrad af romaner och fåfänga. Tror du inte att han fann någonting sublimt i att dö af fylle?»

«Men Richard, det gjorde han inte. Han dog ju i lunginflammation.»

«Ja, det gjorde han, men det hade han aldrig gjort, om han inte varit så i grund förstörd.» (VB, 1885, s. 212-214)

Richard og Selma har altså litt ulike oppfatninger av hva som er årsaken til Axels død. Richard mener på tross av den «offisielle» dødsårsaken lungebetennelse, at Axels død har sammenheng med at hans harde livsstil og at han var en dranker. Han mener også at siden Axel anså seg selv som et ukjent geni, en poet og kunstner, var det vanskelig for han å ta imot råd om å slutte å drikke. I romanen får altså den romantiske kunstneren gå til grunne, samtidig som femininiteten i det androgyne brukes for å diskutere kvinners vilkår i samfunnet.

Det er tydelig at Axels femininitet hamres inn på samme måte som Selmas maskulinitet i romanen. Selmas kropp, utseendet, interesser og væremåte ligner en gutts. Hennes livsplan er

å ta utdanning, ikke å gifte seg, og hun kan ikke fordra huslige sysler. Axel derimot har flere feminine trekk, er passiv, mangler vilje og pågangsmot og har ingen livsplan. Ut ifra analysen av både Selma og Axel fremfører ingen av dem kjønn i tråd med normer for korrekt kvinnelighet eller mannlighet. I forlengelsen av dette kan Axels miserable liv knyttes til det Butler (1990, s. 279) hevder om at dersom man utfordrer kjønnsnormer, kan man få både direkte og indirekte straff for det. Jeg vil nå gå over til å analysere to av de andre mannlige karakterene i *Pengar*; Selmas mann Patron Kristersson og hennes fetter Richard. Disse er begge fundamentalt forskjellige fra Axel, samtidig som de også representerer to vidt forskjellige måter å være menn på.

5.2.5 Pål Kristersson og Richard: kontrasterende mannlighetstyper

Man kan si at Selmas mann, Pål Kristersson, er den direkte motsetningen til Axel. Som både Tjeder (2003) og Ekenstam (2006) påpeker blir mannlighet gjerne definert ut ifra det som ikke er mannlig hos andre menn. Når Kristersson trer inn i romanen gjennom fortellerens utførlige beskrivelse av han, er det ingenting i beskrivelsen av han som ligner på beskrivelsen av Axel:

Patron Kristersson var stor og tjock. Hans figur gaf genom sin präktiga hållning ett intryck af kraft, men ur ansigtet hade prägeln af vällefnad til den grad utplånat hvarje karektäristisk drag, att det icke gaf något intryck alls, utom möjligen af en mått og belåten trygghet. (VB, 1885, s. 91)

Ut fra denne beskrivelsen blir Kristersson altså beskrevet som en stor og kraftig mann, som oser av selvtillit, metthet og trygghet. Det virker imidlertid ikke som at utseendet hans gir noe særlig inntrykk, i og med at det blir hevdet at ansiktet utsletter hvert karakteristisk drag, slik at man ikke får noe inntrykk av han. På bakgrunn av denne beskrivelsen, sier jeg meg enig med Bjørby (1983, s. 155) som mener at Kristersson ikke skal leses som et spesifikt individ, men som en representant av den hvite, provinsielle middelklasse mannen.

I lys av at Kristersson har god økonomi, er respektert og har en dominerende posisjon i forhold til kvinner og andre menn i bygda, kan man si at han representerer en hegemonisk maskulinitet. Dette er den formen for maskulinitet som representerer de kulturelle idealene for hvordan menn i en viss kontekst skal være. Connell (1995, s. 77) hevder imidlertid at hegemoni er en historisk foranderlig størrelse, og slik Kristersson uttrykker sin maskulinitet

ville nok ikke blitt akseptert i like stor grad i dag. Men heller ikke i romanen blir denne formen for maskulinitet vurdert særlig høyt, noe jeg straks skal komme tilbake til.

Kristersson har en veldig tradisjonell oppfatning av manns -og kvinnerollen i ekteskapet. Han tror det holder å tilfredsstille Selma materielt, og allerede i planleggingsfasen av bryllupet tenker han at hun skal bli fornøyd så lenge han gir henne penger hun kan kjøpe det hun vil til bryllupet for:

«Det kan vara en hel del saker du önskar dig», sade han, «men om jag nu ger mig till att köpa allt möjligt, så är det inte säkert att jag träffar det rätta.» [...]. Det var något likt tacksamhet. Och som det för honom endast fans *ett* sätt att visa den, så tog han fram sin plånbok. (Benedictssons utheving, VB, 1885, s. 112)

At Kristersson ønsker å gi Selma penger i denne situasjonen, viser at den eneste måten han kan vise følelser på er gjennom økonomiske midler. Han er altså innstilt på et ekteskap der Selma er hans fornøyde, adlydende hustru så lenge han gir henne penger og forsørger henne. Selma er imidlertid ikke særlig fornøyd med det han tilbyr:

Han viftade med sedlarne till tecken att hon skulle taga dem. [...]. Hon skakade på hufvudet och stack sin hand bakom ryggen, som om hon varit rädd för att röra vid sedlarne. Han skrattade. Hvad hon var barnslig ännu! Men han höll endast dess mer af henne för det.

«Vill du inte?»

«Nej. Farbror ger mig nog hvad jag behöfver.» (VB, 1885, s. 113)

Selma, som tidligere har vært veldig opptatt av penger, blir ikke overbevist av hans forsøk på å gjøre henne fornøyd. Med penger innblandet fremstår ekteskapet som en økonomisk transaksjon, og Selma avviser denne forståelsen av ekteskapet. En slik konflikt om oppfattelsen av ekteskapet er gjeldende også i Skrams roman. Til tross for Selmas avvisning av et ekteskap på disse premissene, blir ekteskapet mellom dem med en økonomisk transaksjon som ligner prostitusjon, noe jeg skal komme tilbake til senere.

Dobbeltmoralen var tydelig til stede i inngåelsen av ekteskapet mellom Selma og Kristersson. Når Pastor Berg og Kristersson diskuterer giftermålet, kommer det fram at Kristersson ikke akkurat har levd et helt kyskt liv:

Patronen höll ett ögonblick inne med sin promenad og väntade. «Det är om din hushållerska...» Kyrkoherden afbröt sig och hostade grannlaga.

«Det rangerar jag naturligvis. Hon får flytta den tjugufjerde, – jag sätter upp ett bageri åt henne.» (VB, 1885, s. 92)

Selv om Pastor Berg kan sies å være kirkens representant i romanen, var det han som presset på for at ekteskapet skulle bli noe av. Dette gjorde han til tross for at han visste at Kristersson hadde «betalt» sin husholderske for seksuelle tjenester i en årrekke. I lys av tidens terminologi, er altså ikke Kristersson «ren», da han har hatt utenomekteskapelige, seksuelle forhold.

Selv om jeg tidligere hevdet at Kristersson har en posisjon av hegemonisk maskulinitet, bryter han også med noen av normene for mannlighet. Idealmannligheten handlet ifølge kildene Tjeder har undersøkt, nemlig om å kontrollere ens seksuelle behov i respekt for kvinners renhet (Tjeder, 2003, s. 241). Menn med karakter skulle klare å kontrollere begjæret, da begjæret ble sett på som en truende kraft. Kristersson har ikke klart dette, og han har derfor ikke karakter. Til tross for dette kan ikke Kristersson, hovedsakelig på grunn av sitt utseende, karakteriseres som en «forfører», en mottype som blir gjeldene i Skrams roman. Gjennom fremstillingen av Kristersson og hans posisjon av hegemonisk maskulinitet, samtidig som han bryter med flere normer for idealmannlighet, kommer Benedictssons feministiske kritikk mot den formen for maskulinitet han representerer tydelig til uttrykk i romanen.

At Selma er på utkikk etter en «kamrat», viser seg også i hennes relasjon til Kristersson. Når hun får vite at hun skal gifte seg med han, er hennes første ønske at han skal bli hennes «broder-kamrat» (Bjørby, 1983, s. 155). Dette indikerer at hun er alt for ung til å vite hva det innebærer å leve i et ekteskap, og det er derfor ikke rart at hun blir traumatisert etter bryllupsnatten. Når Selma ligger i sengen ved siden av den sovende Kristersson morgenen etter bryllupet, virker det ikke som han har tatt så mye hensyn til hennes manglende kunnskap og erfaring:

Han hade sagt henne, att sådana äro människorna, – alla, alla. Och hon sjelf då? I hela världen fans ju ingenting af hvad hon drömt om – ingenting! Lögn, lögn alltihop! – barnsagor, som man narrades att tro på och tvingades att glömma. (VB, 1885, s. 141)

Selma er opprørt over at ingen har forberedt henne på hva som skulle skje, og føler hun har blitt fortalt løgnaktige fortellinger fra hun var liten. Når hun ligger der får hun en sterk kroppslig reaksjon: «Selma stirrade på detta främmande ansigte, och hennes kropp skälfde; tändarne hackade emot hvarandra» (VB, 1885, s. 142-143). Hun føler altså så stor vemmelse, skrekk og avsky over det som skjedde på bryllupsnatten, at hun opplever et fysisk sjokk.

Denne romanscenen er berømt og har blitt kommentert av et antall forskere. Maria Hansson (2021, s. 47) hevder at Benedictsson er en av de første i nordisk litteratur som viser hvordan en ung kvinne blir traumatisert for evig etter sin bryllupsnatt. I sin studie undersøker Hansson hvordan Benedictsson bruker overnaturlige elementer fra folketro metaforisk i sin samfunnskritikk. På annendagsselskapet, dagen etter bryllupet og bryllupsnatten, kommer Selma plutselig på et gammelt eventyr når hun ser Kristersson: «Pløtslig spratt hon till. Hon kom att tänka på något. Hvad var det för en saga hennes gamla barnpiga brukade berätta?» (VB, 1885, s. 152). Hun minnes så eventyret om Kong Lindorm, som handler om en rik og mektig konge. I bryllupet mellom han og dronningen, ga de hverandre et løfte om at dronningen aldri måtte gå inn til han mens han sov, fordi det da ville skje dem en stor ulykke. Til slutt tok nysgjerrigheten hennes overhånd, og en natt valgte hun å gå inn til han. Synet som møtte henne der skulle hun aldri glemme, og kjærligheten mellom dem dør for alltid. Det er altså når Selma ser på sin mann dagen etter bryllupet og sammenligner med bildet av han fra foregående kveld, at hun minnes fortellingen. Benedictsson skildrer aldri direkte hva som skjer under bryllupsnatten, og beskriver den kun i relasjon til eventyret, samt Selmas reaksjoner i ettertid. Hansson (2021, s. 100) hevder at dette har sammenheng med at det moderne gjennombrudds kvinnelige forfattere, kun kunne uttrykke sine holdninger gjennom indirekte fortellerteknikker. Her kommer Benedictssons kritikk mot seksualnormene i samfunnet til uttrykk gjennom eventyr fra folketro.

Bjørby (1983, s. 155) kaller ekteskapet mellom Selma og Kristersson for «marriage as a loss of self» for Selma, og går dermed så langt som å hevde at Selma mister seg selv ved å gå inn i dette ekteskapet. Jeg er enig med Bjørby i at Selma ved inngåelsen av ekteskapet mister seg selv. Alle drømmene hennes om kunstutdanning og selvstendighet blir knust, hun synes det er trist å flytte fra onkelen og tanten, og er absolutt ikke forelsket i eller tiltrukket av Kristersson. Likevel er jeg uenig i at Selma mister seg selv gjennom hele ekteskapet. Når hun etter noen år i ekteskapet blir eldre og mer moden, bruker hun mye av tiden sin til å lese og utdanne seg selv. Dette gjør at hun ser fortiden og inngåelsen av ekteskapet i et nytt lys, og tar standpunkt i ulike politiske spørsmål som gjelder likestilling. Derfor gjør ekteskapet med Kristersson Selma til den opplyste kvinnen hun ender med å bli.

Richard, Selmas fetter, er også en tydelig motsats til Kristersson, men på en helt annen måte enn Axel. Richard er i begynnelsen av romanen først legestudent, og blir etter hvert lege. Han

er opptatt av at kvinner og menn skal være mer likestilte, både i samfunnet, i ekteskapet og i andre relasjoner. Richard er altså den mannlige karakteren i romanen som representerer de holdningene som både Selma og forfatteren Benedictsson mener menn burde ha (Bjørby, 1983, s. 163). At den feministiske forfatteren Benedictsson her legger sine holdninger i munnen på en mannlige karakter, var et vanlig litterært grep på slutten av 1800-tallet. Dette blir blant annet trukket fram av Lisbeth Stenberg (sitert fra Hansson, 2021, s. 36) som hevder at de kvinnelige forfatterne på denne tiden kun kunne vise sine holdninger gjennom å anlegge en mannlige forkledning. På den måten ble det lettere for dem å uttrykke sine meninger.

Richards syn på den seksualpolitiske debatten kommer først til uttrykk i en samtale han og Selma har, når Selma er på besøk hos sin syke far. Denne samtalen er sentral for Benedictssons posisjon i sedelighetsdebatten, og en del av den fortjener derfor å bli gjengitt. Richard er frustrert over hvordan flestparten av jenter blir oppdratt av mødrene sine:

«[H]vad jag mest afskyr, det är det, att fruntimmer anse sig böra låtsa okunnighet om allt – den der ömkliga komedien, som hvarje mor anser sig skyldig att lära sin dotter, det der, att slå ned ögonen och rodna för allting, eller – hvad som är sjufaldt värre – att rodna, fnittra och vända sig bort, i den händelse någon faller ett enda ord om saker som...som alldeles inte äro att fnittra åt. Jag blir så ursinnig, att jag skulle kunna slå dem.» (VB, 1885, s. 202)

Han er lei av at mødre lærer døtrene sine å se ned, rødme, fnise og vende seg bort når man er inne på visse samtaleemner, som han mener ikke er noe å le av. I forlengelsen av dette tar han opp at selv Selma ble flau da hun bladde i et verk om anatomi:

«Ja, så var det härom dagen» forfor han i hejdlös hetta. «när du händelsvis kom att slå upp i det där arbetet i anatomi. Bevara mig Gud!
– Unga frun både rodnade och bleknade och slog boken ihop i förskräckelse [...]. Var det ett sätt att åbäka sig, bara för ett vetenskapligt arbete! Det är för resten saker, som hvarje fruntimmer borde ha reda på. Om det hade varit en annan än *du*, skulle jag aldrig sagt ett ord. Men nu är det... usch, det är så man kan bli sjuk! Ska' *du* nu också göra dig till? [...]

» (Benedictssons uthevinger, VB, 1885, s. 183)

Richards uttalelse viser at han tenker at Selma egentlig ikke er som kvinner flest, og derfor forventer mer av henne. Selma blir flau av hans påpekning og begynner å le, men Richard sier at det ikke er noe å le av og blir enda mer alvorlig:

«Ja, du skrattar», sade han mer stillsamt, «men det är verkligen allvarligt [...]. Och der reformer behöfvas i både ett och annat, der kunde ni vara de bästa bundsförvandter åt oss. [...]. Man får hvarken lära er att sköta er kropp eller edra barn, ty båda delarna

anses som någonting högst upassande att nämna ens. Ja, står du inte der och blir röd i ansigtet, bara för at jag nämnar barn! – och du är gift ändå. Åh, det er så man kan...»(VB, 1885, s. 184- 185)

Richard mener dette er en alvorlig tematikk, og er oppgitt over at man ikke kan snakke med kvinner om helt naturlige ting som det å få barn, heller ikke de som er gift. Han ønsker altså at kvinner skal bli mer opplyste, og tenker at de bør lære om kroppen og få seksualundervisning, siden de tross alt skal føde barn. I den forbindelse mener han at kvinner og menn bør være hverandres nærmeste allierte, men at det er vanskelig med den oppdragelsen mødre gir døtrene sine.

At det er akkurat seksualundervisning og ikke andre politiske reformer som settes i fokus, har sammenheng med sedelighetsdebatten, hvor slike spørsmål kom på agendaen. I lys av det Hansson (2021, s. 39) hevder om at idealet var at borgerskapets kvinner skulle bevare sin uskyld i visse spørsmål, ble det et argument for at kvinner ikke burde skaffe seg for mye kunnskap. Dette idealet ble kritisert av flere under sedelighetsdebatten, blant annet av Benedictsson, her gjennom hennes talerør Richard. Mange mente at manglende seksualundervisning var en stor feil, både for kvinnene, men også for samfunnet som helhet. En av de som mente dette var Skram, men som vi skal se i neste kapittel førte hun fram dette politiske synspunktet på en litt annen måte enn Benedictsson. Gjennom fremstillingen av Selmas reaksjon i etterkant av bryllupsnatten, viser Benedictsson hvor galt det kan gå dersom man ikke gir kvinner seksualundervisning.

Selv om hun først ler litt av han, tar Selma til seg det Richard sier, og går til anskaffelse av et kontor der hun studerer på dagtid, som hun kaller for «studerammare». Dette viser hun fram til Richard når han og Elvira noen år senere er på besøk på herregården:

«Du tycks ta studierna på fullt allvar», sade han och tittade i en af böckerna. [...].
«[J]ag har inga barn att uppfostra; jag får nöja mig med att uppfostra mig sjelf.»
«Jag skulle önska, att också de som ha barn ville tänka på det sättet.» (VB, 1885, s. 263)

Siden hun aldri fikk ta utdanning, bestemmer Selma seg altså for å utdanne seg selv, særlig fordi hun ikke har noen barn å oppfostre. Richard blir svært imponert over Selma, og mener andre kvinner, også de med barn, bør søke kunnskap på den måten hun gjør. Spørsmål om kvinners utdanning var en sentral del av sedelighetsdebatten, og i *Pengar* blir det tydelig

hvordan giftermål kan bli et hinder for kvinners utdanning, og hva slags konsekvenser fravær av utdanning kan ha. På bakgrunn av det Hansson (2021, s. 41) hevder om at mange av forfatterne sent på 1800-tallet mente at retten til utdanning skulle befri kvinnene fra ekteskapet og gjøre det mulig for dem å oppnå selvstendighet, ble dette ofte tema i romanene deres, slik som også er tilfellet for *Pengar*.

Helt fra begynnelsen av romanen er det tydelig at Richard og Selma egentlig er gjensidig tiltrukket av hverandre, selv om begge etter hvert gifter seg med noen andre på hver sin kant. Dette kulminerer når Richard prøver seg på Selma i studiekammeret:

«Selma», sade han, sakta, beslöjadt, medan den varma strömmen i hans sinne steg allt högre och högre och gaf en djupare glans åt hans ögon. Och så lade sig hans hand öfver hennes, mjukt och med en nästan omärklig tryckning. Hon gjorde icke en rörelse, lyfte icke ögonen från bordet, men det var som om den skälfvande värmen från denne hand genomströmmat hela hennes varelse [...]. – Frestelsen att lyfta sina ögon mot hans, att låta eftertanken drunkna i hans blick, och att en enda gång kasta sig till hans bröst och tillstå [...]. Men plötslig ryckte hon undan sin hand och strök tillbaka ett steg, så att den långa klädningen vred sig om ett enda fast draperi kring de fina höfterna (VB, 1885, s. 266)

I det erotiske spillet mellom Richard og Selma, er det tydelig at Richard er den aktive og Selma er den passive. Selma klarer ikke å bevege på seg når Richard legger hånden sin på hennes, men føler likevel den skjelvende varmen fra hånden hans strømme gjennom hele kroppen. Hun har egentlig lyst til å gjengjelde tilnærmelsen, se på han, legge hodet på brystet hans og tilstå alt, altså kjenner hun begjær. Likevel gjør hun det ikke, og velger heller å vri seg bort. Richard respekterer Selmas avvisning, og sier til Selma: «'[N]u vet jag hvad du är värd, och jag är nästan glad att du icke blef min hustru: detta är oändligt mycket mer. Du skall ha heder af mig.'» (VB, 1885, s. 268-269). Bjørby (1983, s. 168-169) hevder at man kan tolke denne avvisningen i lys av at sex for Selma har blitt synonymt med hennes manns forestilling om seksualitet, en forestilling hun ikke setter pris på. Videre legger han vekt på at Selmas avvisning også har sammenheng med at forfatteren Benedictsson ville fjerne mulighet for Richard til å anse Selma som et seksuelt objekt (Bjørby, 1983, s. 165).

Jeg er uenig med Bjørby i dette, da romanen, og ikke minst denne passasjen i romanen, tydelig viser Selmas seksuelle begjær, og jeg tror hun ikke har noe imot å bli oppfattet som et seksuelt objekt. Men selv om Richard egentlig er Selmas idealmann, og hun føler seksuell tiltrekning til han, kan det likevel ikke bli noe mellom dem. Dette er ikke fordi Selma avviser

seksualiteten i seg selv, men fordi hun avviser hvordan den kommer til uttrykk i samfunnet. Derfor kan hun ikke gifte seg med Richard, fordi kvinner og menn aldri kan være likestilte i et ekteskap. I lys av dette er det nok gjennomtenkt fra Benedictssons side at de to kun forblir venner, og at forholdet deres aldri blir mer enn platonisk. Jeg er derfor enig med Bjørby (1983, s. 354) i at dersom Benedictsson hadde latt Selma gå fra Kristersson, kun for å gifte seg med Richard, ville Selma ikke blitt like fri og selvstendig, og romanens politiske program ville ikke blitt like tydelig. Slik jeg tolker det, kommer romanen her med en kritikk av at kvinner ikke kan være frie og selvstendige i ekteskap, selv ikke hvis man elsker hverandre.

Selv om de ikke innleder noen seksuell relasjon eller gifter seg, er det Richard Selma tar kontakt med for å få hjelp av når hun har bestemt seg for å forlate mannen sin:

Hon satte sig ned och skref:

«Richard!

Sök upp en plats åt mig vid något gymnastik-institut nere i Tyskland, och skrif så fort du funnit en sådan. [...]. Mer behöfver jag icke säga. Resten förstår du.

Din kusin.

Selma.» (Benedictssons utheving, VB, 1885, s. 334)

Planen til Selma er altså at Richard skal hjelpe henne å komme inn på en gymnastikk-utdanning i Tyskland, altså en utdanning for den fysiske helsen. Siden romanen på dette tidspunktet er slutt, kan vi bare anta at Richard kommer til å hjelpe Selma, og at hun med hans hjelp oppnår den friheten hun så sterkt ønsker. Slik som Richard fremstilles, virker det som at han har kontroll over begjæret, ikke drikker for mye og respekterer kvinner. I tillegg til at han er den mannlige karakteren som representerer både Benedictssons holdninger og er Selmas idealmann, er han derfor også en mann med karakter ifølge Tjeders analyse. Likevel er det et sprik mellom det han gir uttrykk for i samtaler med Selma, og hvordan han oppfører seg i sitt eget ekteskap med Elvira (Bjørby, 1983, s. 164). I samtalen Selma og Elvira har på gjesterommet uttrykker hun misnøye over ekteskapet fordi Richard er kald, uinteressert i henne, og på tross av det hun trodde i starten av forholdet deres, slett ikke den perfekte mann. I lys av romanens holdning om at ekteskap skal bygge på kameratskap, som jeg straks skal komme tilbake til, kan man tolke det som at ekteskapet mellom Richard og Elvira ikke fungerer fordi de ikke har noen felles interesser, og derav ikke er kamerater. Igjen kommer romanens kritikk av ekteskapet til uttrykk; det fungerer verken for menn eller kvinner.

5.3 Ekteskap, økonomi og prostitusjon

Allerede før Selma får vite at hun skal gifte seg med Kristersson, finnes det en antydning til koblingen mellom ekteskap og prostitusjon. Tanten og onkelen har nemlig planlagt at Selma skal gifte seg med patron Kristersson på grunn av hans rikdom, noe som kommer fram når tanten tenker på Selmas framtid:

Nu skulle man bara se hvilken storartad fru den der flicksnärtan skulle bli! Ty att patron Kristersson var rik, det kunde nu icke betviflas, och rikare skulle han väl bli med tiden [...]. Naturligvis skulle hon få allt hvad hon pekade på, – det får unga fruar alltid. (VB, 1885, s. 63)

Björk (2008, s. 133) hevder at inngåelsen av ekteskapet mellom dem kan forstås som at en rik mann, Kristersson, kjøper en fattig kvinne, Selma, som for å få del av hans rikdom må betale med sin kropp, altså det samme som prostitusjon. Jeg mener imidlertid at den første delen av påstanden ikke stemmer helt, da Selma egentlig har penger, arven fra moren. Likevel blir hun manipulert til å tro at hun ikke har det, og at hun må gifte seg med Kristersson for å kunne bli forsørget. En antydning til koblingen mellom ekteskap og prostitusjon blir også tydelig når Kristersson vifter med sedlene han vil gi til Selma, som hun kan kjøpe det hun vil til bryllupet for. Når Selma avviser dette, er det som jeg tidligere har vært inne på, fordi hun ikke aksepterer ekteskapet som økonomisk transaksjon. Likevel klarer hun ikke helt å sette fingeren på akkurat hva som er galt på dette tidspunktet.

Selmas syn på ekteskap endres når hun blir eldre, og hun får selv legge ut om det frie ekteskapet, en av sedelighetsdebatten store konfliktpunkter, som også behandles i Skrams roman. Hun uttrykker først synet sitt til Richard når han og Elvira er på besøk på herregården:

«Såå, du tror endast på det fria äktenskapet?» sade han dröjande och bet på sina naglar. «Nej», sade hon hastigt, «icke i den bemärkelse man tager ordet. [...]. Det skall vara en förening af fria sjelfständiga individer och åsyfta deras innbördes samarbete och utveckling, icke för en tid blott, utan för hela lifvet. [D]e flesta måste nöja sig med så oändligt mycket mindre; qvinnan blir endast en temligen öfverflödigt supplement till mannen, som i allmänhet icke heller är någonting i och för sig sjelf.» [...]. «Barnen och ekonomien, se der de enda verkliga banden; vigseln och allt det der är ju endast någonting rent yttre. [...].» (VB, 1885, s. 256)

Selmas uttalelse viser at hun mener at kjærligheten skal bygge på kameratskap mellom to likestilte mennesker som deler samme ideer og interesser, men at det ikke er mulig siden

mann og kvinne ikke er jevnbyrdige i ekteskapet. I forlengelsen av dette hevder hun at kvinnen som ofte ender opp med å bli et overflødig supplement til mannen. Derfor mener hun heller at de ytre tingene som «barna» og «økonomien» er de virkelige båndene. Richard ler litt av denne påstanden, men sier likevel at han synes det er interessant å høre en kvinne snakke fordomsfritt om disse tingene. Selv om det fortsatt skal ta en stund før Selma uttrykker dette synet til mannen sin, er det tydelig at hun allerede her har begynt på en tankeprosess.

Utdraget over er sentralt for Benedictssons egne posisjon i sedelighetsdebatten. Ifølge Jørgensen (1995, s. 84) anså Benedictsson på tross av egne dårlige erfaringer, ekteskap som den beste livsformen. Hun var likevel kritisk til hvordan hun oppfattet at ekteskapet som institusjon hadde utviklet seg, der kvinnen gir mannen rådighet over sin kropp, for til gjengjeld å bli forsørget og få sosial status. I forlengelsen av dette, og slik det kommer til uttrykk i Selmas uttalelse, var ikke Benedictsson en forkjemper for «fri kjærlighet». Dette hadde sammenheng med at hun var redd for konsekvensene fri kjærlighet kunne ha for hennes eget kjønn – kvinnene (Bjørby, 1983, s. 86). Et lignende syn kommer også til uttrykk i Skrams roman, og er noe jeg skal komme tilbake til i neste analysekapittel. Ifølge Bjørby (1983, s. 118) tilsluttet hun seg imidlertid heller ikke idealet om den rene aseksuelle «sedelighets»-kvinnen. I den forbindelse hevder Claudia Lindén (2002, s. 281) at Benedictsson var uinteressert i å ta stilling til sedelighetsdebattens dikotome oppdeling, der promiskuøs ble satt opp mot avholden, og mannlighet mot kvinnelighet. Dette samsvarer med det Lundbo Levy (1980, s. 50) hevder om at Benedictssons holdning verken er entydig eller sammenhengende; hun karakteriseres både som radikal og konservativ. Hun ønsket heller ikke at menn skulle være avholdne fordi det gjorde dem rene, men hun ville endre mannens bilde av henne som kvinne, fra primært et seksuelt vesen til primært en person (Bjørby, 1983, s. 86). I romanen kan man finne disse holdningene igjen i hvordan Selma ikke avviser seksualiteten i seg selv, men hvordan den kommer til uttrykk i samtiden.

Selmas endelige avgjørelse om å forlate mannen, skjer ikke før hun og Kristersson er på en ferietur til Stockholm. De begynner turen med et besøk på Nasjonalmuseet, et besøk de forholder seg svært ulikt til. Besøket blir nemlig et vendepunkt for Selma når det gjelder hennes egen frigjøring. I starten av besøket er Selma i ekstase over å se så mye fantastisk kunst, og blir skuffet over Kristerssons manglende begeistring og interesse. Plutselig vil hun likevel umiddelbart å gå derifra, og selv om Kristersson egentlig ikke var så begeistret til å begynne med, blir han sjokkert og utbryter: «' Gå? Vi har ju inte sett fjerdedelen!'», hvorpå

Selma svarer «'Jag *kan* inte mer'» (Benedictssons utheving, VB, 1885, s. 298-299). Selma har nemlig hatt to sterke opplevelser i løpet av museumsbesøket, som minner henne om den hun tidligere har vært, og som har fått henne til å innse at hun ikke kan fortsette med det livet hun har.

Selma har sett et bilde som er vakrere enn alle andre. Dette er fordi hun minnes å ha sett det før, på besøk hos familien Möller for mange år siden:

Det fans en af dem, som var skönare än de alla. [...]. Ur Selmas erinring klang det som en bortglömd ton...man känner igen den röres, bevekes;...så aflägsen, men så klingrande ren! O Gud, den gången hon var ett barn. Och nu, nu...! (VB, 1885, s. 297-298)

Lundbo Levy (1980, s. 148) hevder at gjennom bildet uttrykkes Selmas erindring om den ikke-sosialiserte barndommen. Kvinneskikkelsen på bildet virker som et minne av den hun var tidligere, og det fremkaller lengsel om en tid hun vil tilbake til. Den andre sterke opplevelsen er at Selma har sett to kunstnere, en kvinne og en mann, som arbeider og snakker sammen. De ser ikke rike ut, og klærne deres er billige. Likevel har de det gøy og ser lykkelige ut:

Hon tänkte på denna flicka derinne; fattig, men fri i sin sträfvan. – Och hon sjelf, – egde hun ej just hvad andra eftersträfva med sitt arbete? – pengar...Pengar? – hvilket fattigt ord! Pengar, men ingen sträfvan. (VB, 1885, s. 296).

Selmas uttalelse viser at hun har innsett at penger er et fattig ord, noe som kan leses i lys av romanens tittel. Denne vendingen gir leseren et hint om hva tittelen betyr. Björk (2008, s. 132) hevder at romanens tittel er en leseanvisning; pengene er romanens ytterste agent, det er pengene alt utgår fra. Gjennom hele romanen er det tydelig hva slags makt pengene har, og hva den kan gjøre med et menneske. Slik jeg tolker det, får synet av disse kunstnerne Selma til å innse at penger faktisk ikke betyr noen ting hvis man ikke har frihet, og at hun har mer lyst på frihet enn penger; derfor er «pengar» et fattig ord. Hun vil heller være fattig og selvstendig, enn rik og fanget i et forsørger-ekteskap. Besøket på Nasjonalmuseet får altså Selma til å innse at livet hennes er langt ifra det hun skulle ønske det var, og blir dermed den utløsende faktoren til hennes realisering av drømmen om frigjøring.

Når den endelige konfrontasjonen begynner, har hun og Kristersson akkurat kommet på hotellrommet etter museumsbesøket. I konfrontasjonen gir Selma uttrykk for det budskapet

som romanen ønsker å formidle. Denne lange scenen er derfor svært sentral i romanen, og en del av den fortjener derfor å bli gjengitt. Kristersson har egentlig planlagt en hyggelig stund med mat og champagne, og gleder seg til å overraske Selma. Selma har imidlertid andre planer. Hun sier at hun ikke vil ha noe mat, og begynner å snakke om alt hun har båret på inni seg over ang tid:

«Hvarför är lagen så orättvis, att en man icke får gifta sig förr än vid tjuguet år, och en kvinna redan vid sexton?» sade hon plötsligt.

«Lagen vill vara artig mot damerna.»

«Åh nej», utbrast hon otåligt och slog sakta med solfjäders mot sitt knä, «jag menar inte så! Jag menar, att inte heller vi borde få gifta oss förr än vi blefve myndiga.» (VB, 1885, s. 304-305)

Selma setter spørsmålsteget ved hvorfor jenter kan gifte seg lenge før de er myndige, når menn ikke kan det. I løpet av samtalen blir hun mer og mer opprørt, og tar opp alt hun synes har vært urettferdig og feil med inngåelsen av ekteskapet:

Nu var samtalet nytt, ty lugnet var förbi. [...]. «Hvad tyckte du att jag var, när vi gifte oss? Ett stackars barn, som hvarken kände människorna eller sig sjelf, som inte visste hvad hon gick till» [...]. «Säg, tyckte du aldrig att det var synd om mig?» [...].

«När du gifte dig med mig var jag omyndig», sade hon. [...]. «Min person är mer än mina pengar. Var jag icke mogen att förvalta dem, så var jag det långt mindre när det gälde att förfoga öfver mig sjelf.» (VB, 1885, s. 308- 310)

Selma sier at når man som umyndig ikke kan ha ansvar for egen økonomi en gang, burde man heller ikke kunne ta andre viktige valg for seg selv, som å gifte seg og dermed indirekte «selge» sin seksualitet. Hun mener det bør være samme aldersgrense for myndighet og ekteskap. Med uttalelsen «min person är mer än mina pengar» aktualiseres romanens tittel igjen, og Selma er her inne på koblingen mellom ekteskap og prostitusjon. En slik forståelse av ekteskapet blir enda tydeligere nå hun senere hevder at:

«Underkastelse var priset för mitt dagliga bröd, för lyxen, för alla penningar jag fick disponera öfver, och – detta ‘du *måste*, ty han har betalt’ – endast stegrade motviljan.» (VB, 1885, s. 313)

Selma sier altså rett ut at hun ikke kunne si nei til Kristersson, fordi han betalte for henne. For å bli forsørget måtte hun underkaste seg han. Kristersson synes Selma går alt for langt i sitt syn på likestilling mellom kjønnene, og sier derfor: «‘Nei, du någon moral måste finnas’», hvorpå Selma svarer: «‘Ja. Den samma för oss som för er.’» (VB, 1885, s. 309). Selma mener

altså det bør være samme seksualmoral for kvinner og menn, noe man kan tolke på ulike måter. Man kan tolke det som at hun mener at kvinner bør ha den samme «frie» seksualmoralen som menn, men også som at hanskemoralen skal gjelde begge kjønnene.

I starten av konfrontasjonen skjønner ikke Kristersson alvoret. Han tror først Selma sier disse tingene fordi hun er i dårlig humør, sliten og kald, og prøver å oppmuntre henne med maten og champagnen han har fått til rommet: «'Ja, seså, låt oss nu inte bråka. Du är vid dåligt humör. Kom och drick ett glas champagne så går det öfver'» (VB, 1885, s. 310). Selma har imidlertid en klar agenda, og etter hvert skjønner Kristersson at hun har mer seriøse hensikter med uttalelsene sine:

«Det var just det jag ville säga, att det löfte, jag gaf som barn, icke är bindande för mig som qvinna.» [...].
«Jag kan inte längre, - förstår du – det är slut.» (VB, 1885, s. 312)

Selma mener altså barneekteskap ikke bør være tillatt, og at det derfor skal få lovlige konsekvenser at hun har inngått ekteskap innen hun var selvstendig nok til å ta en slik beslutning. Etter at han har latt Selmas ord synke inn, og det går opp for Kristersson at hun faktisk mener alvor, sier han «'Och ändå har jag gjort allt för dig'» (VB, 1885, s. 319). Selma tror han mener alle pengene han har brukt på henne, og svarer derfor «'jag *kan* inte värdera mig i pengar, summan må nu vara stor eller liten. [...] – nu går det inte längre'» (Benedictssons utheving, VB, 1885, s. 319). Igjen aktualiseres romanens tittel, og Selma har innsett at penger ikke lenger kan spille en like stor rolle i livet hennes, og at det ikke lenger kan gå på bekostning av egen lykke for henne. På bakgrunn av det hun tidligere har sagt til Richard om at de ytre tingene som «barna» og «økonomien» er de virkelige båndene i et ekteskap, klarer hun endelig å se vekk fra økonomien. Man kan imidlertid anta at det hadde vært vanskeligere for Selma å skille seg dersom hun hadde hatt barn. Selv om Selma sammenligner ekteskapet sitt med prostitusjon, kan man ikke trekke dette til at Selma selv er prostituert. Hun kan derfor ikke tolkes i lys av det Felski (1995, s. 19) hevder om at den prostituerte er den kapitalistiske modernitetens symbol, da hun er både vare og selger i samme person. Dette er fordi hun ble manipulert inn i ekteskap med Kristersson, og hun har dermed ikke makt over seg selv på samme måte som den prostituerte.

5.3.1 Kirkens legitimering av prostitusjon og dobbeltmoral

Kritikken mot kirken er en sentral del av kritikken av ekteskapet som institusjon. Pastor Berg var fullt klar over Kristerssons natur, men valgte likevel å manipulere Selma til å gifte seg med han. Dette til tross for at kirken på denne tiden egentlig fordømte prostitusjon og utenomekteskapelige forhold. Dobbeltmoralen i samfunnet var altså så institusjonalisert, at selv prester var en del av den. Dette gjelder i aller høyeste grad også i Skrams roman, og er noe jeg også skal diskutere i neste analysekapittel. Med fremstillingen av Pastor Berg i romanen, og gjennom sammenligningen mellom ekteskap og prostitusjon, blir Benedictssons kritikk av kirkens posisjon i samfunnet og dens legitimering av dobbeltmoralen tydelig. Til tross for at husholdersken til Kristersson ikke jobbet som prostituert, kan man likevel hevde at han «betalte» sin husholderske for seksuelle tjenester i en årrekke, altså det samme som prostitusjon. Leseren får ikke vite hva husholdersken synes om det, men man kan anta at det var vanskelig for henne å si nei, i og med at Kristersson var arbeidsgiveren hennes, og at hun kunne miste jobben hvis hun ikke gjorde som han ba om. Han utnyttet altså sin posisjon som en rik og mektig arbeidsgiver, for å få tilgang til seksuelle tjenester. Vi kan også lese at han kjøper et bakeri, altså en hel forretningsvirksomhet, som betaling når han avskjediger henne, hvilket tydeliggjør prostitusjonsaspektet enda mer.

I konfrontasjonen på hotellrommet uttrykker Selma et svært kritisk syn på kirken når hun hevder: «'Kyrkans välsingelse ger oss rätt att sälja oss sjelfva. Den har monopol'» (VB, 1885, s. 315-316). Her hevder Selma i klartekst at ekteskap er en form for prostitusjon godkjent av kirken. I lys av at jeg nå har undersøkt hvordan prostitusjon blir diskutert i romanen, kan man se at prostitusjonen ikke er nærværende i den forstand at noen av karakterene i romanen jobber som prostituert. Kristerssons forhold til husholdersken kan imidlertid, som jeg nettopp har vært inne på, knyttes til prostitusjon. Slik jeg har vist aktualiseres prostitusjonen likevel hovedsakelig ved at den sammenlignes med ekteskap.

5.4 Avslutning

Samfunnskritikken i *Pengar* kommer tydelig til uttrykk gjennom hvordan Selma og Axel fremfører kjønn på en måte som ikke samsvarer med normer for kvinnelighet og mannlighet i samtiden. Samfunnskritikken ligger altså i det kjønnsoverskridende, og en stor del av romanens kritikk er at Selmas selvstendighet kodes som mannlig, samtidig som Axels feminitet brukes for å diskutere kvinners vilkår i samfunnet. Det borgerlige ekteskapet blir kritisert ved at det sidestilles med prostitusjon. Fremstilling av kvinnelighet og mannlighet er

en svært sentral del av samfunnskritikken også i Skrams roman, og det samme gjelder sammenligningen mellom ekteskap og prostitusjon. Jeg skal nå gå over til å analysere *Constance Ring*.

6. Å gå til grunne av dobbeltmoral – Amalie Skrams *Constance Ring*

I Amalie Skrams *Constance Ring* (1885) blir arbeiderklassekvinnen mer tydelig portrettert enn i Benedictssons *Pengar*, og også i analysen av denne romanen skal jeg undersøke fremstillingen av kjønn. Mer spesifikt skal jeg studere hvordan den borgerlige Constance «gjør» kjønn, satt opp mot hvordan kvinneligheten til arbeiderklassekvinnene fremstilles. Constance oppfører seg nemlig på en måte som tidvis ikke samsvarer med datidens normer for korrekt kvinnelighet. Jeg skal også se på hvordan mannligheten fremstilles i de mannlige karakterene Edvard Ring, Constances første ektemann, Nils Lorck, Constances andre ektemann og Harald Mejer, Constances gode venn og kortvarige flørt. Allerede nå kan jeg avsløre at disse karakterenes maskulinitet på ingen måte blir idealisert i romanen. Til slutt skal jeg undersøke hvordan ekteskap og prostitusjon diskuteres. Gjennomgående i analysen vil jeg sammenligne med *Pengar*, og se de to romanene i lys av hverandre. Før jeg begynner ordentlig på analysen, vil jeg gi et kort handlingsreferat av romanen, samt gjøre rede for dens oppbygning og fortellerperspektiv.

6.1 Handlingsreferat, oppbygging og forteller

I *Constance Ring* møter vi den unge, vakre embedsmannsdatteren Constance som har giftet seg med den mye eldre forretningsmannen Ring. Ved romanens begynnelse har de vært gift i omtrent to år, men det å leve i et ekteskap er ikke som Constance hadde forestilt seg. Hun som tidligere var en vital og lykkelig ung jente, har blitt en passiv og indignert kone i ekteskapet. Constance er generelt veldig misfornøyd med sin nye tilværelse, og ekstremt avvisende overfor Ring og alle hans tilnærmelser. Hun har nemlig vært fullstendig uvitende om seksualitet og den erotiske delen av ekteskapet. Ring er på sin side svært fortvilet over at Constance er så utilnærmelig og ulykkelig, og begynner å trøste seg med tjenestepiken Alette. Når Constance oppdager dette, og hun senere får vite at Alette er gravid, krever hun skilsmisse på stedet. Dette får hun motstand på av alle rundt, fra tanten Wleügel, foreldrene, venninnen Marie (som også er Constances kusine) og presten. Disse har liten forståelse for Constances ønske, og mener at hun kan ta en del av skylden for at Ring har vært utro. De presser henne derfor til å bli i ekteskapet, og Constance adlyder dem. Når Ring senere omkommer i et skipsforlis, står Constance på bar bakke uten noen som helst form for økonomisk trygghet.

Constance lar seg etter hvert overtale til å inngå et nytt ekteskap med legen Lorck, som i lang tid har hatt et godt øye til henne. Ekteskapet er i starten kjærlighetsfullt og Constance er lykkelig. En stund inn i ekteskapet finner Constance imidlertid ut om Lorcks tidligere elskerinne, Kristine, som han har en sønn med, som har dødd. Over natten blir Constance like kald og avvisende mot Lorck som hun var mot Ring, og forholdet deres blir aldri det samme igjen. Lorck blir veldig lei seg og fortvilet, og velger å være utro med Kristine, noe Constance oppdager.

Lorcks utroskap gjør at Constance vil ta hevn, og hun bestemmer seg for å være utro med musikeren Mejer, som hun i mange år har vært fascinert av. Hun legger en plan, og avtaler å møte han i en hytte. Når de møtes omfavner de hverandre i lykkerus, men gleden blir kortvarig. For når et bilde detter ut av Meiers lommebok, finner Constance ut av at han har hatt et forhold til hennes egen sypike, Emma. Constance blir så fortvilet over menn og over seg selv, at hun bestemmer seg for å ta sitt eget liv: «Nu saa' hun ikke længer skeptisk paa Tilværelsen, nu var hun færdig med den» (AS, 1885, s. 648).⁸ Hun reiser hjem og tømmer en flaske gift. Når Lorck kommer hjem, finner han i forskrekkelse Constance død: «Der laa hun paa sin Seng med aaben Mund og brystne Øjne. Læberne var bedækket af et blaaligt Skum, som ogsaa var sivet ned over Hagen» (AS, 1885, s. 652-653). Romanen slutter med at Lorck løfter Constances kropp opp mot sitt bryst og jamrer i fortvilelse.

Romanen begynner når Constance er 21 år, to år inn i ekteskapet med Ring, og slutter når hun er rundt 30 år, og tar sitt eget liv. Fortelleren i romanen er en allvitende anonym tredjepersonforteller, som veksler mellom en ekstern og intern synsvinkel. Siden fortelleren er allvitende, får leseren tilgang til hemmelig informasjon. For eksempel får man vite at Ring har hatt flere seksuelle sidesprang på sine forretningsreiser, lenge før han er utro med Alette. Selv om Constance er hovedpersonen i romanen, veksler fortellerens synsvinkel mellom flere av karakterene i romanen, blant annet de mannlige karakterene Ring, Lorck og Mejer. Dette gjør at man ser de ulike situasjonene i romanen også fra mennenes synsvinkler, for eksempel når Constances to ekteskap blir uutholdelige, og utroskapsaffæren med Mejer blir en katastrofe. Tjenestepikene Alette og Johanne fokaliseres også, noe som gjør at leseren blir satt inn i deres vanskelige liv. Ved at Constance, mennene og tjenestepikene fokaliseres, kommer Skram sin

⁸ Gjennom hele oppgave bruker jeg initialene til Amalie Skram, AS og originalutgaven av romanen i når jeg siterer fra *Constance Ring*. Jeg refererer til en versjon jeg har lastet ned fra nettet som har veldig små sider, noe som gjør at denne utgaven har mange sider.

samfunnskritikk både til uttrykk gjennom perspektivet til Constance, gjennom perspektivet til mennene og gjennom perspektivet til tjenestepikene.

Selv om romanen har en kronologisk oppbygging, er det bruk av både sammendrag, scene og pause.⁹ Flere scener i romanen blir skildret veldig detaljert, mens andre viktige hendelser, bare fortelles om helt kort. Eksempler på sammendrag i romanen Constances flere ukers lange opphold på Modum, som bare beskrives på en side. Andre ting blir beskrevet ned til den minste detalj, og et eksempel på en pause i romanen er når stormen utenfor vinduet til Constance samme natt som Ring dør, blir beskrevet inngående.¹⁰ Bortsett fra Constances korte opphold på Modum, foregår altså nesten hele handlingen i romanen i Kristiania. Man kan derfor si at det er en urban roman som også på den måten markerer modernitet.

6.2 Fremstilling av kvinnelighet i romanen

6.2.1 Vakre og standhaftige Constance

Constance er i likhet med Selma, en kvinne som ikke alltid følger samfunnets normer og forventninger. Når det gjelder utseendet er de to imidlertid veldig forskjellige. Mens Selma ligner på en halv voksen gutt, og blir beskrevet som maskulin og ganske stygg, beskrives Constance som slående vakker. Til forskjell fra Selma har hun også det man i samtiden så på som typisk «feminine» interesser, som brodering, hekling og romanlesning. Butler mener at kjønn er performativt, og ved første øyekast kan det virke som at Constance «gjør» kjønn i samsvar med normer for korrekt kvinnelighet. Helt i starten av romanen når vi får fortellerens utførlige beskrivelse av henne, kommer det imidlertid fram at hennes vakre utseende har tatt skade av å være i det ulykkelige ekteskapet med Ring:

Hendes Øjne, der havde været saa blanke og skinnet så livsmodige, blev matte og rødkantede, fordi hun om Morgen, naar hendes Mand drak sin kaffe i Spisestuen – han var altid tidlig paa Færde –, laa næsegrus paa sin Hovedpude og græd [...]. Hun lignede en syg Plante, der trods alle Anstrængelser ikke vil trives. (AS, 1885, s. 5-6)

Constances vakre øyne har altså blitt rødkantete fordi hun gråter så mye av sin ulykkelige livssituasjon, og på samme måte som Axel Möller i *Pengar*, beskrives hun som en syk plante. En likhet mellom dem, er at de er livstrøtte og misfornøyd med tilværelsen, noe som vises i

⁹ Ifølge Gullestad (2018, s. 66) er sammendrag at «fortelleren komprimerer det som skjer», scene at fortelleren «beretter om det som skjer uten å utbrodere eller utelate hendelser, og pause at «fortelleren beretter, uten at det skjer noe».

¹⁰ Dette eksemplet på pause i romanen, løftes også fram av Halvorsen (2019, s. 73).

utseendet deres. At begge skildres som syke planter viser hvordan kropp i de to romanene også fremstilles metaforisk. Dette kan knyttes til naturalismen, hvor mennesket forklares gjennom sin biologi, og gjerne relateres til dyr og natur. Det vitenskapelige menneskesynet man hadde i naturalismen er altså interessant for fremstillingen av kjønn. Ved å bruke den syke planten som et språklig bilde, viser både Skram og Benedictsson de fysiske konsekvensene av psykiske vansker. Amalie Skram blir gjerne kalt for en naturalistisk forfatter, og Per Thomas Andersen (2012, s. 273) hevder at hun allerede tidlig i sin karriere ga uttrykk for et mer naturvitenskapelig syn på menneske og samfunn enn det realistene sto for. På tradisjonelt naturalistisk vis var hun opptatt av hvordan arv og miljø virket bestemmende på menneskenes skjebne, selv om hun også hadde andre årsaksforklaringer (Engelstad, 1984, s. 27). Selv om *Constance Ring* ikke er like entydig naturalistisk som for eksempel *Hellmyrsfolket*, hevder Andersen (2012, s. 273) at de ulike kvinneskikkelsene og ekteskapsromanene sett i sammenheng ville kunne betraktes som et naturalistisk, litterært metode-eksperiment. Slik jeg har vist, får altså den naturalistiske estetikken betydning for presentasjonen av hovedpersonen Constance. Jeg skal senere komme tilbake til den naturalistiske estetikkenes betydning for fremstillingen av ekteskapet.

Til tross for at hennes skjønnhet tydelig har tatt skade av det ulykkelige ekteskapet, er det gjennomgående i romanen mye fokus på Constances vakre utseende. Omtrent alle mennene hun møter på sin vei, blant annet Ring, Lorck, Mejer og Fallesen, blir blendet av hennes skjønnhet, og begjærer henne sterkt. Engelstad (1981, s. 73) peker på at Skram i alle sine ekteskapsromaner har fremstilt kvinnene som usedvanlig vakre, for å vise farene og ulempene ved dette. En av ulempene hun peker på, er at kvinneskjønnhet blir forbundet med erotisk tiltrekning, noe som er tilfellet for Constance. Det er en stor kontrast mellom Constances seksuelle utstråling, og at hun i hele sitt første ekteskap føler vemmelse for det seksuelle (Engelstad, 1984, s. 72). Selv om skjønnhet gjerne ble forbundet med erotisk tiltrekning, var kvinner på denne tiden ofte helt uvitende om seksualitet og dens betydning helt fram til ekteskapet, noe som også gjelder for Constance. Denne ambivalensen blir dermed interessant for meg å undersøke nærmere.

Selv om Constance er blendene vakker, er det mye ved hennes oppførsel og væremåte som skiller seg fra det som var typisk for mange kvinner på den tiden. I lys av Butlers teori om at kjønn er performativt, gjør hun altså ikke kvinnelighet helt korrekt ifølge samtidens normer. Navnet hennes, Constance, betyr «standhaftig», noe som gjenspeiler seg i personligheten

hennes. Constances oppførsel mot Ring blir kommentert av både moren, tanten og venninnen Marie, som sier at hun må bli en bedre, snillere og mer medgjørlig kone. Det er altså moren, tanten og venninnen sammen med mannen, som blir instansene som opprettholder normene for kvinnelighet i romanen. Constance gidder imidlertid ikke å gjøre kvinnelighet slik de rundt henne, og normene, vil ha det til.

I ekteskapet med Ring fremstilles Constance som ganske barnslig, noe som tydeliggjøres en gang Ring påpeker at hun er i godt humør:

«Saa *det* blev hun dog i en Smule Humør for, -se, se, saa det blev hun dog i en Smule Humør for.» Han kneb hendes Kind med sin Pege- og Langfinger.
«Au» - sa hun og trak Hovedet til sig som et Barn, der blir ærtet. «Det gjør ondt.» (AS, 1885, s. 20)

Constances reaksjon viser altså at hun er tverr og sur på samme måte som et barn. Hennes barnslighet blir svært tydelig når moren, Fru Blom, er på besøk hos ekteparet. Under en middag når Constance har vært sta og kommet med innsigelser på Rings historier som ifølge henne ikke er helt sanne, kommenterer Fru Blom oppførselen hennes:

«Du maa ikke være saa hovmestererende mod din Mand, Constance» - sa Fru Blom. [...].
«Aa pyt» - sa Constance og slog med Nakken.
«Nej alvorligt, - det er ikke tækkeligt.»
«Skal han da ha Lov til at sidde og lyve saa?» [...].
«Snak – du maa virkelig ikke være saadan, det gaar ikke an at behandle sin Mand saa hensynsløst.» (AS, 1885, s. 30-31)

Fru Blom mener altså at slik oppførsel ikke er akseptabel for en kone, og Constance fremstår ganske barnslig når hun avfeier morens tilsnakk, og sier at Ring lyver. Hennes barnslighet kommer også til uttrykk senere når de skal legge seg, og Constance spør moren om ikke de to kunne sove sammen mens hun er på besøk. Fru Blom blir sjokkert over forespørselen:

«Hos mig, – er du Gal Barn?» [...]. «Kom her, Constance» - sa Moren strengt, Og da hun atter sad på Sengekanten, talte hun formanende og alvorligt til hende. Hun maatte ikke være lunefuld eller ukjærlig mod sin Mand. Det var hendes Pligt at elske ham og hendes Kald at gjøre ham lykkelig. (AS, 1885, s. 40- 41)

Når moren sier at Constance ikke må være «lunefuld eller ukjærlig» mot sin mann, peker hun på at slik oppførsel ikke samsvarer med normer for kvinnelighet. Den riktige måten å gjøre

kvinnelighet på derimot, er ifølge moren at Constance må gjøre alt hun kan for at Ring skal bli lykkelig.

Til tross for at Constance er 21 år og voksen «på papiret», og tross alt er en del eldre enn Selma som er 16 år i starten av *Pengar*, fremstilles begge altså som ganske barnslige. Selv om det barnslige er viktig i begge karakterene, kommer det litt ulikt til uttrykk. Selmas barnslighet tydeliggjøres gjennom hennes barnslige naivitet og livsglede, mens Constances barnslighet kommer til uttrykk ved at hun er sta, sur og tverr. Selma er mest barnslig før og i starten av ekteskapet med Kristersson, mens Constance fortsatt er barnslig langt inn i ekteskapet med Ring. Barnsligheten gjenspeiler at de to kvinnene egentlige er alt for unge og uerfarne til å leve i et ekteskap, med alt det innebærer. At begge fremstilles barnslige, handler om romanenes kritikk av kvinners mangel på utdanning, og en oppdragelse helt uvitende om seksualitet. Kritikk av kvinners manglende utdanningsmuligheter og mangelfulle oppdragelse er altså en tematikk som begge romanene har felles, og slike spørsmål ble satt på agendaen under sedelighetsdebatten.

Constance bryter også med normene for kvinnelighet ved at hun som regel ikke føyer seg etter Rings lyster og begjær. Når hun etter mye mas litt motvillig setter seg ned på hans fang mens moren er på besøk, kommer det fram hvor mye hun egentlig avskyr han:

Hun gav uvilkaarlig efter, og Ring fikk hende ned paa sit Knæ. Han begyndte at kjærtegne hende og kaldte hende ved Kjælenavne. Hun syntes, hun skulde synke i Jorden af Undseelse. At Moren skulde se paa dette, og at hun kunde sidde der og sanktionere det. Den stærke Lugt af Tobak og Kognak var hende dertil saa modbydelig, og hans Læber og Skjæg ækelt fugtigt mod hendes brændende tørre Ansigt.

«Slip mig- du kvæler mig!» raabte hun pludselig og sled sig løs. Hun for med Lommetørklædet over Ansigtet og gik ud af Stuen. (AS, 1885, s. 33)

Constance føler vemmelse over å sitte på Rings fang, og synes lukten av han er motbydelig. Hun synes også det er så ekkelt å kjenne fjeset hans presse mot ansiktet sitt, og tar av den grunn et lommetørkle foran ansiktet når hun går fra han. I likhet med Constance synes Selma også Kristersson er motbydelig, særlig før og i starten av ekteskapet. Når hun ligger ved siden av han i sengen morgenen etter bryllupsnatten, skjelver hun og hakker tenner av vemmelse. Både Constance og Selma har altså veldig sanselige reaksjoner på ubehaget de føler rundt partneren. De sanselige reaksjonene tvinger leseren inn i ubehaget og fungerer som et argument for at man ikke burde bli «tvunget» til å like noen når hele biologien vender seg

imot det, slik som er tilfellet er for Constance og Selma. Dette har igjen sammenheng med de to forfatternes naturalistiske verdensbilde; selve kroppen, som altså knyttes til biologi, reagerer. Slik jeg tolker det, er den sanselige fremstillingen et virkemiddel i Skrams og Benedictssons kritikk mot seksualitetsnormene.

En ytterligere norm for kvinnelighet som Constance bryter med, er at hun ikke klarer å tilgi Rings utroskap i sitt første ekteskap, eller Lorcks fortid med Kristine i sitt andre ekteskap. Etter Rings utroskap mener alle kvinnene rundt henne, tanten, moren og Marie, at det er en selvfølge at hun skal tilgi, og flere av dem har opplevd noe lignende selv. Jeg sier meg enig med Engelstad (1984, s. 72-73) som hevder at disse tre kvinnene representerer den underkastede, lydige kvinnen som vil påvirke Constance til å handle i tråd med de verdiene og normene de ønsker å ta vare på. Til tross for at de klarer å påvirke Constance til å bli i ekteskapet med Ring, klarer de ikke å få henne til å tilgi han. De lykkes altså ikke med å få Constance til å gjøre kvinnelighet slik som er riktig i deres øyne, og slik som normene tilsier. Jeg forstår dette som at Skram er kritisk til disse strenge normene for kvinnelighet, og skal komme tilbake til utroskapsaffærene senere i analysen.

Det kommer tydelig fram i romanen at Constance ikke ønsker barn. Hun blir aldri gravid i ekteskapet med Ring, noe omgivelsene rundt henne bebreider henne for. Selv om hun etter hvert blir gravid i ekteskapet med Lorck, mister hun barnet. Hamm (2006, s. 88) hevder at Constance har vanskeligheter med å akseptere den kroppslige grensen mellom seg selv og andre, og at hun derfor vil oppfatte det som et angrep innenifra å føde barn. Spontanaborten skjer etter at Constance finner ut av Lorcks fortid med Kristine, og opplever mye sinne og frustrasjon rundt denne situasjonen. I forlengelsen av dette hevder Hamm (2006, s. 88) at spontanaborten er en reaksjon på at hun får vite at Kristine og Lorcks barn er dødt. Vemmelsen hun føler rundt det å skulle få barn, og hvordan hun blir lettet når hun spontanaborterer, er dermed enda en norm for kvinnelighet i samtiden hun bryter med.

At Constance ikke alltid handler i tråd med normer for korrekt kvinnelighet, tydeliggjøres i enda større grad etter hun har oppdaget at Lorck er utro med Kristine på legekantoret. Hun bestemmer seg for å ta hevn ved selv å være utro med Mejer. Utroskap og seksuelle relasjoner utenfor ekteskap var helt uakseptabelt for kvinner på denne tiden, og når Constance selv er utro, ligner hun derfor mer på en mann. Selv om Constance lenge har sterke motforestillinger mot å være utro, hevder Engelstad (1984, s. 65) at når hun først bestemmer seg, er det på

bakgrunn av mennenes moral. Ingen av mennene hun kjenner ville nølt med å gjøre det samme. Videre peker Engelstad (1984, s. 65) på at rett før møtet med Mejer, oppfører Constance seg nettopp som en mann:

Nu gik Constance rastløs omkring nede i Havestuen, hun stod et Øjeblik ved Vinduet og dampede paa en Cigar, saa skiftede hun Plads og drak Vin af et Ølglas, satte sig i en Mejestol og rejste sig igjen. (AS, 1885, s. 638)

Hun drikker altså vin i store mengder og røyker store sigarer, noe som vekket avsky hos henne når Ring gjorde det. Igjen «fremfører» Constance kjønn på en måte som ikke samsvarer med samfunnets forventninger og normer for kvinnelighet, og i lys av Butlers teori kan man derfor si at hun for en stund har endret kjønnshandlingene. Hun går altså fra å gjøre kjønn «feil» som et sta barn i sitt ekteskap med Ring, til å gjøre kjønn «feil» som en mann når hun er utro med Mejer.

Gjennomgående i romanen fremstilles Constance som livstrøtt, likegyldig til livet og viser til tider tegn på depresjon. Det som får henne til å bli glad og få et snev av lykkefølelse i motsetning til det livstruende patriarkatet, er tanken på familien og naturen i Molde:

Hendes Tanker tog altid Vejen til Barndomshjemmet, og de fôr afsted, som var de slupne ut fra et Fængsel. Hun gjennemlevede de dejlige Sommerdage, naar de i Ferien laa på Landet [...]. Hun mindedes Roturene med byfogdens Smaapiger og Fisketurene med Brødrene [...]. (AS, 1885, s. 8)

Kontrasten mellom den lykkelige barndommen og den triste tilværelsen i ekteskapet er altoppslukende. Hun blir kjempeglad når moren kommer på besøk til Kristiania fra Molde, og tilsvarende trist når hun reiser igjen. Når hun har lyst til å skille seg fra Ring, er planen hennes å flytte opp til foreldrene i Molde for å ta tilbake det gode livet hun en gang hadde. Dette kommer imidlertid ikke på tale, verken av foreldrene eller vennene i Kristiania. Tanken på døden er gjentakende. Allerede når moren er på besøk har hun en deilig drøm om at hun er død. Når hun etter Rings død diskuterer hva hun skal gjøre med Marie, sier hun at hun bare kan ta livet av seg, noe Marie tolker som en grusom spøk. Jeg har tidligere nevnt romanens intertekstuelle referanse til *Madame Bovary*, noe jeg straks skal utdype mer, og som også kan tolkes som et hint om selvmord. Samlet sett gjør dette at leseren ikke blir særlig overrasket når Constance tar selvmord på slutten av romanen. Jeg tolker det dermed slik at Skram med *Constance Ring* ville vise hvordan det patriarkalske samfunnet på slutten av 1800-tallet, kunne være livstruende for kvinner.

6.2.2 Arbeiderklassekvinnenes kvinnelighet

I tillegg til de borgerlige kvinnene Constance, Marie, tante Wleügel og Fru Blom, portretteres også flere arbeiderklassekvinner i romanen, blant annet Alette, Kristine og Emma. Disse kvinnene fremstilles på en annen måte enn Constance. Selv om vi ikke får vite så mye syptiken Emma som Mejer har hatt et forhold til, får vi vite litt mer om tjenestepiken Alette og elskerinnen Kristine. Engelstad (1981, s. 77) hevder at Skram selv har uttalt at seksualiteten til ulike samfunnsgrupper er ulik, og derfor alltid skildrer arbeiderklassens kvinner som sanselige til forskjell fra borgerskapets kvinner.¹¹ Ifølge litteraturforskeren er det i *Constance Ring* en motsetning mellom erotiske og seksuelt aktive kvinner fra arbeiderklassen, og de «uerotiske», «rene» kvinner fra embetsstanden og borgerskapet (Engelstad, 1984, s. 73). Likevel mener jeg at dette ikke utgjør hele bildet av seksualiteten i *Constance Ring*, noe jeg skal komme tilbake til. Oppdragelsen av jenter var uansett forskjellig, avhengig av hvilken sosial klasse man tilhørte. Elias Bredsdorff hevder at den offisielle, strenge kjønnsmoralen henvendte seg til borgerskapet og embedsmannstanden, mens når det gjaldt de lavere klassene, forventet man ikke annet enn «umoral og fordærvelse» (Bredsdorff, 1974, s. 17)

Til tross Skrams fremstilling av seksuelt aktive arbeiderklassekvinner, viser imidlertid scenen med første erotiske møtet mellom Ring og Alette, at Alette ikke akkurat hadde noe særlig valg. Denne ubehagelige beskrivelsen fortjener å bli gjengitt i sin helhet:

«Alette, pst! Alette, pst» raabte han halvhøjt og bøjede sig over Sengen, hvor pigen laa i dyb Søvn med Tæppet trukket op under Hagen.
«Hva! Hvar for noe! Ordene kom i smaa barske Stød, og aldeles forstyrret rejste Alette sig op i Sengen og glode paa Ring med søvndrukken Forskrækkelse. [...].
Ring blev dybt greben af de hvide Skuldre og det frodige Bryst, hvis hvælvede Rundinger halvvejs kom til Syne. [...]. Saa stak han sin famlende Haand ind på hendes Bryst og trykkede de klamme Læber mod hendes Skulder. Alette vred sig fra ham og utstødte nogle smaa Skrig. Ring blev næsten ædru af Forskrækkelse. [...].
«En lækker Krop, - rigtig lækker,» hviskede han. Han kunde ikke la være, - han maatte stikke Haanden ind paa hendes Hals igjen.
«Uf, nej da, kan De ikke gaa med Dem,» klynkede Alette og vilde puffe ham fra sig, men den bløde Berøring af hans glathudede Haand øvede en halvt lammende Virkning paa hende. Hun skjulte Ansigtet i Pudene og lod ham klappe sig. (AS, 1885, s. 195-196)

¹¹ Engelstad (1981, s. 77) løfter fram at Skram har sagt at seksualiteten til borgerskapet og arbeiderklassen er ulik, i et udatert brev til Arne Garborg fra 1885. I brevet kommer det fram at Skram ser på seksuelle drifter som noe nedarvet; manglende sanselighet blir redusert til en biologisk mangel. (Engelstad, 1981, s. 79).

Alette blir først sjokkert av at Ring kommer inn til henne. Hun begynner å skrike og har egentlig lyst å dytte han bort, men blir helt lammet og gjemmer ansiktet. Hun synes også det er ekkelt at hånden hans rører ved halsen hennes. Selv om dette er et tydelig overgrep, skal det likevel ikke gå ta lang tid før hun tenker annerledes om situasjonen. Når Ring har forlatt rommet, får hun varme tanker om han:

Hun var bleven saa aarvaagen og kjendte bestandig den bløde Haands Kjærtegn på sit Legeme. Værelset var fyldt af denne fine «Herrelugt», som hun likte saa godt. Hun laa og vendte og drejede sig, strøg sig over Brystet og de kraftige Arme, mens hun gjentok: en lækker Krop. (AS, 1885, s. 197)

Alette blir altså tiltrukket av Ring, og synes lukten som henger igjen etter han er god. Den tidligere truende berøringen, tenker hun nå på som et kjærtegn. Hun blir også smigret av hans kroppskompliment, og kort tid etter oppdager Constance dem i omfavnelser på kjøkkenet. Når Constance senere finner ut at Alette er gravid, og etter hvert avskjediger henne, kommer det imidlertid fram at forholdet mellom dem sannsynligvis ikke har vært helt frivillig likevel:

«Jeg har grædt saa meget-,» vedblev hun, stadig afbrudt af den voldsomme Graad, «aa, om Nætterne, jeg tænkte tidt paa at forkorte mig- ja, det gjore jeg – det gjore jeg – det var for Deres skyld, Frue – for en slik som jeg er liksom skapt til at komme i Uløkke – Og jeg sa det til ham, da han fristede mig,– ja det véd den evige Gud, jeg gjore, – tænk paa Deres Kone – sa jeg.» Her glap Stemmen ganske og blev til en krampaktig Hikke. «–Men han vilde ha sin Vilje, - Naade siger jeg, – Naade! Aa, Gud hjælpe mig, Gud trøste og hjælpe mig-» (AS, 1885, s. 237-238)

Selv om Alette først fant Ring tiltrekkende og ble forført av han, viser uttalelsen hennes om at «han vilde ha sin Vilje», at hun hadde sex mot sin vilje, altså ble utsatt for voldtekt. Når hun sier at en sånn som henne er skapt til at komme i «Uløkke», viser det hvordan hun oppfatter seg selv som et produkt av sin arv; skjebnen hennes er forutbestemt. Her ser vi en likhet med Axel fra *Pengar* som også tenker at det ligger i hans natur å være skapt til å lide. Gjennom Skrams fremstilling av denne arbeiderklassekvinnen, kommer det naturalistiske, deterministiske verdensbildet, tydelig til uttrykk i romanen. Samtidig problematiseres determinismen gjennom at «uløkkene» er et resultat av overklassemannens seksuelle overgrep, og at Alette forsøker å beskytte kroppen sin.

Kristine er Lorcks tidligere elskerinne, og mellom henne og Lorck har det vært en annen type relasjon enn den mellom Ring og Alette. Hun og Lorck har hatt et av- og på-forhold i flere år, samtidig som Lorck også har hatt forhold til andre kvinner, flere av dem gifte. Han har stadig lovet at han skal komme tilbake til henne, og hun har gang på gang blitt skuffet over at det

ikke har skjedd. Vi får ikke vite yrket til Kristine, men Lorck hevder at han aldri kunne giftet seg med henne, siden hun i «[I]ngen Henseende var hans jævnbyrdige!» (AS, 1855, s. 620). Dermed kan vi anta at hun til forskjell fra Lorck som er lege, tilhører arbeiderklassen. En dag Kristine kommer til Lorcks legekontor fordi hun er syk og trenger medisin, er det tydelig at hun har et vanskelig liv:

«Men saa havde jeg slig græsselig Lyst til at se Dem en eneste Gang til—» Graaden var atter ved at bryde frem, «—ja, og til at høre Dem tale, og saa var jeg desuden saa syg, at jeg maatte ha Doktor.» (AS, 1885, s. 628-629)

På tross av hvordan Lorck har oppført seg mot henne, er det altså tydelig at Kristine fortsatt er forelsket i han. Siden Lorck skal undersøke henne, må hun kle av seg:

«Skal jeg knappe opp?» spurte hun.
«Javist ja, Kjolelivet maa af og Korsettet med, hvis jeg skal faa noget at vide.» [...].
Han gik hurtig over Gulvet og laasede Døren til Modtagelsesværelset, kom saa tilbage og slog Armen tæt omkring hende. «Jeg vil holde af dig som i gamle Dage» –
hviskede han... (AS, 1885, s. 631-632)

Kristines legebeseøk ender med at hun og Lorck ligger sammen. Kristine klarer altså ikke å motstå Lorck denne gangen heller, og hun er så ulykkelig forelsket at hun ikke kommer seg videre i livet.

Sypiken Emma får vi ikke vite så mye om, men hun beskrives som en 20 år gammel, vakker blondine med krøllete hår. Når Skram har med en sypike i romanen, skriver hun seg inn i en litterær tradisjon. I artikkelen «Fattigdom som svensk estetikk – från Almqvist till IKEA» viser Bohlin (2021, s. 56) til antologien *Famine and Fashion. Needlewomen in the Nineteenth Century* som tar opp sypiken som litterært motiv, hovedsakelig i britisk 1800-talls litteratur. Bohlin (2021, s. 56) kommer imidlertid også med et svensk eksempel, Fredrika Bremers roman *Syskonlif*. I motsetning til kvinner som arbeidet på fabrikk, ble sypiken assosiert med hjem, moderskap og ren moral, noe lesende middel- og overklassekvinner sympatiserte med. Til forskjell fra industriarbeid, som man antok førte til at kvinner mistet sin kvinnelighet, var sying et kvinnelighetstegn (Bohlin 2021, s. 56). Selv om sypiken ble assosiert med «ren moral», kommer det fram at sypiken Emma og Mejer har hatt et forhold av seksuell karakter. Ifølge den amerikanske kunstviteren Beth Harris innebar imidlertid den «standardiserte sypike-fortellingen» i 1800-talls litteraturen at sypikene gjerne måtte velge mellom å sulte eller å prostituere seg, ettersom deres økonomiske vilkår var så usle (Bohlin, 2021, s. 57). Jeg kommer tilbake til dette i delen om prostitusjon.

Det er tydelig at Alette, Kristine og Emma ikke «gjør» kjønn i tråd med normer for korrekt kvinnelighet i Constances omgivelser. Det er imidlertid et viktig poeng i romanen at ulike normer gjelder for ulike samfunnsklasser. På bakgrunn av det Bredsdorff (1974, s. 17) hevder om at man ikke krevde den samme strenge, kjønnsmoralen av arbeiderklassen, kan man dermed si at disse kvinnene «gjør» kjønn i samsvar med samfunnets normer og forventninger til arbeiderklassekvinner. Dette kan knyttes til det Alette sier om at hun er skapt til å havne i «uløkk», det er en forventning hun har til seg selv.

Samtidig som disse arbeiderklassekvinnene blir fremstilt som mer erotiske og seksuelt aktive enn de «dydige», borgerlige kvinnene i Skrams roman, lider de stort på grunn av hvordan mennene har oppført seg mot dem. Alette blir voldtatt, mister barnet hun var gravid med, og må emigrere til Amerika med en som har forlovet seg med henne mot alle odds. Kristine er stadig ulykkelig forelsket i Lorck, men har aldri vært noe mer for han enn «en blot og bar sanselig Forbindelse» (AS, 1885, s. 593). Selv om vi ikke vet mye om forholdet mellom Mejer og sypiken Emma, dropper Mejer henne gladelig til fordel for Constance. Skram formulerer altså en tydelig kritikk mot mennene og det patriarkalske samfunnet gjennom fremstillingen av disse arbeiderklassekvinnene, og hvordan de blir behandlet av mennene.

Et kjernepunkt her gjelder ekteskapet. Til forskjell fra arbeiderklassekvinnene Alette og Kristine, gifter Constance seg med disse mennene, utenom Mejer. Mens arbeiderklassekvinnenes utenomekteskapelige, seksuelle relasjoner er forventet og en del av normene for deres samfunnsklasse, regnes Constances utroskapsaffære med Mejer som et brudd med kvinnelighetsnormene for hennes samfunnsklasse. På tross av det Skram selv har hevdet om at borgerlige kvinner og arbeiderklassekvinner har ulik seksualitet, og at Bredsdorff hevder ulike normer gjelder for ulike samfunnsklasser, viser romanen også den «dydige» Constances seksuelle drifter, noe jeg skal komme mer tilbake til senere.

6.3 Den historiske endringen av heteronormativiteten

I *Constance Ring* blir også den historiske endringen av heteronormativiteten tydelig, blant annet ved at Constance i likhet med Selma blir presset inn i ekteskap med en mye eldre mann i ung alder. På denne tiden var slike former for «tvangsekteskap» og så stor aldersforskjell en del av den heteroseksuelle malen, noe det ikke er i dag. Aldersforskjellen mellom Constance og Ring er 16 år, noe som er en mer «normal» aldersforskjell enn den mellom Selma og Kristersson på 28 år, men i dag regnes dette som en ganske stor aldersforskjell. På denne tiden

var det forventet at kvinner i visse sosiale sjikt giftet seg i ung alder, mens mennene de giftet seg med, gjerne skulle ha jobbet noen år, og spart seg opp en formue før giftermålet. Som Selma er frustrert over i *Pengar*, kunne kvinner også gifte seg før de var myndige, når de ikke hadde noen andre rettigheter, mens menn ikke kunne gifte seg før de ble myndige (VB, 1885, s. 305).

Det er tydelig at ekteskapet mellom Constance og Ring ikke ble inngått på grunn av forelskelse og kjærlighet, særlig ikke fra Constances side. Ring er godt stilt økonomisk, og det var derfor fornuftig av Constance å gifte seg med han: «[R]ing var nemlig et godt Parti; han ejede en Del Formue, sad i gode Forretninger og var kommen i en sat Alder, et stort Fortrin i Tantens Øjne» (AS, 1885, s. 5). Når Fru Blom er på besøk og tar en alvorsprat med Constance på sengekanten, forteller hun til Constance at: «Hun skulde betænke, hvor godt hun havde faaet det, hun, en fattig Embedsmands Datter [...]» (AS, 1885, s. 41). Ekteskapet mellom Constance og Ring har altså vært svært viktig for familien til Constances sosiale status. Engelstad (1984, s. 58) hevder at Skram her har fremstilt et forhold som gir et godt innblikk i den sosiale utviklingen på slutten av 1800-tallet. Embetsstanden var i en økonomisk krise, og det å få døtrene sine godt gift, var viktig. Familien mener Constance har fått en fantastisk mulighet hun ikke kan sløse bort ved å være en utakknemlig og dårlig kone. I likhet med Selma har Constance altså giftet seg med press fra familien, og av økonomiske grunner for å bli forsørget. Med romanene retter både Skram og Benedictsson en sterk kritikk mot forståelsen av ekteskapet som en forsørger-institusjon og økonomisk transaksjon. I forlengelsen av dette, skal jeg senere komme tilbake til hvordan ekteskapet blir sidestilt med prostitusjon.

Heteronormativiteten opprettholdes videre gjennom de mange heteronormative relasjonene i romanen; Constances mor og far, Tanten Wleügel og hennes mann, og venninnen Marie og hennes mann Rikard. Alle disse setter også foten ned når de får vite at Constance har lyst til å skille seg fra Ring. Når Constance fremmer dette ønske til tanten, er tanten klar i sin tale:

«-Verden er indrettet paa, at Kvinderne skal være gift; ulykkelige blir de, det vil sige til en Tid, men et ugift Fruentimmer – ja, hendes Lod er dog endnu langt sørgeligere. – Af to Onder faar en vælge det mindste» [...].
– «Tro mig, Constance, var du bleven Pebermø saa vilde din ugifte Tilstand ha forekommet dig at være den vigtigste Hindring for at naa Lykken i Livet.» (AS, 1885, s. 262-263)

Ifølge tanten er den verste skjebnen en kvinne kan tenke seg å være ugift, uansett hvor ille et ekteskap er. Dette begrunner hun med at ugifte kvinner aldri vil kunne oppleve ekte lykke, et syn mange hadde på denne tiden. Foreldrene i Molde sender også brev til Constance når de får vite at hun ønsker å skilles. Moren trygler Constance om å skåne dem fra sorgen en skilsmisse vil medføre: «Hun sa ligefrem, at det vilde lægge dem i Graven, eller i alt Fald være dem en daglig tærende Græmmelse» (AS, 1885, s. 284). Moren truer altså med at de kommer til å dø dersom Constance skiller seg. Tantens og morens reaksjon tydeliggjør hvor sterkt det heteronormative ekteskapsidealet var for kvinner på slutten av 1800-tallet. I motsetning til *Pengar* viser *Constance Ring* hvor vanskelig det var for kvinner å få oppfylt ønske om skilsmisse på denne tiden.

Når Constance blir alene etter Rings død, blir det tydelig hvordan kvinner fra borgerskapet var avhengig av å være gift med en mann for å bli forsørget. På bakgrunn av dårlige erfaringer med ekteskap, har ikke Constance lyst å gifte seg igjen. Hun har blitt enke og lever alene i huset de bodde i sammen, noe hun har tenkt å gjøre resten av livet: «Constance brød sig ikke om hverken hvad de sa til eller om hende. Alt hvad hun begjærte, var at faa være i Fred» (AS, 1885, s. 391). For en periode bryter hun derfor med de heteronormative forventningene i samfunnet. Etter en stund får Constance imidlertid vite hun ikke har én eneste krone igjen å leve av. Selv om forslaget om å ta en post som lærerinne eller å begynne å jobbe i industrien blir nevnt, var det få muligheter for kvinner i de øvre sosiale sjiktene til å forsørge seg selv. Denne typen arbeid er også så langt unna Constances virkelighet at hun avfeier det med en gang, og i realiteten må hun derfor velge mellom et liv i total fattigdom, eller å gifte seg på nytt. Constance velger til slutt det siste, og et nytt ekteskap kan derfor tolkes som hennes eneste utvei, tross alt en bedre løsning for henne enn prostitusjon. Samtidig blir ekteskapet også fremstilt som en form for prostitusjon, noe jeg straks skal komme mer inn på.

Når Constances andre ekteskap blir uutholdelig, har hun to alternativer. Enten kan hun igjen prøve å få skilsmisse, noe som «dreper» foreldre og gjør en selv ulykkelig, ettersom samfunnet ikke er innrettet for ugifte kvinner. Eller så kan hun ta livet sitt. Hun velger det siste, siden hun fra tidligere erfaring vet at hun ikke kommer noe vei med ønske om skilsmisse. I likhet med Constance er Benedictssons Selma også innom tanken på selvmord et øyeblikk etter hun har bestemt seg for å forlate Kristersson. Hun velger imidlertid å leve videre, til tross for at hun innser at det nye livet som enslig kvinne vil by på vanskeligheter. Dette er en stor forskjell mellom de to romanene. Her vil jeg støtte meg til Engelstads (1984,

s. 14) betegnelse på *Constance Ring* (og de andre ekteskapsromanene til Skram) som «sammenbruddsromaner».¹² Denne betegnelsen kunne man ikke brukt på *Pengar* som ender på en mye mer optimistisk måte. At både Constance og Selma vurderer selvmord, og én gjennomfører det, sier uansett noe om hvor tabu og vanskelig skilsmisse var for kvinner på denne tiden. Med Constances selvmord viser Skram altså den verst tenkelige konsekvensen av det strenge heteronormative ekteskapsidealet på slutten av 1800-tallet.

For å oppsummere det jeg har undersøkt så langt blir samfunnets strenge normer for kvinnelighet og ekteskap problematisert og kritisert i både *Constance Ring* og *Pengar*. Til tross for at Constance og Selma ikke ligner i utseendet, og har veldig ulike interesser, har de flere likhetstrekk. Begge er sta og gidder ikke å gjøre det alle forventer av dem til enhver tid. I lys av det Butler hevder om at kjønn er performativt, kan man si at Constance i likhet med Selma «fremfører» kjønn på en måte som bryter med normer for korrekt kvinnelighet i samtiden. Dette gjør hun blant annet ved å være en lite medgjørlig og elskverdig kone, være sta og barnslig, ikke tilgi utroskapsaffærer, ikke ønske barn, og ved å selv være utro på samme premiss som mennene. Selma bryter med normene for kvinnelighet gjennom å se maskulin ut, oppføre seg maskulint og ha «ukvinnelige» interesser. De to bryter også med normer for kvinnelighet ved at de egentlig ikke ønsker å gifte seg; for Selma sin del før ekteskapet med Kristersson, og for Constances del etter Rings dødsfall. Selma bryter også med samfunnets strenge heteronormative idealer gjennom å bryte ut av ekteskapet med Kristersson og stå på egne ben, mens Constance heller velger å ta selvmord for å få slutt på den lidelsen livet og ekteskapet er for henne.

Amalie Skram var ikke den eneste på denne tiden som formulerte sin samfunnskritikk gjennom å la hovedpersonen begå selvmord. Det samme er tilfellet for hovedpersonen i Arne Garborgs roman *Fred* 1892. Hovedpersonen Enok Hove tar, på tross av tittelen, selvmord etter et lite fredfullt liv. Hans kritikk er imidlertid av den kristne vekkelsesbevegelsen, ikke en feministisk kritikk av det patriarkalske samfunnet. I et internasjonalt perspektiv er det relevant å trekke fram Gustave Flauberts roman *Madame Bovary* fra 1857, som jeg tidligere har nevnt. Romanen var en internasjonal skandale da den ble publisert, og Skram lar karakterene Constance og Lorck diskutere denne. Romanen kan med stor sannsynlighet ha vært en inspirasjonskilde for Amalie Skram da hun skrev *Constance Ring*, fordi de to romanene

¹² Engelstad (1984, s. 233) hevder at Pil Dahlerup i 1975 brukte betegnelsen «sammenbruddsroman» for komposisjonsprinsippet i romanene til det moderne gjennombrudds kvinnelege forfattere.

nesten har helt like sluttscener; en kvinne som tar selvmord på grunn av et ulykkelig ekteskap. Det er altså både direkte og indirekte intertekstuelle referanser til *Madame Bovary* i romanen. Man kan imidlertid ikke si at Flaubert formulerte sin samfunnskritikk på samme måte som Skram gjennom romanen. I motsetning til Constance har Emma Bovary en veldig snill mann, men kjeder seg, og vil at virkeligheten skal være mer som alle romanene hun leser. Dette leder henne inn i to utroskapsforhold og får henne til å leve over evne økonomisk, noe som gjør at hun til slutt tar livet sitt.

Madame Bovary er ikke den eneste litterære referansen i *Constance Ring*. Romanen er full av litterære referanser, noe som kan forstås som ytterligere et element av sedelighetsdiskusjonen. De virkelige verkene som blir nevnt handler blant annet om kjærlighet, ekteskap og prostitusjon, og forfatterne det vises til har gjerne vært en del av den offentlige diskusjonen omkring disse temaene. At Amalie Skram lar karakterene diskutere disse verkene og temaene, og har med litterære debatter i et litterært verk, er altså et eksempel på hvordan sedelighetsdebatten i høy grad førtes i litteraturen.

6.4. De mannlige karakterene i romanen

I romanen er det flere ulike mannlighetstyper som stilles mot hverandre. Constances ulike relasjoner med disse mennene, gjør at hun får prøvd ut de ulike mannlighetstypenes potensiale som partnere. Hun gifter seg med Ring og Lorck, men har kun en kort, seksuell utroskapsaffære med Mejer. Dette er en motsetning til Benedictssons Selma, som ikke har andre seksuelle relasjoner enn med sin mann. I det følgende skal jeg analysere Ring, Lorck og Mejer i lys av maskulinitetsforskning.

6.4.1 Den konservative drankeren Ring

Forretningsmannen Edvard Ring er en 37 år, og utgjorde et godt parti for Constance å gifte seg med. Når det gjelder utseendet blir det sagt at han «[H]avde, til Trods for sin Skaldepande og sin Ansats til Fedme, et ret behageligt Ydre» (AS, 1885, s. 5). Han beskrives altså som ganske kjekk, selv om vekten begynner å krype oppover. Ring er irritert over at Constance ikke virker lykkelig i ekteskapet:

Det irriterede Ring, at hans Kone ikke saa'ud som en lykkelig Hustru, og saa gik han til Tanten og beklagede sig. Denne lovede at tale til Constance, og det gjorde hun da ogsaa ved den første Anledning. (AS, 1885, s. 10)

At Ring *irriterer* seg over at Constance ikke ser ut som en lykkelig hustru, indikerer at han er mer opptatt av hvordan ekteskapet deres fremstår for andre, enn han er urolig for Constances tilstand.

På lignende måte som Benedictssons Kristersson, har Ring en tradisjonell oppfatning av manns- og kvinnerollen i ekteskapet. Når Fru Blom kommer på besøk fra Molde, er han er veldig opptatt av at hun skal se hele leiligheten, og alle de dyre tingene deres med en gang:

Da de var kommen op, førte Ring sin Svigermor om i Værelserne. Hun skulde straks se hele Lejligheden. Han utpegede, hvad der var Presenter, og hvad ikke, betroede hende, hvad Malerierne var værd, og hvad han havde faaet dem for, aabnede Buffetdøren og viste hende Sølvtojet og de fine Glassager, trak hende ind i Soveværelset, for at hun skulde beundre Stoffet i Sengeomhænget. (AS, 1885, s. 28)

Når han er opptatt av å presisere tingenes verdi, er det ikke tingenes bruksverdi eller estetiske verdi han er opptatt av, men tingene som forettningsstransaksjoner, altså forskjellen mellom verdien og det han har betalt for dem. Det er også viktig for Ring å vise svigermoren alt han har betalt for ekteskapet med Constance, og i forlengelsen av dette kan det tolkes som at Constance bare er en av hans mange forretningsattraksjoner han stolt kan vise fram. I lys av at Ring har en tradisjonell oppfatning av ekteskap og mann -og kvinnerollen i ekteskapet, kommer det også fram at han er høyremann, troende, og hater Bjørnsons og hans radikale tanker. Jeg sier meg derfor enig med Engelstad (1984, s. 62) som hevder at Ring står for et konservativt og konvensjonelt livssyn. På bakgrunn av dette tror han Constance blir fornøyd så lenge han tilfredsstiller henne materielt, noe som viser seg å ikke stemme.

Ring har god økonomi og er høyt ansett i lokalsamfunnet, og jeg tolker det derfor som at han, i likhet med Kristersson, har en posisjon av hegemonisk maskulinitet. Man kan si at Ring utøver mannlighet i samsvar med samfunnets normer, og har en overordnet posisjon i forhold til andre menn og kvinner, særlig i forhold til Constance. Connell (1995, s. 77) legger imidlertid også vekt på at hegemoni er en historisk foranderlig størrelse, samt at den forandres avhengig av kontekst og kan variere geografisk. Slik Ring uttrykker sin mannlighet ville nok ikke i like stor grad blitt akseptert i dag. Men på lignende måte som i *Pengar* sitt tilfelle, vurderer heller ikke denne romanen en slik form for maskulinitet særlig høyt, noe jeg skal diskutere mer straks.

Til tross for at Ring inntar en posisjon av hegemonisk maskulinitet, bryter han også med noen av normene for datidens idealmannlighet, blant annet fordi han drikker mye og er utro. Helt fra starten er det tydelig at han har et problem med alkohol. Han kan derfor, i likhet med Axel fra *Pengar*, kategoriseres som David Tjeders mottype drankeren, selv om de to ikke har særlig mange andre likheter. Drankeren var en motsats til det som ble regnet som ekte mannlighet (Tjeder, 2003, s. 72). Ved første øyekast kan det virke rart at Ring både inntar en posisjon av hegemonisk maskulinitet, og er en mottype, men likevel vil jeg argumentere for at det er mulig i dette tilfellet. Han har en hegemonisk posisjon i samfunnets øyne, men romanens granskning av han viser sprekker i fasaden. Sammenfattet er det i konflikten mellom de ulike blikkene på og vurdering av mannlighet at romanens samfunnskritikk formuleres.

Helt fra starten av ekteskapet uttrykker Constance misnøye knyttet til Rings alkoholkonsum, men alkoholismen aktualiseres særlig etter at Ring har vært utro, og Constance har innsett at hun ikke kan forlate ekteskapet. I en samtale mellom dem, kommer hun derfor med én betingelse for at hun kan klare å bli hos han:

«Der er bare en ting, jeg vilde be dig om,» [...] «og det er at du skal holde opp med at drikke.»

«Men du kan da ikke sige, at jeg drikker, Constance», sa han modfaldent. [...].

«Kan du huske, at du flere Gange har sagt, at hvis du ikke havde havt noget i Hodet, som du kalder det, saa var du ikke kommen op i dette med hende, Pigen?» spurgte Constance. [...].

«Vil du saa herefterdags holde op med at faa noget i Hodet, for at ikke risikere, at du handler i Fuldskaap?» vedblev hun. (AS, 1885, s. 353-354)

Constance mener altså at det er tydelig sammenheng mellom Rings alkoholinntak og utroskapsaffæren med Alette, og dette er en viktig grunn til at hun ber han om å slutte å drikke. Drankeren ble bebreidet for å være mye ute av hjemmet, og Tjeder (2003, s. 91) viser til John T. Dales utsagn fra 1890: «apart from hell there is probably nothing as dreadful as being a drinker's wife». Et lignende syn kommer til uttrykk hos karakteren Marie i romanen. Når Constance forteller Marie om Rings utroskap med Alette, sier Marie at det hadde vært mye verre om han var svak for drikke:

«Nej, véd du hvad jeg vilde synes var meget værre, Constance? Det var at ha en Mand, som var svag for Drik.»

«Ja, det mangler det da heller ikke paa, skulde jeg tro, – men det er vel ogsaa min Skyld,» svarte Constance med en Mine, som om hun var forberedt paa alt.

«Ja, Constance, jeg kan ikke la være at tro, og det siger Rikard ogsaa, – at Ring gaar og er lej af sig, fordi du er saa kold imod ham. – Han drikker for at døve sig.» (AS, 1885, s. 212)

Marie hevder altså at det er mye verre med en mann som drikker, enn en mann som er utro. Deretter legger hun skylden for Rings alkoholproblemer, og dermed hans brist på mannlighet, på Constance. Slik jeg tolker det, kommer Skram her med en kritikk av skyldbelegging av kvinner for menns utilstrekkeligheter. Constance får mye av skylden for sine menns dårlige oppførsel, og jeg tolker det som at Skram ville vise hvor vanlig dette var i samtiden, og samtidig rette kritikk mot det.

Tjeder (2003, s. 73) påpeker at drikking gikk fra å være en praksis, til å bli en identitet omtrent på 1830-tallet. Drikking gikk altså fra å være noe man drev med, til å bli noe som truet hele mannens karakter, og det samme var tilfellet for gambling. Tjeder viser hvordan «karakter» ble et nøkkelord for maskulinitet på 1800-tallet, og hvordan dette ble koblet til medborgerskap og nasjonsbygging. Han gjør dette ved å undersøke rådgivingslitteratur, memoarer og biografier, og ser hovedsakelig på tekster skrevet av menn. Karakterbegrepet er til og med i tittelen på avhandlingen hans; *The Power of Character*. I samtalen der Constance ber Ring om å slutte å drikke, hevder hun at han har en svak karakter:

«– Du brød dit Ord fra Begyndelsen af – der er ikke Gnist af Karakter i Dig». «Det er ikke godt for en Mand at vise Karakter naar han er stillet som jeg. – Gaa og se paa dig hver Dag, være dig saa nær og aldrig turde røre dig – – Aa, Constance, - du maa la dette ha en Ende, - du maa bli min igjen, du maa, du maa!» (AS, 1885, s. 350)

Ring har altså ikke karakter i Constances øyne, blant annet fordi han drikker og er utro. Ifølge Tjeder (2003, s. 75) skulle ekte menn med karakter både være edru og ha begjæret under kontroll, og Ring feiler på begge punktene. Selv etter utroskapen når han lover Constance å aldri være utro igjen, får leseren vite at han etter dette stadig besøker prostituerte for å tilfredsstille sine seksuelle behov. Ring har dermed ikke karakter ut fra Tjeders historiske analyse av forståelsen av maskulinitet i samtiden. Gjennom fremstillingen av Ring og hans posisjon av hegemoniske maskulinitet, samtidig som han bryter med normer for mannlighet gjennom å være en dranker og å være utro, kommer den feministiske kritikken av denne type maskulinitet og det patriarkalske samfunnet tydelig til uttrykk i romanen.

De ulike mennene i romanen kommenterer hverandre. Særlig Lorck, men også Mejer, har et negativt syn på Ring. Dette vises når de diskuterer ekteskapet til Constance og Ring:

«Er det et lykkelig Ægteskab, skal tro?
Lorck stod stille. «Det er Fanden ta mig et fornærmerlig Spørmaal!» [...].
«Lykkeligt Ægteskab – at du for det første gider ta en slig Frase i din Mund – og med den Idioten! – Fru Constance, – nej véd du hvad.»
«Det er dog noget elskværdigt ved ham» – sa Mejer overbærende, «saa godmodig og spøgefuld.» [...].
«Er han Højremand?»
«Ja vel, og troende.» Lorck lo.
«Nej, Snak! hvor hun maa kjede sig med ham!»
«Ja, det kan du bande paa.» (AS, 1885, s. 98)

Mens Lorck fordømmer Ring, synes Mejer han er «godmodig» og «spøgefuld», inntil han får vite at han er høyremann og troende. I lys av det Ekenstam (2006, s. 33) hevder om at maskulinitet kan sidestilles med homososial orientering, undergraves Rings hegemoniske posisjon også i romanens homososiale sammenheng, om enn på en annen måte enn av Constance. For de svært radikale Lorck og Mejer, er ikke Ring en fullverdig mann på grunn av sitt konvensjonelle og konservative livssyn, og absolutt ikke en god nok mann for Constance.

6.4.2 Den kyniske forførereren Lorck

Nils Lorck er lege og en god del yngre enn Ring, men fortsatt eldre enn Constance. Han har kjent Ring fra barndommen av, men det har gått mange år uten at de har hatt kontakt. Fortelleren kan imidlertid fortelle oss at Lorck er ivrig etter å gjenoppta kontakten med Ring med en gang han finner ut at han har giftet seg med Constance. Engelstad (1984, s. 64) hevder at Lorck i starten av romanen fremstilles som en kynisk person, noe jeg sier meg enig i på bakgrunn av hvordan han oppfører seg mot Constance. Ikke lenge etter de har blitt kjent, kommer han på besøk til henne med påskudd om at de skal lese Kiellands *Novelletter*. Det Constance imidlertid ikke vet, er at Lorck har planer om å bekjenne sin kjærlighet til henne:

«Constance-» hviskede han, [...]. – Strid ikke længer imod— du er skabt til elskov, og du skal komme til at smage den Sødme det er at gi seg hen til en Mand, der elsker så grænseløst som jeg –» [...].
«Hold op med dette, Lorck! Hvad skal det være for», sa hun i en bebrejdende Tone. [...].
«At tale saadan til mig – det er stygt af Dem Lorck—» klynkede Constance, og saa hjælpesløst på ham.» (AS, 1885, s. 178-179)

Det hele blir en pinlig situasjon, og Lorck kaller Constance en kokette fordi han mener hun har villedet han. Selv om Constance er gift, antar Lorck at hun er forelsket i han, og blir fornærmet når hun ikke gjengjelder følelsene hans. At Lorck er kynisk underbygges også av Mejer i samtalen der de to diskuterer Constances og Rings ekteskap:

«Det er dog Synd, at hun ikke har faat en Mand, som passede bedre til hende.»
«Aa, hvorfor det, - saa havde der jo ingen Fornøjelse været ved hende.»
«Cyniker» - mumlede Mejer og faldt i Tanker (AS, 1885, s. 98)

Mejer mener altså at Lorck er kynisk, fordi han ikke unner Constance en mer passende mann. Igjen ser vi at mennene kommenterer hverandre, og romanen skriver altså fram en homososial sammenheng der mennene seg imellom vurderer ulike mannlighetstyper ulikt.

Selv om det senere i romanen blir hevdet at Lorck har endret seg og blitt en sympatisk person, noe Engelstad (1984, s. 63) også påpeker, vil jeg likevel hevde at det på bakgrunn av hans kyniske natur, ikke kommer som noe sjokk på leseren når Constance finner ut av fortiden hans. Mens Lorck ligger syk leser Constance en rekke brev han har fått fra sin tidligere elskerinne Kristine. Gjennom brevene viser det seg at de to har hatt et forhold, samtidig som Lorck også har hatt forhold til andre kvinner, til Kristines store fortvilelse. De har også et felles barn, som Kristine kan fortelle at har dødd. Siden han ligger med Kristine en dag hun er syk og kommer til legekantoret, er Lorck i likhet med Ring, også utro mot Constance.

På bakgrunn av Lorcks oppførsel mot Kristine og de andre kvinnene, kan han karakteriseres som Tjeders mottype forføringen. Først på 1880- og 90-tallet ble forføringen ansett for å være en mottype til ekte mannlighet, og forføringen er den mottypen som forandret seg mest i løpet av 1800-tallet (Tjeder, 2003, s. 245). Moralistene som skrev om forføring før 1880-årene kritiserte gjerne kvinnene som ble forført, ikke mennene som forførte dem, men antall kritiske stemmer mot forføringen økte altså gjennom århundret. Mot slutten av 1800-tallet syntes man ikke lenger menns seksualitet var uproblematisk, eller at deres seksuelle relasjoner før ekteskap var bedre enn kvinners (Tjeder, 2003, s. 237). Moralistene ville at menn også skulle være avholdne før ekteskapet, og spørsmålet om mannlig avholdenhet var som nevnt et av hovedspørsmålene i sedelighetsdebatten. Dette spørsmålet kom først på agendaen med Bjørnsons verk *En hanske*, og den påfølgende hanskedebatten ble en like stor anliggende i Sverige og Danmark som i Norge (Johansson Lind, 2019, s. 17).

Ifølge Tjeder (2003, s. 238) ble forføringen beskyldt for å være den som fikk kvinner til å falle, og i verste fall måtte bli prostituerte. Så vidt vi vet har ikke Kristine blitt prostituert, men når hun besøker Lorck på legekantoret, kommer det fram at hun har et vanskelig liv, mye på grunn av hvordan Lorck har oppført seg mot henne. Forføringen anså kvinner kun som et objekt for sin lyst, noe det er tydelig at Lorck har gjort med Kristine. Det samme gjorde Ring med Alette, og han kan derfor også regnes som en forfører. Kristine og Alette har blitt skjemt ut, og lider stort på grunn av hvordan mennene har oppført seg mot dem. Alette har faktisk måttet emigrere til USA, mens Ring kan fortsette livet sitt som før. De har også fått begrensede muligheter til giftermål, men tanten til Constance kan imidlertid fortelle at Alette mot alle odds faktisk har funnet en som ville forlove seg med henne, noe hun hevder var «virkelig pænt og kristelig af ham» (AS, 1885, s. 299). Til tross for at synet på forføringen endret seg gjennom 1800-tallet, og forføringen ble mer fordømt mot slutten av århundret, ble de forførte kvinnene lenge sett mer ned. Ifølge Tjeder (2003, s. 241) skulle ekte menn ta kvinners følelser i betraktning, og avstå fra begjæret. Her retter Skram en kritikk mot hvordan man så på kvinner som hadde blitt gravide utenfor ekteskap, og på mennene som gjorde dem gravide. Gjennom fremstillingen av forførerne Lorck og Ring, kommer den feministiske kritikken mot forføringen og den seksuelle dobbeltmoralen tydelig til uttrykk i romanen.

Mennenes politiske holdninger får en viktig funksjon i Skrams fremstilling av de ulike mannighetstypene, og de ulike holdningene peker rett inn i sedelighetsdebatten. Til forskjell fra Ring, som er konservativ, kommer det fort fram at Lorck både er svært liberal og radikal. Når Constance og Lorck går hjem fra et selskap hos Hansens, blir samtalen fort opphetet når Lorck spør om Constance har lest *Madame Bovary*, og de begynner å snakke om fransk litteratur:

«Jeg er saa kjed af alle disse letfærdige Kvinder» – sa Constance, «nu kunde de fine paa noget andet» –
«Letfærdige – hvad vil nu det sige?» spurgte Lorck polemisk.
«Løstgite – usædelige da –, hvis De synes bedre om det.»
«Alle disse Ord er lutter Tomhed, – Fordommens dummeste Kategoriseren» [...].
« – Skal da alting være lige godt, eller lige slet – er det da ingen Kvinde, som er usædelig?
«Jo, de som giver seg hen i Forbindelser uden elskov.» [...].
«Men er det da slet intet, som er udydigt eller lastefuldt?» [...].
«Alle Gjerningers Værdi bestemmes af Motiverne og af Følgerne» – vedblev Lorck.
(AS, 1885, s. 88-89)

Det blir altså en konflikt mellom Constance og Lorck på grunn av definisjonen av ordet «usedelig», samt at Constance kaller kvinner som Madame Bovary for «letfærdige». Lorck mener det er fordomsfullt av henne, og mener de mest usedelige kvinnene er de som lever i elskovsløse relasjoner. Her kommer Lorcks progressivitet og posisjon i sedelighetsdebatten tydelig til uttrykk. I den forbindelse er han også imot tidens kyskhetskrav:

«Og nu selve denne Kyskhed» – begyndte Lorck,
«fy for Pokker, et Paabud, som aldrig har udrettet andet, end at gi nogle Stakkere med svage Hjærner og daarlige Maver ond Samvittighed» – [...].
«Og bragt en Skare forkvaklede Fruentimmer til at lægge Sundhed og Livsglæde som en Blodpenge paa et Alter, der er rejst over Naturens hæsligste Unatur» – før Lorck fort.
«Det er motbydelig, hvad De siger» - sa Constance med dirrende Stemme og slap hans Arm. (AS, 1885, s. 94).

Lorck mener at kyskhetskravet verken er bra for kvinner eller menn, og at dette bør opphøre med en gang. Når han snakker om «at lægge Sundhed og Livsglede som blodpenge paa et alter», er det ekteskapet velsignet av kirken han er skeptisk til. Han mener kirken har for mye makt i samfunnet og er direkte skadelig for folk. På bakgrunn av disse utsagnene om kyskhetskrav og ekteskap, kan Lorck i lys av Gedin's kartlegging av posisjonene i sedelighetsdebatten som gjort rede for i kapittelet om historisk bakgrunn, leses som en representant for de «naturalistiske», som var opptatt av at seksualdriften måtte få utfolde seg (Gedin, 2004, s. 87). Dette var blant annet for å unngå sykdom, slik det kommer til uttrykk i legen George Drysdales bok, oversatt til dansk i 1879; *Grundtræk af samfunnsvidenskaben, eller psykisk, kjønslig og naturlig religion* (Bredsdorff, 1974, s. 18). Dette synet kan kobles til naturalismen der vitenskapeliggjøring av seksualiteten var sentralt, og mange naturalistiske forfattere på denne tiden var inspirerte av boken. Constance synes det Lorck sier er motbydelig, og virker her ganske konservativ i forhold til hans frilynte progressivitet. Hennes eget syn på ekteskap og kyskhetskrav skal imidlertid modifieres med årene, og på dette tidspunktet vet hun ikke at hun kommer til å ha mer til felles med den «letfærdige» Madame Bovary enn det hun skulle tro.

Lorcks radikalitet vises også i en opphetet diskusjon hjemme hos ekteparet Ring når de tilstedeværende begynner diskutere kristendomskritikk i relasjon til Bjørnson og dramaet hans *Kongen*. De fleste i forsamlingen, er alle enige om at Bjørnson er helt grusom og radikal, blant annet fordi han vil «[t]a Troen fra folk» (AS, 1885, s. 131). Ring sier til og med: «'Jeg vilde ønske, Vor Herre snart vilde ta den Fyren'» (AS, 1885, s. 133). Lorck derimot, sjokkerer forsamlingen ved å si at han synes Bjørnson ikke er radikal nok. I tillegg til at Lorck

ikke synes Bjørnson er radikal nok i sin kristendomskritikk, kan dette også ha sammenheng med at Bjørnson var en forkjemper for «hanskemoralen» i sedelighetsdebatten (Bredsdorff, 1974, s. 79). Denne gikk ut på at det skulle være samme krav for kvinner og menn til seksuell avholdenhet før ekteskapet. Lorcks uttalelser om usedelighet og kyskhet, viser tydelig at han ikke er en som støtter dette.

Til tross for Lorcks tidligere kritiske syn på ekteskap, kjemper han hardt for å få Constance til å gifte seg med han etter Rings død, noe han lykkes med. Når han en stund inn i ekteskapet merker at det er noe som plager Constance, blir han lettet når han finner ut at det handler om fortiden hans. Han tror nemlig han skal klare å overbevise Constance om at det hun har funnet ut om Kristine, barnet og de andre kvinnene, ikke er noe å bli opprørt over:

Du véd jo, Constance,» vedblev han blødt, «at Mænd ikke lever kysk, ikke *kan*, ikke *bør* gjøre det. Og ikke sandt, Constance, du gik ikke til vort Ægteskab med urigtige Forestillinger paa dette Punkt.» [...].
«Disse løse Forbindelser, som unge Mænd indgaar med et eller andet Pigebarn—» vedblev Lorck lidt efter, «for ikke at tale om den blot og bart kjønslige Omgang, har i Virkeligheden liden Betydning, ja, hvad det sidste angaar, ingen som helst.»
(AS, 1885 527-528)

Lorck prøver altså å overbevise Constance om at alle hans tidligere seksuelle relasjoner ikke har betydd noe, men at de strengt tatt har vært nødvendige, fordi han er mann. Her ligger kjernekonflikten i romanen, og i sedelighetsdebatten. Lorck forventer at Constance ikke skal bry seg om det han kaller «løse Forbindelser», eller det utenomekteskapelige barnet. Et av argumentene han bruker er at Constance tross alt ikke gikk inn i ekteskapet med forestillingen om at han hadde levd et kyskt liv. Constance sier til Lorck at de tenker så forskjellig om dette, og bryter ut i gråt.

Lorck har rett i at Constance, til forskjell fra i sitt første ekteskap, ikke gikk inn i ekteskapet med forestillingen om at han hadde levd et kyskt liv. Selv om hun bryter ut i gråt, er det ikke hovedsakelig dette hun er lei seg for. Dette kommer fram når Constance først får vite om fortiden hans gjennom brevene:

At han havde levet kysk, havde hun aldrig et Øjeblik inbildt sig; at han i det mindste *kunde* ha et Barn, burde hun altsaa ha tænkt sig.
Om han nu havde flere, med andre Kvinder! [...].
Og nu skulde hun selv bringe ham et Barn til Verden. Uh, det var væmmeligt. Et Barn, som kunde ha, Gud véd hvem til Søkende, Unger, som drev omkring lands Gaderne.
(Skrams utheving, AS, 1885, s. 486-487)

Det er altså tanken på at Lorck kan ha flere barn hun ikke vet om, og at hennes kommende barn kan ha ukjente søsken, som får Constance til å grøsse. Hun synes det er uakseptabelt at slik oppførsel skal være greit og bli godtatt av kvinner og av samfunnet, fordi de er menn og fordi menn bare «er sånn». Dersom en kvinne hadde gjort noe lignende, hadde hun blitt hatet og utstøtt, noe Constance synes er urettferdig. Selv om Constance på dette tidspunktet har endret sitt syn på seksualitet og kjærlighet ganske drastisk, gjør informasjonen om barnet henne uvel, og det er noe av grunnen til og at hun ikke klarer å akseptere den frie kjærligheten. Her skiller min tolkning seg fra Engelstads, som tolker det slik at Constance i denne situasjonen har innsett at hun seksuelt sett kan sidestilles med arbeiderklassekvinnene (Engelstad, 1984, s. 68).

Jeg tolker det derimot som at grunnen til at barnet er det som blir utslagsgivende, og tillegges mer betydning enn at Lorck ikke har levd kyskt, har sammenheng med at barnet kan leses som et bilde på framtiden. Det er barnet som skal leve videre og videreføre genene, noe som igjen kan knyttes til forfatterens naturalistiske verdensbilde. For naturalistene var tanken om evolusjon og videreføring av gener helt sentral. Constance synes imidlertid at tanken på å få et barn og dermed videreføre gener med en som Lorck, som muligens har utallige barn, er fryktelig. Men den naturalistiske opphøyningen av videreføring av gener blir ikke fullbyrdet i *Constance Ring*, siden Constance mister barnet, i tillegg til at hun selv ender opp med å dø. Dette var typisk for Skram som enten lot karakterene sine dø, eller leve videre uten barn (se. f.eks. Engelstad, 1984, s. 225). På den måten stenges framtiden av, slik som den i aller høyeste grad gjør i *Constance Ring*. Jeg tolker det som at Constance – og til syvende og sist også Skram, ikke klarer å se for seg en framtid i et samfunn preget av så mye dobbeltmoral.

Constances uttalelse om at hun aldri hadde tenkt at Lorck har levd kysk fram til ekteskapet med henne, viser at hun ikke nødvendigvis er tilhenger av «hanskemoralen». Hun klarer imidlertid heller ikke å akseptere den frie kjærligheten fullt ut, som i stor grad altså har sammenheng med barnet. Gjennom romanen viser Skram altså hvordan «fri kjærlighet» på denne tiden kunne få store konsekvenser for kvinner og for samfunnet. Denne holdningen samsvarer med Benedictssons, som var redd for konsekvensene «fri kjærlighet» kunne ha for hennes eget kjønn – kvinnene. Dette må ses i sammenheng med tiden de kvinnelige forfatterne levde i. Prevensjonsmidler var ennå ikke var utbredt, til og med ulovlig, samtidig som graviditet utenfor ekteskap var en sosial katastrofe. Når kun et lovlig ekteskap forpliktet

menn til å forsørge barna sine, kunne en seksuell frigjøring derfor være livsfarlig for kvinnene (Jørgensen, 1995, s. 84).

6.4.3 Den sympatiske, liberale Mejer

Harald Mejer er til forskjell fra de to andre mennene, på samme alder som Constance, og jobber som musiker. Han er en tydelig motsetning til Ring, og skiller seg også fra Lorck, selv om de har noen likheter. I lys av det Ekenstam (2006, s. 44) påpeker om at maskulinitet er det samme som homososial orientering, altså at man bedømmes og betraktes i forhold til andre menn, har den fattige musikeren Mejer, sammenlignet forretningsmannen Ring og legen Lorck, en underordnet posisjon. På bakgrunn av Connells terminologi ville man dermed kunne tenke seg at Mejer har en posisjon av «underordnet maskulinitet». Likevel vil jeg hevde at han heller inntar en posisjon av «delaktig maskulinitet», som refererer til de mennene som mottok fordelene av patriarkatet uten å ha en sterk posisjon av maskulin dominans (Connell, 1995, s. 79). Grunnen til at jeg hevder dette er at han, til tross for at han er fattig i siste del av romanen, hele veien er en del av det homososiale fellesskapet. Han har også en høy status i Constances øyne, og er mye mer maskulin en Axel i *Pengar*, som tidligere nevnt har en «underordnet maskulinitet».

I motsetning til Lorck, fremstår Mejer som en sympatisk mann fra starten av romanen, og er høflig, snill og respektfull mot alle, og særlig mot Constance. Som Lorck er han veldig radikal, og svært kritisk til kristendommens posisjon i samfunnet. Dette uttrykker han til Constance når de går hjem sammen etter selskapet hos Hansens:

«Læren passer ikke for andre end en Flok Sværmere uden jordiske Interesser, nogle, som helt ud levede efter dette: Mit Rige er ikke af denne Verden, - og saa har de tat og gjort den til Verdensreligion og ladt, som om der ingen Uoverensstemmelse var mellem den og f.Eks. Pavevælde, Kongedømme, Kejsertyranni, Flertalsstyre, Kvindeemancipation, og Gud véd hvad ikke.» [...].

«Hvor kan De nu sige slikt Mejer» –

«Jo, for den har rejst umulige Krav og forsynet dem med guddommelig Aabenbarings Autoritet.» [...].

«Jeg forstaar slet ikke, hvad de mener», sa Constance. (AS, 1885, s. 92-93)

Mejer peker altså på kristendommens problematiske forhold til både paveveldet, kongedømmer, keisertyrannier og ikke minst; kvinnefrigjøring. Han viser altså til konflikten mellom kristendommens verdslige makt til tross for at Jesus sa «mitt rike er ikke av denne

verden», et paradoks. I forlengelsen av dette har han heller ikke mye til overs for samtidens kyskhetskrav, noe han formidler til Constance:

«For Eks. nu dette med, ja, De undskylder Frue, – dette med Kyskhedskravet. – I gamle Jehovas Tid var det jo bare de ukyske Handlinger som var forbudt, men saa kom Kristendommen og sa: hvo som ser paa en Kvinde o.s.v. – Skal man nogensinde ha hørt Magen!» (AS, 1885, s. 93)

Mejer og Lorck har altså veldig like tanker og oppfatninger om religion, kyskhetskrav og ekteskap. Følgelig kan Mejer også leses som en representant for den radikale fløyen i sedelighetsdebatten. Constance, som egentlig er veldig fascinert av Mejer, blir på dette tidspunktet opprørt over hans frisinns og radikalitet.

Selv om Mejer er fattig, blir Constance likevel forelsket i han når hun og Lorck møter han i Frankrike, på bakgrunn av hans sjarmerende og vennlige natur. Slik jeg tolker det, er han lenge den mannlige karakteren i romanen som er tettest opp mot Constances og romanens mannsideal, i og med at han respekterer Constance, ikke er utro og ikke drikker for mye. Dette skal imidlertid endre seg. Når Constance avtaler å møte Mejer for å være utro, blir hun utrolig skuffet når hun oppdager at han har et forhold til sypiken Emma. Siden han har valgt å si ja til Constance, er han i likhet med de andre mennene også utro. Dette gjør at mannligheten hans brister i Constances øyne, selv om hun i like stor grad som han er utro.

Ingen av de mannlige karakterene i *Constance Ring* lever altså opp til mannsidealet i Constances øyne, og derav er ingen av disse mennene fullverdige partnere. Mens Victoria Benedictsson la sine holdninger i munnen på den mannlige karakteren Richard, kan man altså ikke si at det samme gjelder for Amalie Skram. Selv om både Lorck og Mejer er radikale og liberale, og kan leses som representanter for den frie kjærligheten, kommer det tydelig fram at romanen ikke støtter dette, samtidig som den heller ikke støtter Rings konservative holdning. Dette løftes også fram av Engelstad (1984, s. 66) som hevder at Skram med *Constance Ring* kom med en krass kritikk av både den frie kjærligheten og det borgerlige ekteskapet som sosial institusjon. Kritikken av det borgerlige ekteskapet kommer til uttrykk gjennom det dysfunksjonelle ekteskapet mellom Constance og Ring. Kritikken av den frie kjærligheten kommer til uttrykk i hvordan de tre mennene oppfører seg, og hva slags konsekvenser dette får for kvinner og samfunnet.

6.5 Ekteskap og prostitusjon

På lignende måte som i *Pengar*, er spørsmål om ekteskap og prostitusjon på agendaen i *Constance Ring*. Dette er en tematikk som blant annet Engelstad (1984) og Hamm (2006) har diskutert tidligere. Hamm (2006, s. 85) hevder at Constance har opplevd ekteskapet som en byttehandel, hvor det forventes at hun skal levere sin del; kroppen. I sitt første ekteskap er Constance, som jeg tidligere har vært inne på, seksuelt utilnærmelig, eller «frigid», som den tidlige forskningslitteraturen, deriblant Antonie Tibergs biografi fra 1910, omtalte henne som (Halvorsen, 2019, s. 32). Her støtter jeg meg på Engelstads (1984, s. 70) tolkning av at Constances frigiditet i forholdet til Ring må betraktes som en protest mot den løgnaktigheten og fortielsen som seksualiteten var omspunnet av. Men ved at Constance var så seksuelt utilnærmelig i sitt første ekteskap, har hun trolig unngått å pådra seg kjønns sykdommer. I det følgende skal jeg vise hvordan ekteskapet sammenlignes med prostitusjon, samt hvordan mennenes utroskapsaffærer også forholder seg til prostitusjon.

Rett etter at Constance har oppdaget Rings utroskap med Alette, og hun går til Marie for å fortelle om det og søke trøst, har venninnen en helt annen reaksjon enn Constance har sett for seg:

«– men du maa huske, at Mændene er saa ganske anderledes end vi. De er saa vant til slige Affærer fra før af, og de kan saa let faa Tilbakefald.» [...].
«Ja, ja, Constance, – du faar nok lære om igjen, du skulde bare vide, hvor faa Mænd der er, som er sine Koner tro, ikke et af hundrede Ægteskaber er rent, du.» [...]. [H]un nævnte flere Eksempler fra deres fælles nærmeste Bekjendte og fra andre, som de kun kjendte af Navn.
Constance ble sjælesyg af at høre paa det. (AS, 1885, s. 208-209)

Constance blir sjokkert av det Marie forteller, og svarer derfor: «‘Men du gode Gud!’ [...] «hvis dette er sandt, og hvis alle Mennesker finder seg i det, hvorfor er da ikke denne Løgninstitution afskaffet?»» (AS, 1885, s. 210). At Marie sier at Rings utroskap ikke er noe å ta på vei for, fordi mennene «bare er sånn», og nevner eksempler på flere folk de kjenner som har vært utro, gjør at Constance dårlig. Marie har altså den samme holdningen som mennene angående mennenes «natur», og i lys av Gedins kartlegging av ulike posisjoner i sedelighetsdebatten, samsvarer synet hennes med de konservative, mannlige debattørene som utgikk fra den offisielle moralen og mente at ulike normer skulle gjelde for menn og kvinner (Gedin, 2004, s. 87).

I romanen er kristendomskritikken er sentral del av kritikken av ekteskapet som institusjon. I likhet med i Benedictssons *Pengar* kommer kritikken mot kirken også til uttrykk gjennom at presten får uttale og sanksjonere samfunnets dobbeltmoral. Når Constance går til presten og forteller om utroskapen og ber om skilsmisse, mener presten at hun skal tilgi Ring siden «En kristen Kvinde forlader aldrig sin Mand» (AS, 1885, s. 254). Når Constance imidlertid utfordrer presten til å ta stilling til hvordan det hadde vært dersom rollene mellom henne og Ring hadde vært byttet, er han klar i sin tale:

«Men si mig, Hr. Pastor,» sa Constance med dybere Stemme, «hvis det nu var en Mand, hvis Hustru stod i Begreb med at føde et Barn, som f. Eks. hans Kontorbud var Fader til, vilde de saa ogsaa komme med dette: Ingen kristen Mand forlader sin Hustru?» [...].

«Her er Forholdet forskjelligt. – Naar en Kvinde falder paa dette Omraade, røber det en saa stor Fornedrelse, en saa dyb moralsk Fordærvelse, at hendes Nærværelse i Hjemmet maa anses for besmittende.» (AS, 1885, s. 255-256)

Presten, som tidligere har sagt at det er forkastelig dersom Constance forlater mannen sin på grunn av utroskap, sier altså at en kvinne må kastes ut av hjemmet dersom hun har vært utro, fordi det hadde vært så moralsk forkastelig å ha henne der. Her sier jeg meg enig med Engelstad (1984, s. 69) som hevder at Constance, som er opptatt av å leve i sannhet, gradvis skjønner hvordan presten og de andre kvinnene ikke ønsker å se sannheten i øynene. De andre kvinnene aksepterer å leve i løggen, til tross for at de gjennomskuer den, men Constance finner seg ikke i dette. Constance er altså helt alene i sin kritikk av ekteskapet og den seksuelle dobbeltmoralen, og får ikke støtte av noen. Slik jeg tolker det kan det være gjennomtenkt fra Skrams side, som ville vise hvor etablert dobbeltmoralen var på denne tiden, og hvor vanskelig det var å kjempe imot den.

Allerede i starten av romanen når Ring skal vise fram alle tingene i leiligheten til Fru Blom, sier jeg meg enig med Hamm (2006, s. 85) som hevder at dette en fremvisning som minner Constance på hva hun må betale han. Men i løpet av ekteskapet med Ring, får Constance en stadig større overbevisning om at ekteskapet er en institusjonalisert form for prostitusjon. Tre år etter Rings utroskap, og Constance er bitter over at hun ikke klarte å forlate ekteskapet, får hun en dag besøk av en gammel venn, prestefruen Fru Sunde. De har en opphetet diskusjon om ekteskap, og i diskusjonen kommer klart og tydelig fram hvordan Constances syn på ekteskap har endret seg med årene. Også Engelstad (1984, s. 67) har løftet fram denne diskusjonen som et eksempel på hvordan ekteskap sidestilles med prostitusjon:

«Du sværmer da vel aldrig for den frie Kjærlighed?»
«Nej, mæn gjør jeg ej, - men jeg sværmer heller ikke for den med de tvungne Kjærlighedspligter.» [...].
«Den frie Kjærlighed er jo Tegnet paa den yderste Fordærvelse. – Det vil bli Utugten sat i System, siger Sunde.»
«Siger han det? Constance smilte mat. «Da glemmer han vist, at Utugten allerede er sat i System, i offentlig System, og længe har været det.»
Fru Sunde taug betuttet. (AS, 1885, s. 380)

Constance hevder altså, uten å legge noe mellom, at ekteskap bare er utukt, altså prostitusjon, satt i system. En slik forståelse av ekteskapet var ikke ny på slutten av 1800-tallet, og ble fremmet av Mary Wollstonecraft allerede i 1792, som hevdet at ekteskapet var en institusjonalisert måte å selge kroppen sin på (Svanström, 2001, s. 49). Selv om forståelsen ikke var ny, fikk den altså en fordypet aktualitet under 1880-tallets sedelighetsdebatt.

I relasjon til sedelighetsdebatten kan fru Sunde leses som en representant for de konservative kristne, som ikke er med i Gedins kartlegging, men som ikke en gang ønsket at kvinner skulle snakke om seksualitetsspørsmål offentlig. Diskusjonen mellom dem viser hvordan Constances syn på ekteskap og seksualitet har forandret seg ganske mye fra da hun ble sjokkert over Lorcks og Mejers radikale utsagn på vei hjem fra selskap. Selv om Constance uttrykker at hun misliker ekteskap, viser samtalen at hun fortsatt ikke støtter fri kjærlighet, og at hun derfor ikke er like radikal som Lorck og Mejer. Diskusjonen mellom de to kvinnene har klare likheter med konfrontasjonen mellom Selma og Kristersson på hotellrommet i Stockholm, hvor Selma hevder at ekteskap egentlig bare er prostitusjon med kirkens velsignelse. Med ekteskapene mellom Constance og Ring og mellom Selma og Kristersson, ville Skram og Benedictsson vise hvordan det borgerlige ekteskapet ofte er en økonomisk kontrakt mellom kropp og forsørgelse, og de to forfatterne kommer med en tydelig kritikk av denne forståelse av ekteskapet.

Den naturalistiske estetikken er viktig for Skrams fremstilling av Constances ekteskap og utroskapsaffæren med Mejer. At Constance i ekteskapet med Ring er helt uinteressert i alt som har med erotikk å gjøre, handler om at hun ikke føler kjærlighet for han. Som tidligere nevnt støtter jeg meg på Engelstads (1984, s. 70) tolkning om at dette er en protest fra Constances side. Ekteskapet med Lorck viser imidlertid at Constance ikke «frigid», noe som har sammenheng med at hun endelig opplever ekte kjærlighet, og utroskapsaffæren med Mejer er derimot hovedsakelig motivert av seksuelle drifter. På tross av at man i starten av romanen får inntrykk av at den bare tar for seg menns problematiske seksualitet og drifter,

samt arbeiderklassekvinnenes seksuelle relasjoner og seksuell tvang, viser romanen også den «dydige» Constances begjær og drifter. Rett før hun skal ta sitt eget liv kommenterer Constances uttrykkelig hvordan hennes forståelse av seksualitet har forandret seg: «'Havde jeg bare vidst bedre Besked om det, der spiller denne store Rolle i Livet'», tænkte hun, idet hun hang Billedet tilbage på sin Plads. «'saa var det gaat mig bedre'» (AS, 1885 s. 648). Med «det» mener hun seksualiteten, og i romanen fremstilles Constances manglende kunnskap om seksualitet altså som en avgjørende faktor til hvorfor hun tar sitt eget liv.

Her setter Skram oppdragelsen av unge jenter i uvitenhet på agendaen, men jeg tolker det imidlertid slik at mangel på seksualundervisning ikke er det eneste Constance mener med «det». Constance skulle også ønske at hun hadde hatt en dypere forståelse av seksualiteten, som sammenhengen mellom erotikk, kjærlighet og drifter. Her støtter jeg meg altså til Andersens (2012, s. 273) syn på romanen som naturalistisk, hvor faktorene arv og miljø spiller en stor rolle. Hamm (2006, s. 81s) argumenterer imidlertid for at *Constance Ring* eksemplarisk viser hvordan det teatraliske og melodramatiske er avgjørende i Skrams naturalisme, men jeg lener meg mer mot den klassiske definisjonen av naturalistisk estetikk.

Gjennom romanen blir det tydelig hvordan det borgerlige ekteskapet sidestilles med prostitusjon, men mennenes utroskapsaffærer kan også knyttes til prostitusjon. Ingen av kvinnene de er utro med jobber imidlertid som prostituerte. Selv om prostitusjon ikke nødvendigvis er et enhetlig fenomen, er et element av kommersialitet en nødvendighet (Svanström, 2001, s. 50). Man kan hevde at Ring på lignende måte som Benedictssons Kristersson har brukt sin status som arbeidsgiver for å få seksuelle tjenester av tjenestepiken Alette. Som jeg har beskrevet tidligere sier hun nei først, men siden hun står i et økonomisk avhengighetsforhold til Ring, blir det vanskelig for henne. Man kan dermed si at Ring har «kjøpt» seksuelle tjenester av henne, altså det samme som prostitusjon. Min tolkning er at Skram vil fremstille denne relasjonen både som et overgrep og som en form for prostitusjon.

Kristines besøk hos Lorck på legekantoret, som ender med at de ligger sammen, kan tolkes i lys av at hun, som er veldig syk, har sex i bytte mot legehjelp, og at Ring bruker sin posisjon som lege for å få tilgang til seksuelle tjenester. Likevel kan ikke dette regnes som prostitusjon, da det ikke er et element av kommersialitet til stede. Kristine er både emosjonelt og økonomisk underlegen, og jeg vil derfor heller kalle dette et eksempel på seksuell utnyttelse. Gjennom romanen viser Skram altså gråsonene og nyansene i de ulike formene for seksuell

utnyttelse, som ikke er regelrett prostitusjon. Mejer har ikke vært utro på samme måte som Ring og Lorck, og mellom han og Emma er det et mer jevnbyrdig forhold, i og med at han er en fattig musiker, og hun er en sypike. Som tidligere nevnt var sypiken en markert litterær figur i særlig engelsk, men også i svensk 1800-tallslitteratur. Selv om det ikke er noen holdepunkter for å si at Emma er prostituert, er det i lys av det Beth Harris (sitert fra Bohlin, 2021, s. 57) hevder om den «standardiserte sypike-fortellingen» i 1800-tallslitteraturen, en mulighet for at hun er det. Dette er fordi deres økonomiske vilkår var så dårlige, at de gjerne måtte velge mellom å sulte seg å prostituere seg. Emmas yrke som sypike i samtiden, antyder dermed at hun kanskje også var tvunget til å selge sin kropp.

Ring er den eneste av mennene i begge romanene vi vet også besøker «ordentlige» prostituerte, selv om disse aldri blir skildret inngående. Før utroskapen med Alette får vi vite at han har gjort dette på forretningsreiser til Stockholm og København, og selv etter han har lovet Constance aldri å være utro igjen, besøker han stadig en og annen «tivolisangerinde» (AS, 1885, s. 384). På midten av 1880-tallet begynte prostitusjonen å bli regulert i Skandinavia, noe som hadde sammenheng med den store forekomsten av kjønns sykdommer, særlig syfilis, hovedsakelig blant menn, og Felski (1995, s. 19) hevder at dette førte til at den prostituerte ble sett på som en representasjon av den farlige seksualiteten, satt i sammenheng med smitte, sykdom og sammenbruddet av sosiale hierarkier i den moderne byen. Mens de prostituerte Ring besøker mest sannsynlig måtte til legeundersøkelser to ganger i uken for å hindre spredning av sykdommer, ble ikke mennene som besøkte bordellene kontrollert i det hele tatt, og risikerte å smitte sine koner med kjønns sykdommer (Hansson, 2021, s. 46). Ved å ha vært så seksuelt utilnærmelig i sitt første ekteskap kan Constance derfor, som jeg var inne på i innledningen til denne delen, med stor sannsynlighet ha unngått kjønns sykdommer.

Når jeg nå har drøftet hvordan prostitusjon og ekteskap blir diskutert i *Constance Ring*, er det på lignende måte som i *Pengar*, hovedsakelig ved at prostitusjonen sidestilles med ekteskap at den aktualiseres i romanen. Dette, til tross for at prostitusjonen i aller høyeste grad var nærværende i samfunnet på denne tiden. Oppsummerende kan man altså si at samfunnskritikken i *Constance Ring* formuleres på ulike måter. Kritikken blir tydelig i fremstillingen av mennene, og særlig retter romanens kritikk seg mot Rings hegemoniske maskulinitet, og Lorcks rolle som forfører. Fremstillingen av arbeiderklassekvinnene og hvordan de lider under mennenes behandling av dem, tydeliggjør også samfunnskritikken. Det

samme gjelder fremstillingene av den borgerlige Constance, som tar selvmord fordi hun ikke orker å leve i en verden preget av så mye dobbeltmoral.

7. Sammenfattende diskusjon

I min masteroppgave har jeg sammenlignet Victoria Benedictssons *Pengar* og Amalie Skrams *Constance Ring*. Disse to verkene er sentrale for det moderne gjennombruddets litteratur, og kom ut samme år, i 1885. Til tross for at det finnes mye tidligere forskning om disse forfatterskapene hver for seg, har sammenligningen min åpnet for nye innsikter om hvordan Benedictsson og Skram skriver samfunnskritikk. Det er slående hvor like romanene er, ikke bare når det gjelder handling, men også i hvordan de fremstiller kjønn og hvordan de bruker ulike mannlighetstyper. Derfor blir forskjellene mellom dem desto mer interessante.

I analysen min fram til nå har jeg undersøkt hvordan Selma, Constance, og andre bi-karakterer «gjør» kjønn i lys av Butlers teori om kjønn. Jeg har også analysert hvordan mannligheten fremstilles i de mannlige karakterene i de to romanene, på bakgrunn av blant annet David Tjeders og Claes Ekenstams historiske maskulinitetsforskning, og mottypene førstnevnte forsker bruker i denne historiske analysen, nærmere bestemt «drankeren» og «forføreren». Diskusjonen om ekteskap og prostitusjon er et sentralt aspekt av de to romanene, og jeg har undersøkt hvordan den kommer til uttrykk. Jeg vil derfor nå rette søkelyset mot den overordnede problemstillingen min: Hvordan forstås kjønn og seksualitet i Victoria Benedictssons *Pengar* og Amalie Skrams *Constance Ring*? For å svare på denne ville jeg nå rette fokus mot forskningsspørsmålene mine: 1. Hvordan fremstilles kvinnelighet og mannlighet i romanene og 2. Hvordan diskuteres ekteskap og prostitusjon i romanene? Avslutnings vil jeg oppsummere funnene mine, og følgelig konkludere med hvordan kjønn, herunder kvinnelighet og mannlighet blir fremstilt, og hvordan ekteskap og prostitusjon diskuteres.

7.1 Selma og Constance: litterære søstre

Verken Selma eller Constance fremfører kjønn i tråd med normer for korrekt kvinnelighet i samtiden. De gjør imidlertid dette på litt forskjellige måter, men har også flere likheter enn

man ved første øyekast ville tro. Mens Selma fra starten av *Pengar* fremstilles som ganske gutteaktig og stygg, beskrives Constance som en enestående vakker kvinne. Det blir hevdet at Selma både ligner en mann og et barn. Hun har en barnslig glede og naivitet, samtidig som kroppen og væremåten hennes blir fremstilt som maskulin, i tillegg til at interessene hennes overhodet ikke samsvarer med det man i samtiden så på som «kvinnelige». I lys av det Butler hevder om at kjønn er performativt, fremfører hun altså ikke kjønn i tråd med normene for kvinner i samtiden. Men til tross for at fortelleren og noen karakterer, som Fru Berg, hevder at Selma er ordentlig stygg og ligner en mann, blir dette synet på henne imidlertid utfordret i løpet av romanen. Blant annet synes både Richard og Elvira at hun er nydelig, og beundrer hvordan hun er robust, sterk, har en «friskhet» og er ulik mange andre jenter. De synes altså at Selmas egenskaper som kodes som «mannlig» i romanen, er mye av grunnen til hvorfor hun nettopp er en så fantastisk kvinne.

Til tross for at Constance fremstilles som slående vakker og svært feminin med feminine interesser i begynnelsen av *Constance Ring*, går blandingen av en mann og et barn også igjen i hvordan Constance fremfører kjønn. I sitt første ekteskap med Ring fremstilles hun som utrolig barnslig, noe som til forskjell fra Selmas tilfelle vises ved at hun er sur, sta og tverr. Hun er heller ingen elskverdig og selvoppofrende kone, noe kvinnene rundt henne kritiserer henne for, da det er ikke samsvarer med normene for korrekt kvinnelighet i deres øyne. Når hun mange år senere er utro med Mejer, oppfører hun seg mer som en mann, og fremfører da heller ikke kjønn riktig. Ved et nærmere blikk har altså Selma og Constance tidvis tydelige likheter i hvordan de fremfører kjønn.

Fremstillingen av hvordan Selma og Constance ikke «gjør» kjønn i tråd med normer for korrekt kvinnelighet, er en sentral del av romanenes samfunnskritikk. En stor del av *Pengars* feministiske kritikk dreier seg nettopp om hvordan fremstillingen av Selma og særlig hennes selvstendighet som kodes som mannlig i romanen, også må kunne oppfattes som kvinnelig. Når Constance fremstilles som mannlig i utroskapsaffæren med Mejer, blir det tydelig hvordan Skram kritiserer både mennenes og Constances utroskap. At både Selma og Constance oppfører seg som barn i ekteskapet, handler om med at Skram og Benedictsson vil vise at de egentlige er alt for unge til å leve i et ekteskap, og komme med kritikk av slike «barneekteskap»; kvinner «tvinges» inn i ekteskap før man aner hva det innebærer. Å tolke hvordan de to hovedkarakterene «gjør» kjønn på som en sentral del av romanens samfunnskritikk, er blant mine bidrag til forskningen.

7.2 Axel: synliggjøring av kvinners situasjon

Axel og Selma kontrasteres mot hverandre gjennom at Axel blir fremstilt som feminin, mens Selma blir fremstilt som veldig maskulin. Axel mener han mye uforløst potensiale, men klarer ikke å komme seg ut av morens fastlåste grep. Dette samsvarer med situasjonen til mange kvinner på denne tiden; de var ofte fanget ulykkelige ekteskap, uten mulighet til å ta utdanning eller jobb. Mitt bidrag til forskningen er at jeg tolker feminiseringen av Axel og alle hans problemer som synliggjøring av kvinners situasjon i samfunnet, og det er dette som er hans funksjon i *Pengar*. Selv om det strenge heteronormative ekteskapsidealet og den historiske endringen i den heteroseksuelle matrisen blir tydelig i lesingen av *Pengar*, er den sterke kjønnsambivalensen til både Selma og Axel noe som motvirker heteronormativiteten i romanen.

7.3 Ulike seksualnormer for ulike samfunnsklasser? Ikke en god nok forklaring.

Skram har selv hevdet at seksualiteten til borgerskapet og arbeiderklassen er ulik, noe som også kommer fram gjennom fremstillingen av de ulike kvinnene i *Constance Ring*. Men selv om arbeiderklassekvinnene har flere utenomekteskapelige seksuelle relasjoner, nyanseres dette bildet gjennom den seksuelle tvangen. Alette blir voldtatt av Ring, som det er umulig for henne å si nei til, da han er hennes arbeidsgiver. Hun mister likevel jobben etter at hun blir gravid, og hele situasjon gjør henne tvunget til å emigrere til Amerika. Forholdet mellom Lorck og Kristine kan ikke kalles prostitusjon, men det er likevel et element av seksuell utnyttelse. Hun kommer til Lorck for å få legehjelp, men ender opp med å ha sex med han i stedet, noe som er en form for utnyttelse siden Kristine på alle måter er underlegen Lorck, både økonomisk og emosjonelt.

De ulike samfunnsklassenes seksualitet har også sammenheng med romanens deterministiske menneskesyn, som særlig vises når Alette tenker at en sånn som henne, altså en kvinne fra arbeiderklassen, er skapt til å komme i «uløkk» når hun har blitt gravid. Men likevel er den såkalte «uløkk» et resultat av overklassemannens seksuelle overgrep. Mejer velger sypiken Emma gladelig bort, når Constance, en kvinne fra en høyere samfunnsklasse, vil ha han. Kvinnene fra arbeiderklassen lider altså stort på grunn av hvordan mennene oppfører seg mot dem. Dette er en svært sentral del av romanens kritikk av mennene og av det patriarkale samfunnet.

7.4 En klokkeklar kritikk: Kristerssons og Rings hegemoniske maskulinitet

Både Kristersson i *Pengar* og Ring i *Constance Ring*, kan i lys av Connells terminologi sies å ha en posisjon av hegemonisk maskulinitet, da begge har god økonomi, er høyt ansett i lokalsamfunnet, og derav representerer de kulturelle idealene for hvordan menn i deres kontekst skal være. Begge har en dominerende posisjon overfor andre menn og kvinner, særlig i forhold til sine koner Selma og Constance. Connell hevder imidlertid at den hegemoniske maskuliniteten kan variere ut fra hvilket sted man er geografisk, virker det som at de kulturelle idealene er ganske like for begge to, til tross for at Kristersson holder til i en liten bygd i Sverige, og Ring befinner seg i hovedstaden Christiania.

Både Constance og flere av de andre mennene har imidlertid et negativt syn på Ring, men av litt ulike grunner. Constance er sterkt negativ til Rings alkoholkonsum og utroskap, mens Lorck og Mejer er skeptisk til hans konservative livssyn, som de mener gjør han kjedelig og til en upassende mann for Constance. Hans hegemoniske posisjon blir dermed undergravd også homososialt. Når det gjelder Kristersson har familien til Selma et positivt syn på han fordi han er rik, og mener aldersforskjellen mellom han og Selma ikke er noe problem, noe Selma er uenig i. Pastor Berg vet til og med om at han har utnyttet sin husholderske for seksuelle tjenester i en årrekke, noe som er en stor brist på mannligheten, men velger å se gjennom fingrene på dette. Selv om samfunnene Kristersson og Ring lever i opphøyer deres form for maskulinitet, har begge romanene til felles at denne formen for maskulinitet på ingen måte blir idealisert, og slik min analyse har vist er det i konflikten mellom de ulike blikkene på og vurdering av mannlighet at romanens samfunnskritikk formuleres.

7.5 Å bryte med samtidens mannsideal: drankerne Axel og Ring og forførereren Lorck

Den svake, feminine og passive Axel i *Pengar* kan sies å være en tydelig motsats til den svært så maskuline, høyt respekterte Ring i *Constance Ring*. Mens Ring har en posisjon av hegemonisk maskulinitet har Axel, i lys av Connells terminologi, en posisjon av underordnet maskulinitet. Likevel har de én ting til felles som gjør at de begge bryter med normene for datidens idealmannlighet; begge kan kategoriseres som Tjeders mottype drankeren. I Axels tilfelle har drikkingen sammenheng med at han anser seg for å være en som er skapt til å lide, og han mener han selv er et uoppdaget kunstnergeni. Rings alkoholproblem har helt andre

grunner enn Axels. Én av grunnene til at han drikker, kan være at han vil døyve smertene han har for at Constance er så ulykkelig i ekteskapet og tydelig ikke elsker han eller begjærer han. Et slikt syn blir fremmet av Constances venninne Marie, som skylder på Constance for Rings alkoholproblem. Gjennom romanen kommer det imidlertid fram at Amalie Skram retter en krass kritikk mot skyldbelegging av kvinner for menns utilstrekkeligheter. Selv om Rings utroskap med Alette skjer når han er full, og han bruker dette som unnskyldning når Constance senere finner ut av utroskapen og graviditeten, er det ikke mulig å skylde på alkoholmisbruket når det gjelder de gjentakende voldtektene av Alette senere. Romanen viser også tydelig at dette overhodet ikke er en gyldig unnskyldning, og fremstiller dette som en klart brist på Rings mannlighet.

Til tross for at romanen fremstiller Lorck som en god og kjærlig ektemann som gir Constance lykke for første gang på lang tid i starten av ekteskapet deres, skal det etter hvert vise seg at han er en annen, like ille mottype; forføreren. Constance oppdager at Lorck er en forfører når hun finner ut av fortiden hans med Kristine, og klarer ikke å tilgi at Lorck har hatt et barn som han ikke har fortalt henne om. Hun blir kvalm av tanken på at hun skal føde hans barn som muligens kan ha utallige søsken, her skiller min tolkning seg fra tidligere forskning. Barnet blir et bilde på framtiden, en framtid Constance blir uvel av å tenke på. For Constances, som egentlig har blitt mer liberal i forhold til seksualitet og kyskhhet, stopper toleransen ved dette barnet. Rett etterpå mister hun sitt eget barn i magen, og senere tar hun sitt eget liv, noe som gjør at fremtiden stenges av. Siden flere av mennene i både *Pengar* og *Constance Ring* kan karakteriseres som mottyper, er mitt bidrag til forskningen å vise hvordan både Benedictsson og Skram bruker disse mottypene som et middel i samfunnskritikken og for å argumentere for kvinnefrigjøring.

7.6 Finnes idealmannen? Den sympatiske Mejer og talerøret Richard

Mejer er den mannen i *Constance Ring* som ligger tettest opp til Constances og romanens mannsideal. Han kommer imidlertid til kort når Constance finner ut at han egentlig har et forhold til sypiken Emma, og derfor har valgt å være utro når han har sagt ja til å møte Constance, selv om hun i liket stor grad som han er utro. Siden alle mennene er utro, er ingen av mennene i *Constance Ring* fullverdige partnere eller lever opp til mannsidealet i Constances øyne, eller ifølge romanen. Som nevnt innledningsvis fikk romanen i samtiden kritikk for at det var overdrevet å fremstille alle menn som utro, og at den derfor ikke var mer

virkelighetstro enn «Fennimore Coopers indianerbøker» (siteret fra Hamm, 2006, s. 24).

Likevel mener jeg at Skram har gjort dette nettopp for å sette den seksuelle dobbeltmoralen i samfunnet på spissen, gjennom å vise hva som faktisk kan bli resultatet for kvinner, dersom man lar kjønnene bli satt opp til helt ulike moralske standarder.

Mejer kan derfor ikke måle seg med Richard i *Pengar* som forfatteren Benedictsson har valgt å legge sine holdninger i munnen på. Richard er både Selmas og romanens idealmann, da han er opptatt av likestilling mellom kjønnene, kvinners oppdragelse, utdanning og seksualundervisning. Selv om Selma er tiltrukket av Ricard, vil hun ikke innlede et ekteskap eller annen kjærlighetsrelasjon med han av flere grunner, da hun ikke kan la begjæret overstyre at menn og kvinner ikke er likestilte i ekteskapet eller andre relasjoner, og at ekteskapet ikke bygger på kameratskap. At Selma ikke forlater mannen sin for fetteren Richard, har også sammenheng med romanens politiske program. Romanen vil fremme at selvstendig er mulig for kvinner, noe som ikke ville blitt like tydelig dersom Selma hadde blitt sammen med Richard.

7.7 To av sedelighetsdebattens kjernekonflikter: ekteskap og prostitusjon på agendaen

I *Pengar* og *Constance Ring* settes ekteskap og prostitusjon på agendaen, og både Selma og Constance fremmer et syn om at ekteskap er det samme som prostitusjon, på bakgrunn av sine egne erfaringer. Denne tematikken gjør begge romanene til innlegg i sedelighetsdebatten, der ekteskap, prostitusjon og seksuell dobbeltmoral ble heftig debattert. Selma ble manipulert inn i ekteskap med den rike Kristersson, som for å få tilgang til hans rikdom, må betale med sin kropp. At hun har vært i et prostitusjonslignende forhold går opp for henne først mange år inn i ekteskapet, og denne innsikten gjør at hun forlater han. Men allerede fra det blir bestemt at de skal gifte seg reagerer hun instinktivt mot bunken med sedler Kristersson vil gi henne, og prøver å «kjøpe» henne for. Dette er altså en kroppslig reaksjon som senere rasjonaliseres som politikk. Constance på sin side, føler seg kun som én av mange forretningstransaksjoner forretningsmannen Ring stolt kan vise fram til de som er på besøk. Til tross for at Constance en stund inn i ekteskapet også sidestiller ekteskapet sitt med prostitusjon, klarer hun ikke å forlate Ring, siden alle rundt henne sier klart fra om at en skilsmisse ikke kommer på tale for hennes vedkommende. En av de som sier dette er presten, og i begge romanene kommer det fram en holdning som er sterkt kritisk til kirkens posisjon i samfunnet, og dens legitimering

av den seksuelle dobbeltmoralen. Både Selma og Constance uttrykker at ekteskapet er en form for prostitusjon velsignet av kirken.

Selv om det i begge romanene er flere seksuelt utnyttende forhold som minner om prostitusjon, har min analyse vist at prostitusjonen hovedsakelig aktualiseres ved at den sidestilles med ekteskap. Dette er til tross for at prostitusjonen var veldig nærværende i samfunnet på denne tiden, noe man kun får et lite innblikk i ved at Ring besøker dem. Verken Selma eller Constance er prostituerte, og kan derfor ikke tolkes i lys av det Felski hevder om at den prostituerte er vare og selger i samme person. Mens Felski hovedsakelig leser mannlige forfattere, leser jeg kvinnelige. De mannlige forfatterne Felksi leser portretterer den prostituerte, men Benedictsson og Skram anvender altså prostitusjon som en lignelse til ekteskapet, og gir ikke yrkesprostituerte en egen stemme. Min analyse gir dermed et mer nyansert bilde av hvordan prostitusjon fungerte i 1800-tallets litteratur og sedelighetsdebatt.

Verken *Pengar* og *Constance Ring* fremmer en holdning som avviser seksualiteten i seg selv, men begge romanene er sterkt kritiske til hvordan den har utviklet seg i samfunnet. I lys av sedelighetsdebatten plasserer de to romanene seg altså som kritiske til det etablerte samfunnssynet på sedelighet, samtidig som de heller ikke tydelig argumenterer for en fri seksuell utfoldelse. Derav går de ikke inn under David Gedins (2004, s. 87) kartlegging av posisjonene i sedelighetsdebatten, noe som viser hvordan disse ikke så lett lar seg oppdele i noen få lag slik han gir uttrykk for. Constances frigiditet i sitt første ekteskap, blir en slags protest mot det ulykkelige ekteskapet. Selv om hennes neste ekteskap er lykkelig og kjærlighetsfullt, forsvinner kjærligheten og begjæret hun føler for Lock, med en gang hun får vite om hans fortid med Kristine og barnet. Senere forsvinner også hennes intense begjær til Mejer i det hun finner ut at han har hatt et forhold til syypiken Emma. Min analyse viser altså Constances seksuelle begjær, men også hvordan begjæret blir vanskelig, nesten helt umulig i et samfunn preget av mye seksuell dobbeltmoral.

For Selma får avvisningen av seksualiteten slik den kommer til uttrykk i samtiden også store konsekvenser. Hun prøver til forskjell fra Constance ikke ut utenomekteskapelige seksuelle relasjoner, selv om min analyse viser at hun egentlig begjærer Richard sterkt. Likevel avviser hun å ha noen som helst relasjon til han. Ekteskapet med Kristersson har ført til at hun har mistet troen på at kvinner og menn kan være likestilte i en kjærlighetsrelasjon, noe som får betydning for seksualiteten hennes resten av livet. Selma ble for evig traumatisert etter sin

egen bryllupsnatt, mens Constance tenker at det skulle gått bedre med henne dersom hun hadde visst mer om seksualiteten, rett før hun tar sitt liv og tragedien fullbyrdes. Begge romanene uttrykker altså en holdning om at det er viktig at kvinner får kunnskap om seksualitet. At Selma klarer å bryte ut av ekteskapet og velger å leve videre, tolker jeg derimot som at *Pengar* vil vise at det finnes andre måter å leve på for kvinner, enn det strenge, heteronormative ekteskapsidealet skulle tilsi. *Pengar* har altså, til forskjell fra *Constance Ring* en optimistisk livsholdning, og fremmer at det som kvinne skal være mulig å ta den utdanningen man ønsker, stå på egne ben og arbeide dersom man vil det. Man må ikke «selge» sin kropp i ekteskap, for til gjengjeld å bli forsørget og få sosial status.

8. Avslutning

I innledningen til oppgaven løftet jeg frem at kjønn, seksualitet, seksualundervisning og seksuelle overgrep, er temaer som i aller høyeste grad også er aktuelle i dag, både i den offentlige debatten og i litteraturen. Gjennom analysen av *Pengar* og *Constance Ring*, har jeg vist hvordan disse samfunnsaktuelle temaene kom til uttrykk i litteraturen for over 100 år siden. I dag vises disse temaene i litteraturen gjerne gjennom på homofili- og transtematikk, en tematikk som var uvanlig på denne tiden, da homofili blant annet var forbudt ved lov, og transseksualitet ikke var et kjent tema. Likevel har det overrasket meg at forfatterne på slutten av 1800-tallet også fremstiller karakterer som ikke fremfører kjønn i lys av datidens normer for korrekt kvinnelighet eller mannlighet, og som er sterkt preget av kjønnsambivalens.

Seksuell tvang og gråsoner-prostitusjon har blitt diskutert gjennom fremstillingene av arbeiderklassekvinnene i *Constance Ring*, og Kristerssons husholderske i *Pengar*. Selv om noen av disse forholdene fremstilles som en form for prostitusjon, mener jeg at forfatternes hovedfokus har vært å vise hvordan overklassemenn utnytter kvinner fra arbeiderklassen på ulike måter, både seksuelt og emosjonelt, og med det komme med en kritikk av det patriarkalske samfunnet. Selv om prostitusjonen var ekstremt tilstedeværende i samfunnet på denne tiden, diskuteres den i hovedsak ved at den sidestilles med ekteskap i romanene. Både Selma og Constance oppfatter ekteskapene sine som en institusjonalisert form for prostitusjon.

Min oppfatning er at diskusjonen om svært viktige temaer som kvinners stilling i hjemmet og samfunnet, ekteskap, prostitusjon og seksuell dobbeltmoral, som om førtes i *Pengar* og

Constance Ring, og i mange andre romaner på slutten av 1800-tallet, er en sentral del av grunnen til hvorfor vi har et helt annet syn på disse tingene i dag. Selv om få i Norge i dag vil kalle ekteskapet sitt for en form for prostitusjon, finnes det likevel lignende, og alvorligere former for tvangsekteskap enn disse romanene beskriver, mange steder i verden, også i Norge. Til tross for at likestillingen har kommet langt, eksisterer det fortsatt seksuell dobbeltmoral i dagens samfunn, noe man blant annet kan lese i NRK-artikkelen «Gammeldags moral i seksuelt liberal tid – jenter frykter ‘hore’-stempel under russefeiringen», fra i fjor vår (Wilhelms, 2022). Her kommer det fram at sosiologen Eivind Grip Kjær har funnet ut at det eksisterer en gammeldags kjønnsmoral i en så liberal kontekst som russefeiringen. Likevel er den seksuelle dobbeltmoralen langt fra like ødeleggende for kvinner, som den var på slutten av 1800-tallet. Dette fikk de to kvinnelige forfatterne Benedictsson og Skram oppleve i sin samtid, noe som kan ha sammenheng med hvorfor de valgte å tematisere det i sine romaner.

9. Litteraturliste:

- Aarseth, A. (1990). Periodisering av de estetiske disiplinene. I S. Meyer (Red.), *Estetikk og historisitet* (s. 115-128). Bergen: Norges allmennvitenskapelige forskningsråd.
- Ambjörnsson, F. (2006). *Vad är queer?* Stockholm: Bokförlaget Natur og Kultur.
- Andersen, PT. (2012). *Norsk litteraturhistorie* (2.utg). Oslo: Universitetsforlaget.
- Benedictsson, V. (1885). *Pengar*. Stockholm: C.E. Fritze's K. Hofbokhandel. Hentet fra: <https://litteraturbanken.se/f%C3%B6rfattare/BenedictssonV/titlar/Pengar/sida/I/etext>
- Bjørby, P. (1983). *The study of a Vision in the Authorship of Victoria Benedictsson* (doktoravhandling). University of Minnesota.
- Björk, N. (2008). *Fria själar – ideologi og virkelighet hos Locke, Mill og Benedictsson*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Bohlin, A. (2021). Fattigdom som svensk estetik – från Almqvist till IKEA. I A. Bohlin og E. Stengundet (RED.), *Nation som kvalitet: Smak, offentligheter och folk i 1800-talets Norden* (s. 43- 64). Bergen: Alvheim & Eide akademiske forlag.
- Bredsdorff, E. (1974). *Den store nordiske krig om seksualmoralen: en dokumentarisk fremstilling af sædelighetsdebatten i nordisk litteratur i 1880'erne*. Oslo: Gyldendal.
- Butler, J. (1990). Performative acts and gender constitution. I Case, S (Red.), *Performing feminisms; feminist critical theory and theatre* (s. 270-282). Baltimore: John Hopkins University Press.
- Butler, J. (2006) [1990]. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity* (2.utg). New York: Routledge.
- Connell, R. (1995). *Masculinities*. Cambridge: Polity press.
- Dahlerup, P. (1980). *Det moderne gennembruds kvinder*. København: Gyldendal.
- Ekenstam, C. (2006). Män, manlighet och umänlighet i historien. I C. Ekenstam & J. Lorentzen (Red.), *Män i Norden – manlighet och modernitet 1840-1940* (s. 13-47). Hedemora: Gidlund.
- Engelstad, I. (1981). *Amalie Skram om seg selv*. Oslo: Den norske Bokklubben.
- Engelstad, I. (1984). *Sammenbrudd og gjennombrudd: Amalie Skrams romaner om ekteskap og sinnssykdom*. Oslo: Pax Forlag.
- Engelstad, I. (2023, 8. mars). Amalie Skram. *Store norske leksikon*. Hentet fra: https://snl.no/Amalie_Skram

- Felski, R. (1995). *The Gender of Modernity*. London, Cambridge: Harvard University Press.
- Garton, J. (2011). *Amalie. Et forfatterliv*. Oslo: Gyldendal.
- Gedin, D. (2004). *Fältets herrar: framväxten av en modern författarroll: artonhundraåttitalet*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposium.
- Gullestad, A. M. (2018). Epikk. I A. M. Gullestad, C. Hamm, J. M. Sejersted, E. Tjønneland & E. Vassenden. *Dei litterære sjangrane: Ei innføring* (s. 27-82). Oslo: Det Norske Samlaget.
- Halberstam, J. (1998). *Female Masculinity*. Durham & London: Duke university Press.
- Halvorsen, S. (2019). *Kjærlighet, seksualitet og penger: en sammenligning av Amalie Skrams roman Constance Ring (1885) og skuespillet Gjæld (1885)* (Masteroppgave). Universitetet i Bergen, Bergen. Hentet fra: <https://bora.uib.no/bora-xmloi/bitstream/handle/1956/20109/Master-Halvorsen-01.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Hamm, C. (2006). *Medlidenhet og melodrama. Amalie Skrams romaner om ekteskap*. Bergen: Unipub forlag.
- Hansson, M. (2021). *Osynliga band – folketro som medel for socail kritik i Victoria Benedictssons, Anne Charlotte Lefflers och Selma Lagerlöfs författarskap*. Halmstad: Makadam.
- Johansson Lind, B. (2019). *Som en vildfågel i et bur. Identitet, kärlek, frihet och melodramatiske inslag i Alfhild Agrells, Victoria Benedictssons og Anne Charlotte Lefflers 1880-talsdramatik*. Göteborg & Stockholm: Makadam förlag.
- Jørgensen, C. (1995). *Ernst og Victoria: et dobbeltpotræt af Victoria Benedictsson*. København: Munksgaard/Rosinante.
- Krane, B. (1951). *Amalie Skram og kvinnens problem*. Oslo. Gyldendal Norsk Forlag.
- Krane, B. (1961). *Amalie Skrams diktning: Tema og variasjoner*. Oslo: Gyldendal norsk forlag.
- Larsson, L. (2008). *Hennes döda kropp – Victoria Benedictsson arkiv og författarskap*. Stockholm: Weyler förlag.
- Lennartson, R. (2021). Kärlekens bakgata. I K. Carlsson og R. Lennartsson (Red.), *Bakom stadens kulisser – genus och gränser i Stockholm 1800-2000*. Stockholm: Stockholmia förlag.
- Levy, JL. (1980). *Dobbeltblikket: om at beskrive kvinder: ideologi og æstetik i Victoria Benedictssons författarskab*. København: Tiderne Skifter.

- Lindén, C. (2002). *Om kärlek: litteratur, sexualitet och politik hos Ellen Key*. Stockholm/Stehag: Symposion.
- Lønnå, E. (2021, 29. oktober). Norsk kvinnesaksforening. *Store norske leksikon*. Hentet fra: https://snl.no/Norsk_kvinnesaksforening
- Ottesen, T. (2012). *Victoria Benedictssons Pengar på ny* (Masteroppgave). NTNU, Trondheim. Hentet fra: https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmlui/bitstream/handle/11250/243780/525824_FULLTEXT01.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Pipping, GC. *Könet som läsanvisning. George Eliot och Victoria Benedictsson i det Svenska 1880-talet – en receptionsstudie*. Stockholm: Brutus Östlings Symposium.
- Sjöblad, C. & Witt- Brattström, E. (1993). Jeg vil skrive om kvinder – Om Victoria Benedictsson. I E. Møller Jensen, et al. (Red), *Nordisk kvinnelitteraturhistorie 2: Faderhuset: 1800-tallet* (s. 528-540). København: Rosinante/Munksgaard.
- Skei, H. (2019, 27. november). Tendenslitteratur. *Store norske leksikon*. Hentet fra: <https://snl.no/tendenslitteratur>
- Skram, A. (1885). *Constance Ring*. Kristiania: Huseby & Co. Hentet fra: <https://www.bokselskap.no/boker/constancering/tittelside>
- Skårdalsmo, J. (2021). «Jeg tror det stikker noe i at jeg bare er en kvinne» - en komparativ analyse av hvordan kvinnerollen fremstilles i *Amalie Skrams brevvekslinger (1880-1900)* og i *Constance Ring (1885)* (Masteroppgave). NTNU, Trondheim. Hentet fra: <https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmlui/bitstream/handle/11250/2782002/no.ntnu%3Ainspera%3A77752186%3A13958903.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Svanström, Y. (2001). Offentliga kvinnor i offentliga rum: Prostitutionens reglementering i 1800-talets Stockholm I C. Florin & L. Kvarnström (Red.), *Kvinnor på gränsen til medborgarskap – genus, politik och offentlighet 1800-1950* (s. 41- 69). Stockholm: Atlas Akademi.
- Tjeder, D. (2003). *The Power of Character. Middle-class masculinities, 1800-1900*. (Doktoravhandling, Stockholms universitet). Hentet fra: <http://su.diva-portal.org/smash/get/diva2:213690/FULLTEXT03.pdf>
- Wilhelms, H. (2022, 30. april). Gammeldags moral i seksualliberal tid – jenter frykter «hore»-stempel under russefeiringen. *NRK*. Hentet fra: https://www.nrk.no/tromsogfinnmark/gammeldags-moral-i-seksuelt-liberal-tid--jenter-frykter-hore_-stempel-under-russefeiringen-1.15919961
- Det kungl. Akademien för de fria konsterna. Historik. Hentet fra: <https://konstakademien.se/historik/>

Sammendrag

Student: Haldis Myrvold.

Veileder: Anna Bohlin.

Tittel: «Jag tycker du borde ha blifvit karl; det skulle passat dig så bra».

Undertittel: Kjønn og seksualitet i Victoria Benedictssons *Pengar* og Amalie Skrams *Constance Ring*.

I denne masteroppgaven har jeg undersøkt hvordan kjønn og seksualitet blir fremstilt i Victoria Benedictssons *Pengar* (1885) og Amalie Skrams *Constance Ring* (1885). Jeg har gjort dette ved hjelp av forskningsspørsmålene mine: 1. Hvordan fremstilles kvinnelighet og mannlighet i romanen og 2. Hvordan diskuteres ekteskap og prostitusjon i romanen? Disse vel undersøkte romanene har ikke tidligere vært gjenstand for en fordypende sammenligning, til tross for at de kom ut samme år og var en del av den samme nordiske sedelighetsdebatten. Jeg har løftet fram nye aspekter av fremstillingen av kvinnelighet, mannlighet, ekteskap og prostitusjon i romanene. Oppgavens teoretiske rammeverk er queerteori og historisk forskning om maskulinitet, nærmere bestemt Judith Butlers teori om kjønn, og David Tjeders og Claes Ekenstams historiske maskulinitetsforskning.

Gjennom romanene løfter Benedictsson og Skram fram ulike aspekter ved kjønn og seksualitet, og sammenligningen min har vist hvordan de to romanene har oppsiktsvekkende mange likheter i hvordan kjønn, herunder kvinnelighet og mannlighet, blir skrevet, og hvordan ekteskap og prostitusjon diskuteres. Analysen min viser hvordan blandingen av en mann og et barn går igjen i hvordan hovedkarakterene Selma og Constance fremfører kjønn, og at de har flere likheter under overflaten enn det virker som ved første øyekast. I romanene blir det også portrettet flere arbeiderklassekvinner; husholdersken til Kristersson i *Pengar*, og Alette, Kristine og Emma i *Constance Ring*. Ved fremstillingen av disse kvinnene, kommer romanene med en tydelig kritikk hvordan overklassemenn utnytter kvinner fra arbeiderklassen. Flere av de mannlige karakterene i romanene kan kategoriseres ut fra David Tjeders anvendelse av George L. Mosses teoretiske begrep «mottyper», nærmere bestemt drankeren og forføreren. Dette viser hvordan Benedictsson og Skram bruker disse mottypene for å argumentere for kvinnefrigjøring, og for å rette en kritikk mot det patriarkalske samfunnet.

Både Selma og Constance oppfatter ekteskapet sitt som en transaksjon mellom kropp og økonomi, og det borgerlige ekteskapet sidestilles altså med prostitusjon. En svært sentral forskjell mellom dem er imidlertid at mens *Pengar* har en lykkelig slutt, ved at Selma klarer å forlate sin mann, er *Constance Ring* en tragedie som ender med at Constance tar sitt eget liv. Min tolkning er at dette på hver sin måte leses som en del av samfunnskritikken; Selma kan ikke leve i ekteskap der mann og kvinne ikke er likestilte, og Constance kan ikke leve i et samfunn preget av så mye seksuell dobbeltmoral.

Abstract

Student: Haldis Myrvold.

Tutor: Anna Bohlin.

Title: «Jag tycker du borde ha blifvit karl; det skulle passat dig så bra».

Subtitle: Gender and sexuality in Victoria Benedictsson's *Pengar* and Amalie Skram's *Constance Ring*.

In this master's thesis, I investigate the concept of gender and sexuality presented in Victoria Benedictsson's *Pengar* (1885) and Amalie Skram's *Constance Ring* (1885). Both the novels have already been thoroughly examined using feminist research approaches. My contribution to the field of study, is the investigation of new aspects of femininity, masculinity, marriage, and prostitution, through a comparison of the two novels, that has not yet been done to this extent. In the analysis of the novels, I have used queer theory and historical research on masculinity and prostitution, more specific Judith Butler's theory of gender, and David Tjeder's use of George L. Mosse's term "countertypes".

Benedictsson and Skram highlight different aspects of gender and sexuality through their novels. I have found that novels are similar in how they write gender, more specific femininity and masculinity, and how they discuss marriage and prostitution. The main characters Selma and Constance are more similar than one would think, and my analysis shows how they both "perform" gender in a way that is like a man and a child. In the novels there are several working-class women that are portrayed; Kristersson's housekeeper in *Pengar*, and Alette, Kristine and Emma in *Constance Ring*. By portraying them, Benedictsson and Skram criticize how men from the upper class exploit working-class women. Many of the male characters in the two novels, can be defined as one of the countertypes David Tjeder writes about in his historical analysis of masculinity, more specifically the "drunk" and the "seducer". Both Benedictsson and Skram use these countertypes to raise criticism of patriarchal society, and to argue for women's liberation.

In both the novels, the main characters compare marriage with prostitution; it is transaction of sex and money. Selma manages to leave her husband and is seeking independence, while Constance kills herself. Thus, an important difference between them is that *Pengar* shows an optimistic way of life, while *Constance Ring* is a tragedy. Through the novels, both Victoria

Benedictsson and Amalie Skram criticize “forced” marriages, the sexual double standard for men and women, and the lack of sex education for young girls.

Oppgavens profesjonsrelevans

I masteroppgaven har jeg sammenlignet fremstillingen av kjønn og seksualitet i *Pengar* og *Constance Ring*, som begge er fra 1885. Gjennom de to romanene kommer det fram ulike aspekter ved kjønn og seksualitet, og min analyse har vist at dette er en sentral del av de to romanenes samfunnskritikk.

Arbeidet med denne masteroppgaven har på ulike måter vært relevant for min framtidige yrkesutøvelse. Kjønn og seksualitet temaer som stadig er aktuelle og under debatt i samfunnet, og blir tematisert i mange tekster. Siden dette er temaer som interesserer meg, har jeg planer om å lage undervisningsopplegg der elevene skal sammenligne synet på seksualitet i enten *Pengar* eller *Constance Ring* (utdrag), med en nyere tekst. Dette opplegget baserer jeg på kompetansemålene for vg-3 fra læreplanen i norsk (NOR01-06) «analysere og tolke romaner, noveller, drama, lyrikk og sakprosa på bokmål og nynorsk fra 1850 til i dag og reflektere over tekstene i lys av den kulturhistoriske konteksten og egen samtid» og «utforske og reflektere over hvordan tekster fra den realistiske og modernistiske tradisjonen fremstiller menneske, natur og samfunn» (Kunnskapsdepartementet, 2020) Jeg har stor tro på at det har en verdi å lese tekster fra andre tidsperioder enn sin egen, og at det kan føre til at man lærer mer om sin egen samtid.

Som kommende lektor, er det også mye jeg tar med meg videre fra den omfattende prosessen det har vært å skrive denne masteroppgaven. Jeg har lært mye om skriving, og særlig prosessorientert skriving, som en masteroppgave i aller høyeste grad er. Dette har det de siste årene har blitt mye fokus på i norskfaget, noe som viser seg i et av norskfagets kjerneelementer «skriftlig tekstskaping», hvor det hevdes at «elevene skal få oppleve skriveopplæringen som meningsfull. De skal kunne skrive på hovedmål og sidemål i ulike sjangre og for ulike formål [...]. De skal kunne vurdere andres tekster og bearbeide egne tekster ut fra tilbakemeldinger.» (Kunnskapsdepartementet, 2020). Kunnskapen jeg tar med meg fra skriveprosessen, vil jeg videreformidle til elevene når de selv skal skrive tekster over lang tid, som for eksempel et sær-emne. Noe av det jeg vil legge vekt på, er at det er viktig å gjøre et godt grunnarbeid før man begynner å skrive, slik at man vet hvilken retning man skal i. Man må lese tekstene man skal bruke i oppgaven nøye, slik at man har god oversikt, samt

skrive en god disposisjon. Det er også vanlig at man kan stå fast og bli frustrert. Da er det lurt å be om veiledning eller få et nytt blikk på teksten, før man kan jobbe videre.

Tilhørende litteraturliste:

Kunnskapsdepartementet. (2020). *Læreplan i norsk* (NOR01-06). Fastsatt i forskrift. Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020. Hentet fra: <https://www.udir.no/lk20/nor01-06>

